

**TURUN
YLIOPISTO**

Kasinolta kortistoon

Riski ja vastuu suomalaisessa talouslehdissä 1985–1993

Poliittisen historian
Pro gradu -tutkielma

Laatija:
Aleksi Pajunen

25.03.2026

Turku

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Poliittinen historia

Tekijä: Alekski Pajunen

Otsikko: Kasinolta kortistoon – Riski ja vastuu suomalaisessa talouslehdissä 1985–1993

Sivumäärä: 114 sivua

Päivämäärä: 25.03.2026

Tämä tutkielma tarkastelee, miten riskiä ja vastuuta käsiteltiin suomalaisessa talouslehdissä vuosina 1985–1993. Tutkielman tavoitteena on selvittää, miten erilaisiin taloudellisiin ja sosiaalisiin riskeihin sekä erilaisiin riskinottajiin suhtauduttiin, ja miten talouslehdistön näkemyksien mukaan erilaisia riskejä olisi tullut jakaa valtion, yksilön sekä markkinoiden kesken.

Tutkielman ajallinen rajausta antaa hyvät lähtökohdat tarkastella riskeihin ja vastuuseen liittyviä kysymyksiä. Vuosina 1985–1989 Suomen talouskehitystä leimasivat talouden ylikuumeneminen, rahamarkkinasääntelyn purkaminen, olematon arvopaperimarkkinoiden sääntely ja valvonta sekä omaisuusarvon lasku. Edellä mainitut seikat lisäsivät kotitalouksien, pankkien ja yritysten riskinottoa, minkä vuoksi 1980-luvun jälkipuoliskosta käytetään myös nimitystä kasinotalous. Vuodesta 1990 alkaen Suomen talous vajosi taantumaan, joka kehittyi nopeasti Suomen lähihistorian vaikeimmaksi talouslamaksi. Pankkikriisin, suurtyöttömyyden ja konkurssiaallon kaltaiset lama-ajan ilmiöt pakottivat laajaan yhteiskunnalliseen keskusteluun siitä, kenen olisi kuulunut olla vastuussa laman myötä realisoituneista taloudellisista ja sosiaalisista menetyksistä.

Tutkielman alkuperäisaineisto koostuu neljässä suomenkielisessä talousaiheisessa aikakauslehdessä eli Talouselämässä, Arvopaperissa, Veronmaksajassa sekä Taloustaidossa tarkasteluvälillä ilmestyneistä pääkirjoituksista. Aineiston analysointi on toteutettu yhdistelemällä aineistolähtöisen sisällönanalyysin periaatteita sekä kriittisen diskurssianalyysin tutkimusperinnettä.

Talouslehdistön ajatusmaailmaa hallitsivat koko tarkastelujakson ajan voimakas markkinatalousmyönteisyys ja yksilönvastuun korostaminen. Talous haluttiin vapauttaa valtion ohjauksesta ja sääntelystä, sillä valtion pyrkimykset hallita talouden epävarmuustekijöitä nähtiin lisäävän markkinoiden tehottomuutta ja siten haittaavan talouden suotuisaa kehitystä.

Talouslehdistö näki kasinotalousvuosina riskinoton mahdollisuutena. Sijoittamisella tai muulla taloudellisella riskinotolla hankittua varallisuutta pidettiin merkinä yksilön kyvykkyydestä. Laman myötä taloudelliseen riskinottoon alettiin suhtautua selvästi varovaisemmin. Sijoittamisesta käydyssä keskustelussa korostuivat lama-aikana riskienhallintaan liittyvät teemat. Talous- ja rahoitusalan ammattilaisilta edellytettiin sopeutumiskykyä lisääntyneeseen taloudelliseen epävarmuuteen. Tavallisten suomalaisten taloudelliseen riskinottoon suhtauduttiin sen sijaan useissa puheenvuoroissa tuomitsevasti. Kansalaisilta edellytettiin lama-aikana turhien riskien karttamista. Yksilön tuli olla talouslehdistön näkemyksen mukaan itse vastuussa riskien realisoitumisesta aiheutuneista taloudellisista ja sosiaalisista menetyksistä. Poikkeuksen tähän tekivät pankkituet, joita talouslehdistö piti välttämättöminä, vaikkakin periaatteen tasolla pankkien tukemista paheksuttiinkin. Talouslama nähtiin osoituksena kansalaisten moraalin rapautumisesta. Talouslehdissä valtiota syytettiin liian holhoavaksi sekä vaadittiin yksilöä kantamaan suurempaa vastuuta toimeentulostaan.

Avainsanat: riskit, riskienhallinta, vastuu, hyvinvointi, sijoittaminen, sääntely, 1980-luku, 1990-luku, kasinotalous, lama, talouslehdet, markkinatalous, yksilö

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkielman tavoitteet, tutkimuskysymys ja tutkielman rakenne	6
1.2	Aikaisempi tutkimus ja kirjallisuus	8
1.3	Katsaus tutkimusprosessiin ja tutkielman metodologiaan	11
1.4	Tutkielmassa käytettävän talouslehtiaineiston esittely	14
1.5	Talousjournalismin erityispiirteitä	16
2	Riskin ja vastuun käsitteet ja käsitehistoria	21
2.1	Riskin ja vastuun käsitteistä	21
2.2	Riskin ja vastuun käsitehistoriaa	25
3	Valtio riskien hallitsijana ja vastuunkantajana	33
3.1	Riskit valtion ohjauksesta markkinoiden hinnoiteltaviksi	33
3.2	Säännellyistä riskeistä vastuulliseen riskinottoon	49
4	Yksilö riskinottajana ja vastuunkantajana	66
4.1	Uhka vai mahdollisuus? – Taloudellinen riskinotto sijoittamisessa	66
4.2	Sosiaalisten riskien hallinta ja vastuu omasta hyvinvoinnista	84
5	Yhteenveto	101
	Lähteet	110

1 Johdanto

Joulukuun alussa 1991 suomalaisille avautui ensimmäistä kertaa mahdollisuus suurten panosten uhkapelaamiseen kotimaassa, kun Raha-automaattiyhdistys avasi Suomen ensimmäisen laillisen kasinon Helsinkiin. *Taloustaidossa* kuvattiin uuden kasinon ilmapiiriä kansainväliseksi. Suomalaisten asenteiden uhkapelaamista kohtaan kerrottiin pehmenneen, eikä kirjallisuuden ja elokuvien ylläpitämiksi kerrotut mielikuvat kasinoista ”paikkoina, joissa petetään ja harrastetaan rikollisia puuhia” olleet enää yhtä vallitsevia kuin ennen.¹

Artikkelissa haastatellun Raha-automaattiyhdistyksen kasinoprojektin johtajan Lauri Martin mukaan uhkapelaamiseen liitetyistä kielteisistä mielleyhtymistä huolimatta laillinen ja valvonnan kohteena oleva kasino hävittää parhaimmassa tapauksessa laittoman uhkapelaamisen Suomesta. Tiukka valtiollinen sääntely ja valvonta kuuluivat vastuulliseen länsimaiseen kasinotoimintaan, sillä ”vain joissain banaanitasavalloissa kasinotoiminta on puhdasta bisnestä, josta joku kuittaa mestarillisesti rahat”. Casino RAY:n johtaja Hannu Jokipaltio ei ymmärtänyt muutenkaan, miksi ihmisten mahdollisuuksia uhkapelaamiseen täytyi rajoittaa. ”Voihan rahoilla ostaa aivan vapaasti esimerkiksi pankkiosakkeita, kalliita autoja tai ulkomaanmatkoja”, hän tuumi.²

Suomalaisessa yhteiskunnassa ei ollut artikkelin mukaan useasta muusta verrokkimaasta poiketen paljon kuluttavaa yläluokkaa ja suomalaisen keskiluokan kuvattiin käyttävän rahaa harkitusti, joten pelipöytien vähimmäispanokset oli asetettu alhaisiksi. Sen sijaan ulkomaisten vieraiden kuvattiin olleen tottuneita kasinokävijöitä, jotka tunsivat pelit ennalta sekä ymmärsivät ”pelaajan mahdollisuudet ottaa isompia riskejä”. Kasinon pelien ja etenkin sen korttipelien kuvattiin vaativan pelaajalta taitoa, sillä ”[s]iinä voi yrittää spekuloida sillä, mikä kortti käy pelinhoitajalle ja minkälaisia kortteja on muilla asiakkaila”.³

Uuden kasinon kerrottiin olevan ”kasinoiden hyvää keskitasoa”, joten se ei ollut ”niin snobbaileva kuin ranskalainen muttei yhtä vapaa kuin amerikkalainen kasino”. Jokipaltion mukaan kasinon maineen kannalta oli tärkeää välttää kasinon leimautumista liian korkeatasoiseksi, koska silloin ihmiset eivät olisi uskaltaneet tulla kasinolle pelaamaan. Ranskalaisista verrokeistaan poiketen Helsingin kasinolla myös naisten oli mahdollista työskennellä pelinhoitajina eli ”croupièreinä”. Pelinhoitaja Kirsi Lätti päätyi kertomansa

¹ Ruulio, Tiina. ”Kasinoon oli pitkä matka”. *Taloustaito* 1/1992, s. 23–25.

² Ibid.

³ Ibid.

mukaan pelinhoitajaksi *kasinoon* jouduttuaan laman vuoksi *kortistoon* entisestä pitkäaikaisesta työstään vaatetusalan tuotepäällikkönä.⁴

Taloustaidon artikkelissa kuvatusta pelinhoitajasta poiketen Suomen voi vertauskuvallisesti katsoa kulkeneen vuosien 1985–1993 välillä päinvastaiseen suuntaan eli *kasinolta kortistoon*. Vuosia 1985–1989 Suomen taloudellista kehitystä hallitsi voimakas noususuhdanne. Pörssiosakkeiden, kiinteistöjen ja muiden varallisuuskohteiden arvo nousi nopeasti, mikä ruokki optimismia jatkuvasta menestyksestä sekä lisäsi ihmisten mielenkiintoa pörssisijoittamista ja taloutta kohtaan.⁵ Kiinnostus näkyi esimerkiksi talousuutisoinnin ja taloustoimittajien määrän lisääntymisenä sekä talouslehtien levikkien nopeana kasvuna.⁶ Lehdissä saivat palstatilaa 1980-luvulla sijoittamalla tai yritystoiminnalla äkkirikastuneet ”jupit”, joille tunnusomaista oli varallisuuteen häpeilemättömästi suhtautuvan elämäntavan korostaminen.⁷ Tästä 1980-luvun jälkimmäisestä vuosikymmenestä on kielenkäyttöön ja myös erityisesti Suomen taloushistoriaan vakiintunut termi kasinotalous⁸. Käsitteellä viitataan aikakaudelle tyypilliseen keinottelu- ja sijoituspeleihin, jossa merkittävien yhteiskunnallisten toimijoiden, etenkin pankkien ja ammattisijoittajien toiminta rinnastettiin uhkapelaamiseen yhteiskunnan kustannuksella.⁹

Kasinotalousvuosien noususuhdanne alkoi taittua vuonna 1990 ja johti nopeasti voimakkaaseen laskusuhdanteeseen ja Suomen nykylä historian vakavimpaan talouslamaan.¹⁰ Bruttokansantuote putosi vuoteen 1993 mennessä yli 14 % verrattuna vuoteen 1990.¹¹ Myös työttömyys nousi lamaa edeltävästä ja Euroopan alhaisimpiin kuuluneesta reilusta kolmesta prosentista yli 18 %:iin vuoteen 1994 mennessä.¹² Julkisen talouden kriisi laukaisi Suomessa ennennäkemättömät sopeutustoimet, kun verotulot supistuivat ja valtion menot kasvoivat etenkin lisääntyneen työttömyyden vuoksi. Poliittisilla päätöksillä kustannussäästöjä tehtiin lama-aikana arviolta yhteensä 35–50 miljardia markkaa. Mittavista julkisen talouden

⁴ Ibid.

⁵ Kiander ja Vartia 1998, 69; Wuokko 2016, 270–271; Yrjänä 2018, 182.

⁶ Yrjänä 2018, 237.

⁷ Kiander ja Vartia 1998, 71–72; Linden 2019, 249.

⁸ Kiander ja Vartia, Marttila sekä Yrjänä ajoittavat jokainen kasinotalousajan alkaneen syksystä 1985 Helsingin Osakepankin nurkanvaltaukselta ja päättyneen niin kutsuttuihin Kouri-kauppoihin keväällä 1989. Ks. Kiander ja Vartia 1998, 69, 72–73; Marttila 2016, 227–228; Yrjänä 2018, 160–161, 172–173. Yrjänän mukaan kasinotalous-termin keksi Suomen Pankkitarkastusviraston ylijohtaja Jussi Linnamo vuoden 1986 lopulla. Yrjänä 2018, 161.

⁹ Kiander ja Vartia 1998, 71–72; Wuokko 2016, 271.

¹⁰ Kärrylä 2024, 123; Vihriälä 2021, 212; Wuokko 2016, 273.

¹¹ Kiander ja Vartia 1998, 112.

¹² Kiander ja Vartia 1998, 112–113; Kantola 2002, 95; Kärrylä 2024, 123.

säästöistä huolimatta valtio velkaantui 1990-luvun lamassa rajusti. Kun vielä vuonna 1989 julkisen velan suhde bruttokansantuotteeseen oli noin 10 prosenttia, oli se kohonnut vuoteen 1995 mennessä jo 65 %:iin BKT:stä.¹³

1.1 Tutkielman tavoitteet, tutkimuskysymys ja tutkielman rakenne

Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena on tarkastella, miten talouslehdissä käsiteltiin erilaisia riskinottoon ja vastuuseen liittyviä kysymyksiä vuosien 1985–1993 välillä.

Tutkielmassa riskiajattelua tarkastellaan taloutta laajempänä ja yhteiskunnan läpäisevänä ajatuskehikkona. Eriyisen mielenkiinnon kohteena on kysymys siitä, miten erilaisia uhkia ja vaaroja, mutta myös mahdollisuuksia käsitteellistetään riskiajattelun kehyksessä. Riskiin ja vastuuseen liittyviä käsityksiä on tavoitteena tarkastella mahdollisimman kokonaisvaltaisesti, paitsi yksilön myös koko yhteiskunnan tasolla.

Historiallisesti 1980-luvun loppupuolen ja 1990-luvun alun tapahtumat antavat laajat mahdollisuudet tarkastella riskiin ja vastuuseen liittyviä käsityksiä. Kasinotalouden aikainen nousukausi lieveilmiöineen sai jälkikäteen tarkasteltuna niin pankit, poliitikot, sijoittajat kuin tavalliset ihmisetkin ottamaan kantokykyynsä suhteutettuna liian suuria riskejä. Median nostaessa valokeilaan riskinotolla rikastuneita ”kasinopelureita” ja pankkien tyrkyttäessä asiakkailleen lainarahaa, harva todennäköisesti välttyi arjessaan kohtaamasta riskinottoa käsitteleviä mediatekstejä. Myös ajanjakson nimi, kasinotalous, viittaa riskinottoon ja uhkapelaamiseen. Lama-aika puolestaan pakotti suomalaiset yhteiskunnalliseen keskusteluun siitä, kuka oli vastuussa edellisen vuosikymmenen taloushuumassa otetuista riskeistä, esimerkiksi vaikeuksiin ajautuneiden pankkien luottotappioista.¹⁴

Tutkielma koostuu johdannon ja yhteenvedon lisäksi kolmesta pääluvusta. Johdannon tavoitteena on käydä läpi tutkimuksen kannalta keskeinen aikaisempi tutkimus ja kirjallisuus, esittää tutkimuksen metodologia sekä kuvata pääpiirteittäin tutkimusprosessin kulkua. Johdannon viimeisessä alaluvussa tarkastellaan talousjournalismin ja talouslehtien ominaispiirteitä. Toisen luvun tarkoituksena on tarkastella kirjallisuutta hyödyntäen tutkielman kannalta olennaisimpien käsitteiden eli riskin ja vastuun käsitteellistä sisältöä sekä tutkimuksen kannalta olennaisin osin näiden käsitteiden historiallista muovaantumista.

¹³ Kiander ja Vartia 1998, 146–149, 152.

¹⁴ Ks. vastuusta pankkikriisin synnystä ja hoidosta esim. Kiander ja Vartia 1998, 145–146.

Kolmannen ja neljännen luvun tavoitteena on vastata *Arvopaperissa, Talouselämässä, Taloustaidossa* sekä *Veronmaksajassa* vuosien 1985–1993 aikana julkaistujen pääkirjoitusten avulla tutkielman tutkimuskysymykseen: **Miten suomalaisissa talouslehdissä käsiteltiin tarkasteluvälillä riskiä ja vastuuta?**

Sekä kolmas että neljäs luku jakautuvat temaattisesti kahteen alalukuun. Kolmannessa luvussa valtion taloudellisten riskien hallintaa käsitellään kahden eri teeman kautta. Näiden kahden käsittelyluvun tavoitteena on antaa yleiskuva talouslehtien näkemyksistä valtion roolista talouden ja yhteiskunnan kehitykseen liittyvässä riskien hallinnassa. Alaluvun 3.1 tarkoituksena on tarkastella, miten yhteiskunnalliset riskit ja vastuut olisi talouslehdistön näkemyksen mukaan tullut jakaa valtion ja markkinatalouden kesken. Tätä teemaa käsittelevistä aiheista tarkastelun kohteiksi nousivat erityisesti keskustelut valtion liikelaitosten ja myöhemmin valtionyhtiöiden asemasta sekä puheenvuorot siitä, missä määrin valtion vastuulla olisi ollut tukea vaikeuksiin ajautuneita pankkeja, yrityksiä ja yrittäjiä.

Alaluvun 3.2 teemana on talouslehtien suhtautuminen sääntelyyn riskienhallintakeinona. Alaluvussa havainnoidaan erityisesti korkosääntelyn purkamisesta, kilpailulainsäädännöstä sekä arvopaperimarkkinalain tarpeellisuudesta käytyä keskustelua. Tarkasteluun on pyritty ottamaan myös puheenvuoroja, joissa käsitellään muunkinlaista taloudellista sääntelyä, esimerkiksi pankkeja koskevaa sääntelyä ja sen valvontaa.

Neljännessä luvussa käsitellään talouslehdistön käsityksiä yksilön riskinotosta ja vastuusta. Alaluvussa 4.1 tarkastellaan talouslehtien käsityksiä taloudellisesta riskinotosta sijoittamista käsittelevissä pääkirjoituksissa. Sijoittaminen valikoitui tarkastelun kohteeksi, koska sen toiminnan luonteeseen kuuluu erottamattomasti taloudellinen riskinotto ja riskienhallinta. Lisäksi sijoittamiseen on liitetty erilaisia mielikuvia, jotka vaihtelevat erilaisista vaurastumiseen liittyvistä haaveista aina sijoittamisen rinnastamisesta uhkapelaamiseen.

Alaluvussa 4.2 yksilön riskin ja vastuun kysymyksiä tarkastellaan sosiaalisen riskienhallinnan näkökulmasta. Sosiaalisilla riskeillä viitataan tässä yhteydessä sellaisiin ihmisen elämään ja terveyteen liittyviin riskeihin, jotka uhkaavat yksilön toimeentuloa ja hyvinvointia. Tällaisina riskeinä on perinteisesti pidetty esimerkiksi sairastumista, tapaturmasta aiheutunutta työkyvyn menettämistä tai alenemaa, työttömyyttä, vanhenemista sekä elatusvastuussa olevan perheenjäsenen kuolemaa. Sosiaalisten riskien hallinnalla pyritään varautumaan erilaisiin

yksilön toimeentuloon liittyviin epävarmuuksiin.¹⁵ Sosiaalisten riskien hallintaa tarkastellaan ihmisten hyvinvointia ja toimeentuloa sekä hyvinvointivaltion instituutioita, kuten sosiaaliturvaa käsittelevien pääkirjoitusten kautta.

1.2 Aikaisempi tutkimus ja kirjallisuus

Taluskriisit herättävät tarkastelun lähtökohdista riippumatta runsaasti mielenkiintoa. Siten myös yhdestä Suomen lähihistorian pahimmasta taluskriisistä eli 1990-luvun lamasta, siihen johtaneista syistä sekä sen jälkivaikutuksista on kirjoitettu runsaasti. Laman kokenutta sukupolvea on kiinnostanut erityisesti lamaan johtaneet syyt sekä pyrkimykset löytää keinoja, joilla vastaavanlaista taluskriisiä ei pääsisi enää tapahtumaan. Tätä 1990-laman tutkimuksen ”ensimmäistä aaltoa” edustaa esimerkiksi Kianderin ja Vartian *Suuri Lama: Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu*, jonka käyttöarvo on toimia tämän tutkielman eräänlaisena tapahtumahistoriallisena runkona. Heidän mukaansa 1990-luvun laman juurisyyt olivat rahoitusmarkkinoissa, joiden liian nopea liberalisointi aiheutti taluskuplan, jonka puhkaisivat useat samaan aikaan sattuneet epäonniset tapahtumat ja muutokset Suomen kansantalouden toimintaympäristössä.¹⁶

Vuosituhaten vaihteen lamakirjallisuudesta mainittakoon myös *Markkinakuri ja Managerivalta: poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun taluskriisissä*, jossa Anu Kantola tarkastelee suomalaisen poliittisen eliitin puhetapoja lama-aikana. Kantola nimittää poliittista ja taloudellista eliittiä 1990-luvun laman aikana hallinnutta mentaliteettia managerialismiksi. Hänen mukaansa tällaiselle puhetavalle on tunnusomaista perustella erilaiset toimenpide-ehdotukset vetoamalla erilaisiin taloudellisiin tosiasioihin, välttämättömyyksiin ja pakkoihin, jolloin asiat pyritään esittämään näennäisen epäpoliittisina. Kantolan mukaan poliittisen eliitin lamapuheelle oli myös tunnusomaista moralistinen, yksilöä syyllistävä puhe. Laman aiheuttamien sosiaalisten ongelmien nähtiin johtuvan suomalaisten heikosta moraalisesta kuten laiskuudesta, minkä vuoksi poliittinen eliitti näki tehtäväkseen opettaa kansalaisille itsekuria.¹⁷ Uudempaa 1980–1990-lukujen taloudellisen ja poliittisen eliitin tutkijakuntaa edustaa esimerkiksi Maiju Wuokko, joka on tutkinut muun muassa taloudellisen eliitin ja liike-elämän poliittista vaikuttamista.¹⁸ Ilkka Kärrylä puolestaan on lähestynyt 1990-luvun

¹⁵ Havakka 2018, 124, 129–130, 156; Kulmala 2018, 192–193.

¹⁶ Kiander ja Vartia 1998, 2, 4–6, 17.

¹⁷ Kantola 2002, 151, 155–156, 159–160, 294.

¹⁸ Wuokko 2016.

laman ja sitä edeltäneen nousukauden elinkeinoelämää, työmarkkinoita sekä poliittista päätöksentekoa uusliberalismin ja taloudellisen demokratian käsitteiden kautta.¹⁹

Talousaiheiset tutkielmat ovat poliittisessa historiassa mielestäni tärkeitä jo siitä syystä, että ylipäätään taloutta on politiikan tutkimuksessa ja historiantutkimuksessa käsitelty vähän varsinkin suhteutettuna aihepiirin yhteiskunnalliseen merkittävyyteen.²⁰ Suomalaisen talousjournalismin historiaa tutkineen Yrjänän mukaan talouslehdistön tutkimus on saanut vähän huomiota suomalaisen lehdistön historian tutkimuksessa.²¹ Talouslehtimateriaalia hyödyntäviä tutkimuksia on kuitenkin julkaistu jonkin verran. Esimerkiksi Anna Simola on tarkastellut, miten talouslehdistö ylläpiti taloudellista luottamusta ja miten se pyrki vaikuttamaan ja legitimoimaan harjoitettua talouspolitiikkaa vuoden 2008 finanssikriisin aikana. Simolan mukaan suomalaista talousuutisointia hallitsi epäpoliittisuus, mikä näkyi erilaisten toimenpiteiden kuvaamisena ”ikään kuin kyse olisi teknisistä ratkaisuksista, joihin ei liity erityisempää vallankäyttöä tai intressiristiriitoja”.²²

Myös talousjournalismin markkinavaikutuksia on tutkittu. Tulokset puoltavat varovaisesti, että ainakin poikkeuksellisissa tilanteissa kuten kriisien aikana, talousuutisoinnilla voi olla reaalitaloudellisia vaikutuksia. Esimerkiksi Järvinen on havainnut, että vuosien 1987 ja 1995 välillä uutisoinnin vaikutus pörssikursseihin riippui uutisen sävystä, mittakaavasta sekä vallitsevasta taloussuhdanteesta. Positiiviset uutiset vaikuttivat nostavan pörssikursseja ainoastaan matalasuhdanteessa, jollei uutinen ollut talouden kannalta erittäin merkittävä.²³ Myös Simola on havainnut, että kotimaan taloustilannetta kuvaava talouskriisikirjoittelu vuoden 2008 finanssikriisin aikana korreloi kuluttajien luottamuksen kanssa. Tämä viittaisi siihen, että kuluttajat käyttivät kotimaan taloustilanteen tarkkailuun kotimaista mediaa. Ulkomaita koskeva talouskirjoittelu puolestaan ei näyttänyt vaikuttavan ihmisten käsityksiin kotimaan talouden kehityksestä, vaikka talousuutisointi olisi ollut negatiivista. Talousluottamuksen heikkenemiseen vaikuttivat talousuutisoinnin intensiteetti ja sävy.²⁴ Lisäksi talousuutisoinnilla voi olla merkitystä talouden suhdanteisiin joko synnyttämällä ”hypejä” eli ylioptimistisia odotuksia tai lietsomalla paniikkia.²⁵ Yrjänän mukaan kasinotalousvuosina yksittäiset taloustoimittajat saattoivat pyrkiä jopa tietoisesti käyttämään

¹⁹ Esim. Kärrylä 2021; Kärrylä 2024.

²⁰ Blom 2018, 4; Wuokko 2016, 2–3.

²¹ Yrjänä 2018, 9.

²² Simola 2010, 11, 187.

²³ Järvinen 2000, 16–20.

²⁴ Simola 2010, 93–94, 182, 191.

²⁵ Ks. Simola 2010, 74.

hyväksi olematonta pörssisääntelyä ja yrittää kirjoituksillaan tietoisesti manipuloida pörssikursseja omaksi edukseen.²⁶

Talouslehdissä voidaan siis katsoa olevan historiantutkimusta ajatellen yhä paljon tutkittavaa. Talouslehdet ovat erityisesti 1980–1990-lukujen historiantutkimuksessa hedelmällistä aineistoa siitäkkin syystä, että aikakaudelle oli leimallista kasvava kiinnostus taloutta ja sijoittamista kohtaan. Tämä näkyi talouslehtien levikkien nopeana kasvuna, uusien talousjulkaisujen ilmestymisenä sekä talousjournalismin ammattimaistumisena.²⁷ Näin ollen talouslehtien tarkasteleminen avaa mielenkiintoisen näkökulman kasinotalouden ja 1990-luvun laman historialliseen todellisuuteen.

Sen sijaan riskin tai vastuun käsitteitä talouslehdissä tai mediassa ylipäättään on tutkittu erittäin vähän²⁸, erityisesti suomalaisesta näkökulmasta. Jyri Liukko on käyttänyt tutkimuksensa pääasiallisena lähteenä vakuutusmainoksia tarkastellessaan riskin, vastuun ja solidaarisuuden käsitteiden muutoksia vuosina 1945–1989. Liukon mukaan 1960-luvulta 1980-luvun alkuun saakka riski käsitettiin yleensä pahana, vältettävänä ja uhkaavana asiana sekä yleensä tapaturmien, sairauksien ja muiden epätoivottavien asioiden yhteydessä. Sen sijaan 1980-luvulla riski alettiin yhä useammin nähdä myös mahdollisuutena, esimerkiksi vaurastumisen mahdollistajana ja unelmien toteuttajana.²⁹

Hirsto puolestaan on tarkastellut yhteiskunnallista vastuuta ekonomistisessa diskurssissa. Hänen mukaansa talouspuheesta on eriteltävissä kaksi toisistaan eroavaa diskursiivista käytäntöä, moralistinen ja ekonomistinen. Hirston mukaan ekonomistisessa diskurssissa vastuu nähdään uusklassisen talousteorian mukaisena hyödyn maksimointiin liittyvänä ongelmana. Tämän näkökulman mukaan yrityksen tai yksilön ei tulisi toimia vastuullisesti, mikäli tästä toiminnasta ei taloustieteelliseen rationalisointiin perustuen ole odotettavissa lisäarvoa yksilölle tai yritykselle. Moralistisessa diskurssissa vastuu puolestaan nähdään moraalikysymyksenä, jolloin kaikilla toimijoilla nähdään olevan moraalinen velvollisuus toimia ympäristön ja yhteiskunnan kannalta vastuullisesti. Moralistisessa diskurssissa

²⁶ Yrjänä 2018, 249.

²⁷ Pietilä 2008, 104, 238; Yrjänä 2018, 237.

²⁸ Denney 2005, 82; Rooke ja Burgess 2022, 305. Rooke ja Burgess tarkastelivat brittiläisissä sanomalehdissä vuosien 1985–2017 välisenä aikana tapahtuneita muutoksia siitä, miten media vahvistaa erilaisia riskejä.

²⁹ Liukko 2005, 63.

korostetaan lisäksi vastuullisen toiminnan vapaaehtoisuutta, joten vastuun katsotaan riippuvan yksilön valinnoista päättää toimia vastuullisesti eri tilanteissa.³⁰

1.3 Katsaus tutkimusprosessiin ja tutkielman metodologiaan

Tämän tutkielman primaariaineistona hyödynnän neljässä suomalaisessa ja suomenkielisessä talousaiheisessa aikakauslehdessä eli *Talouselämässä*, *Arvopaperissa*, *Veronmaksajassa* sekä *Taloustaidossa* ilmestyneitä pääkirjoituksia vuosien 1985 ja 1993 välillä. Yleisempää on, että tutkimuksissa ja opinnäytetöissä analysoidaan yleissanomalehtien pääkirjoituksia.³¹

Mielestäni kuitenkin talouslehtien pääkirjoitukset tarjoavat hedelmällisen aineiston myös poliittisen historian tutkimukseen, sillä liike-elämällä ja sitä tukevilla järjestöillä on historiallisesti ollut merkittäviä voimavaroja ja selkeitä tavoitteita pyrkiä vaikuttamaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon ja siihen, mihin suuntaan yhteiskuntaa tulisi kehittää.³²

Pelkästään pääkirjoitusten käyttämistä alkuperäisaineistona kokonaisten lehtien sijasta perustelen ensinnäkin sillä, pääkirjoitusten kautta lehti osallistuu ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun. Tästä puolestaan seuraa, että pääkirjoituksissa on nähtävillä tarkastelun kohteena olevaan ilmiöön tai tapahtumaan selkeä näkökanta puolesta tai vastaan. Toiseksi pääkirjoituksen etuna on, että asiat on niissä ilmaistu tiiviisti ja johdonmukaisella tavalla.³³ Kolmanneksi pelkästään pääkirjoituksia tarkastelemalla on mahdollista tarkastella talouslehdissä käytyä keskustelua pidemmältä ajanjaksolta verrattuna tilanteeseen, jossa tarkastelun kohteena olisivat kaikki lehdet kokonaisuudessaan. Neljäntenä etuna on aineiston hallittavuus. Kun aineistomäärä ja samalla sen hallinta pysyy tutkielman viitepituuden kannalta paremmin hallinnassa, omat arvot ja taustaoletukset vähemmän todennäköisesti ohjaavat, millaisia artikkeleita valikoituu lähempään tarkasteluun.³⁴

Aineiston analysoinnissa hyödynnän laadullisen aineistolähtöisen sisällönanalyysin periaatteita.³⁵ Diskurssianalyysin ohella kyseinen menetelmä on hyvin yleisesti käytössä mediatekstejä hyödyntävissä tutkimuksissa ja sitä on käytetty myös talousteksteaineiston analyyseissä.³⁶ Aineistolähtöisyydellä viitataan tässä siihen, ettei aineistoa pyritty alkujaan

³⁰ Hirsto 2010, 7–13.

³¹ Ks. Katajamäki 2018, 22.

³² Wuokko 2021, 96; Wuokko 2016, 31.

³³ Alasuutari 1996, 29–30; Katajamäki 2018, 18.

³⁴ Aineistohallinnasta vrt. Alasuutari 1996, 29.

³⁵ Laadullisesta sisällönanalyysistä ks. Sarajärvi ja Tuomi 2018.

³⁶ Esim. Simola 2010, 11–12; Katajamäki 2018, 21; Hirsto 2010, 33–35; Sorsa ja Eskelinen 2012, 177.

sovittamaan mihinkään tiukasti määriteltyyn teoriaan tai hypoteesiin, vaan aineiston tosiasiallinen sisältö vaikutti siihen, millaiseksi tutkielma muovautui. Kirjoitusprosessin edettyä ja ymmärrykseni lähdeaineistosta ja tutkimuksen teoreettisesta viitekehystä kasvettua myös aineistolle esitetyt kysymykset muodostuivat.³⁷ Tällaista lähestymistapaa kuvataan usein kirjallisuudessa hermeneuttisena kehänä tai spiraalina.³⁸

Tutkielmassa käyttämäni tutkimusmetodi lainaa ideoita myös kriittisen diskurssianalyysin tutkimusperinteestä. Erityisesti sillä ajatuksella, jonka mukaan kielellä ja diskursiivisilla käytänteillä on tuotettu, toisinnettu, vahvistettu ja heijastettu yhteiskunnassa tietynä ajankohtana vallinneita valtarakenteita, valtasuhteita ja vallankäytön prosesseja³⁹, on ollut merkittävä vaikutus siihen, mistä lähtökohdista olen lähestynyt aineistoa. Analysoinnin apuna olen hyödyntänyt lisäksi kolmea käsitteparia: riski ja vastuu, uhka ja mahdollisuus sekä yhteisvastuu ja yksilönvastuu.⁴⁰

Lähdeaineisto on saatavilla fyysisinä vapaakappaleina Turun yliopiston kirjastossa. Skannasin aineiston puhelimen Office Lens-sovelluksella, mikä mahdollisti aineiston käsittelyn ja tarkemman analyysin kotikoneelta käsin. Lehtiaineiston hallinnan, organisoinnin ja analyysin tukena käytin NVivo 15 -ohjelmistoa, jonka avulla luokittelin ja koodasin aineiston tutkielman kannalta mielekkäällä tavalla. NVivo-ohjelmistolla tunnistin lähdeaineistosta tutkimuksen kannalta olennaisimmat artikkelit, joiden sisältämän tekstin siirsin Exceliin yksityiskohtaisempaa analyysia varten. Tämän jälkeen analysoin aineiston artikkeli artikkelilta. Lopuksi siirsin artikkelikohtaiset analyysit tekstinkäsittelyohjelmaan, jossa kirjoitin käsittelykappaleet johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi.

Tutkielman läpinäkyvyyden kannalta on tärkeää tunnistaa myös käyttämäni aineistoon kohdistuvat rajoitteet. Voiko aineiston pohjalta tehdyistä havainnoista ja johtopäätöksistä luoda yleistyksiä elinkeinoelämän suhtautumisesta riskeihin ja vastuunjakoon liittyviin kysymyksiin? Suomalaiselle talouspoliittiselle päätöksenteolle on ollut jo vuosikymmeniä tavanomaista, että tärkeimpiä asioita koskevat neuvottelut on pyritty käymään julkisuudelta piilossa, sillä julkisuuden on katsottu vaarantavan rationaalista päätöksentekoa. Talouseliitti on myös hyvin verkottunutta ja kansainvälistä, jolloin median ja muun julkisen keskustelun

³⁷ Vrt. Katajamäki 2018, 21; Hirsto 2010, 5, 35–36.

³⁸ Tepora et al. 2022, epub; Sarajärvi ja Tuomi 2018, epub; Wuokko et al. 2022, epub.

³⁹ Fairclough 1993, 135–136; Maesele 2015, 5; Zinn ja Müller 2022, 272.

⁴⁰ Vrt. Kärrylä 2022, epub; Liukko 2013, 24.

merkitys päätöksenteossa on ollut usein melko vähäinen.⁴¹ Lisäksi yritysten sisäiseen käyttöön tarkoitettu materiaali on usein salattua ja pirstaleista, eikä kaikkein luottamuksellisinta päätöksentekoa tai vaikuttamista useinkaan dokumentoida kirjoihin ja kansiin.⁴² Näin ollen niin talouslehtiä kuin muutakin mediaa tarkastellessa on pidettävä mielessä, että lehdistön kautta välittyvä kuva talouden toimijoista ja taloudesta käytävästä keskustelusta on ainoastaan asioiden julkinen puoli. Tarkastelun ulkopuolelle jää väistämättä vaikuttamisen yksityiskohtaisempi dynamiikka. Siten esimerkiksi talouslehtiaineiston avulla ei ole mahdollista päästä ”konepellin alle” eli tarkastelemaan niitä toimijoita ja olosuhteita, joissa vaikuttaminen on tosiasiallisesti tapahtunut.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö talouslehtien tarkasteleminen olisi hedelmällistä. Etenkin talouseliitin ulkopuolella talouslehdillä on ollut merkittävä asema erityisesti yksityishenkilöiden taloudellisen päätöksenteon tukena ja ensisijaisena talouden seuraamisen uutislähteenä. Ennen Internetin läpimurtoa ja sen myötä tapahtunutta talousviestinnän kansainvälistymistä taloudesta kiinnostuneella henkilöllä ei ollut 1980-luvulla samanlaista informaatiotulvaa käden ulottuvilla kuin nykyisin. Talouseliitinkään näkökulmasta talouslehdistön rooli ei ole ollut missään nimessä mitätön. Talousjournalismilla oli ja on edelleen merkitystä tiedon jäsentelijänä, useiden erilaisten lähteiden yhdistelijänä sekä tiiviissä muodossa olevan tiedon tuottajana. Talousjournalismin avulla lukijan on mahdollista saada kattava yleiskuva talouden mielialoista.⁴³ Talouseliitti on käyttänyt aktiivisesti talousmedioita esimerkiksi yleisen mielipiteen seuraamiseen ja talouden kokonaiskuvan ymmärtämiseen sekä luomaan suuren yleisön keskuudessa myönteistä julkisuuskuvaa, luottamusta ja legitimizeettiä omasta toiminnastaan. Taluslehdistö on ollut liike-elämän edustajien näkökulmasta hyödyllinen erityisesti silloin, kun johonkin päätökseen tarvitaan laajempaa yhteiskunnallista tukea tai muille oman viiteryhmän jäsenille halutaan viestiä julkisesti.⁴⁴ Vaikka talouslehtien merkitystä ei tule ylikorostaa, ovat ne mielenkiintoinen kurkistusikkuna 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alkupuolen suomalaisen talousilmapiiriin.

⁴¹ Kunelius et al. 2010, 376–377; Simola 2010, 122–124, 190.

⁴² Blom 2018, 56–59.

⁴³ Simola 2010, 123.

⁴⁴ Kunelius et al. 2010, 322, 374–376, 388; Simola 2010, 98, 156–157.

1.4 Tutkielmassa käytettävän talouslehtiaineiston esittely

Veronmaksaja on vuoteen 1989 ilmestynyt aikakauslehti, jota kustansi Veronmaksajain keskusliitto. Veronmaksajain keskusliitto oli Elinkeinoelämän valtuuskuntaa (EVA)⁴⁵ lähellä toiminut järjestö, jonka vaikutustyö oli aktiivista 1970–1980-luvuilla. Liitto oli esimerkiksi käynnistämässä 1970-luvulla kansalaisadressihanketta verotuksesta.⁴⁶

Veronmaksaja-lehti korvaantui vuonna 1989 *Taloustaito*-nimisellä lehdellä. Kyseessä oli käytännössä pelkkä nimenvaihdos.⁴⁷ Lehden julkaisijana jatkoi Veronmaksajain keskusliitto ja päätoimituskin pysyi samana. Uusi lehti peri jopa edeltäjänsä juoksevan numeroinnin.⁴⁸ Edellä mainittujen seikkojen vuoksi lehtien välillä ei oletettavasti ole merkittäviä linjaeroja, joten niitä käsitellään samana kokonaisuutena.

Veronmaksajain keskusliitto suhtautui kriittisesti hyvinvointivaltioon ja sen tavoitteena oli edistää julkistalouden koon supistamista ja verotuksen keventämistä.

Hyvinvointivaltiokritiikki oli myös näkyvästi esillä molemmissa lehdissä. Esimerkiksi *Veronmaksajassa* hyvinvointivaltiota kuvattiin vuonna 1987 seuraavin sanankääntein:

Viimeisten parinkymmenen vuoden aikana ovat monet yhteiskunnan toimet jo tuntuneet ylivoimaisilta. Saamme yhä enemmän yhteiskunnan palveluja, jotka voitaisiin hoitaa tehokkaammin ja taloudellisemmin yksityisen yritteliäisyyden toimesta. Saamme yhä enemmän osaksemme holhousta, jota ilman meillä olisi enemmän henkilökohtaista vapautta.⁴⁹

Lehden oman ilmoituksensa mukaan se oli 1980- ja 1990-lukujen taitteessa levikiltään Suomen suurin talouselämän aikakauslehti. Lehden lukijakunta koostui erään pääkirjoituksen

⁴⁵ Elinkeinoelämän valtuuskunta on elinkeinoelämän vuonna 1974 perustama järjestö, jonka alkuperäisenä tavoitteena oli mobilisoida elinkeinoelämää ja muita talousoikeiston edustajia 1970-luvun Suomessa vahvasti vallinnutta vasemmistolaisuusvirtausta vastaan. Elinkeinoelämän yleisenä pelkona oli, että valtakunnanpolitiikan vasemmistolaistuminen olisi johtanut vääjäämättä Neuvostoliiton tukemaan kommunistien valtaannousuun, minkä pelättiin johtavan tuotantolaitosten ja omaisuuden sosialisointiin. Ks. Blom 2018, 55. Yleisesti EVA suhtautui kriittisesti kiristyvään verotukseen. Järjestö kannatti julkisen sektorin supistamista ja verotuksen keventämistä. EVA suhtautui kriittisesti myös hyvinvointivaltiomalliin, jonka se katsoi rankaisevan lahjakkaita ja haittaavan talouskasvua. Ks. Okkonen 2013, 294. Tarkemmin EVAn yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta ks. Okkonen 2013 sekä Wuokko 2016.

⁴⁶ Okkonen 2013, 299–300.

⁴⁷ Nimenvaihdosta lehti perusteli sillä, että se halusi laajentua verotusaiheisesta lehdestä enemmän yleislehden suuntaan. Myös lukijakunnan kasvanut kiinnostus sijoittamiseen ja säästämiseen mainittiin nimenvaihdoksen syynä. Ks. *Taloustaito* 6/1989, Pk.

⁴⁸ Siinä missä viimeinen *Veronmaksajan* numero oli 5/1989, ensimmäisenä julkaistu *Taloustaidon* numero oli 6/1989.

⁴⁹ Kari, Jaakko. "Karhunpainia puolestasi". *Veronmaksaja* 1/1987, Pk.

mukaan suurimmaksi osaksi toimihenkilöistä tai muissa johtotehtävissä työskentelevistä henkilöistä, joilla oli keskivertosuomalaista enemmän arvopaperivarallisuutta.⁵⁰ Lehtien levikit olivat tarkastelujaksolla nousujohteisia, sillä ne kasvoivat *Veronmaksajan* vuoden 1986 64 000:n levikistä *Taloustaidon* liki 100 000:een vuonna 1990.⁵¹ Lehden painopiste oli nimensä mukaisesti verotuksessa tai verotukseen läheisesti liittyvissä teemoissa kuten julkisen menotalouden seuraamisessa, mutta sekaan mahtui myös muuta talouskirjoittelua. Lehti ilmestyi yhdeksän kertaa vuodessa.

Talouselämä oli tarkastelujaksolla viikoittain ilmestynvä talousaiheinen aikakauslehti. Lehden ensimmäinen vuosikerta ilmestyi vuonna 1938⁵², mutta lehden juuret ovat jo vuonna 1929 ensimmäistä kertaa julkaistussa *Suomen ulkomaankauppa* -lehdessä⁵³. Näin ollen sillä on vakiintunut asema suomalaisessa talousjournalismissa. Julkaisua voisi parhaiten luonnehtia talousaiheiseksi yleislehdeksi. *Talouselämä* osallistui 1980- ja 1990-lukujen taitteessa hyvin aktiivisesti julkiseen taloutta ja yhteiskunnallisia asioita koskevaan keskusteluun, minkä vuoksi lehti on erinomainen aineisto 1980- ja 1990-lukujen talouspoliittisten ja yhteiskunnallisten ilmiöiden tarkasteluun. *Talouselämä* suhtautui markkinatalouteen tutkielman tarkastelujakson aikana erittäin myönteisesti. Lehti näki 1980-luvun puolivälissä tehtäväkseen tarjota yritys- ja talousanalyyseja päätöksentekijöiden tueksi sekä edistää yhteiskunnan asenteita markkinatalousmyönteisemmiksi.⁵⁴ *Talouselämän* levikki oli vuonna 1990 yhteensä 55 100 kappaletta.⁵⁵

Arvopaperi on osakesäästämiseen ja sijoittamiseen keskittyvä aikakauslehti. Lehteä julkaisee Osakesäästäjien keskusliitto⁵⁶. Lehden sisältö koostui tarkastelujaksolla erilaisista läheisesti arvopaperikauppaan liittyvistä uutisista, katsauksista ja analyyseista, henkilöhaastatteluista sekä erilaisista sijoittamiseen liittyvistä teema-artikkeleista. Jäsenlehtenä lehden lukijakunta

⁵⁰ *Veronmaksaja* 1/1986, s. 1.

⁵¹ *Taloustaito* 6/1989, Pk.

⁵² Vuoden 1938 ensimmäiset 42 numeroa julkaistiin nimellä *Talouselämä & Suomen ulkomaankauppa*, ja numerosta 43 alkaen nimi muuttuu *Talouselämäksi*. *Talouselämä* 43/1938, s. 987.

⁵³ Yrjänä 2018, 58.

⁵⁴ Larsio, Rauno. ”Lehden linja”. *Talouselämä* 36+/1988, s. 8–9.

⁵⁵ Yrjänä 2018, 237.

⁵⁶ Osakesäästäjien keskusliitto on vuonna 1980 perustettu yhdistys. Vuoden 1988 toimenpideohjelmassa yhdistyksen tavoitteiksi linjattiin jäsenistön kouluttaminen ja tiedottaminen, jäsenistölle keskeisimpiin lainsäädäntöhankkeisiin vaikuttaminen sekä jäsenmäärän kasvattaminen. Vaikuttamiskeinoikseen yhdistys linjasi kannanottojen laatimisen edunvalvonnan kannalta keskeisimpiin kysymyksiin sekä pyrkimyksen ”saamaan edustajiaan mukaan yritysten ja yhteiskunnan elimiin, joissa tehdään arvopaperisijoittamisen edellytyksiä koskevia ratkaisuja”. Ks. *Arvopaperi* 6–7/1988, s. 14–15.

koostui pääasiassa Osakesäästäjien keskusliiton jäsenistöstä. Lehti itse profiloi tilaajakuntaansa vuonna 1989 seuraavasti:

Järjestäytyneitä osakesäästäjiä on lähinnä kahta laatua. Suurin ryhmä on varmasti päivätyönsä tehnyt ja omaisuutensa hankkinut yli 60-vuotias eläkeläinen - -. Eläkeläinen osakesäästäjä ei juuri ota riskejä, vaikka seuraakin päivittäin kursseja - -. Osakesäästäminen pitää hänen mielensä virkeänä ja kurssien seuraaminen tuo miellyttävää ajankulua ja ehkä pientä jännitystäkin. Tämä antaa eläkeläissäästäjälle enemmän viihdykettä kuin esimerkiksi lotto. Toiseksi suurimman ryhmän järjestäytyneiden osakesäästäjien joukossa muodostavat nuoret - -. Heidän motiivinsa ovat toiset kuin eläkeläisillä: he haluavat hankkia rahaa. He kyttävät useinkin nopeita voittoja. - - Osaan heistä sopii sanonta: se ei pelaa, joka pelkää.⁵⁷

Levikiltään *Arvopaperi* on aineiston lehdistä selvästi pienin.⁵⁸ Pienehköistä lukijakunnastaan huolimatta lehti keskittyi nimenomaisesti arvopaperimarkkinoihin, mikä avaa oivan mahdollisuuden tarkastella aikakaudella vallinnutta suhtautumista taloudelliseen riskinottoon. Lisäksi lehden kohdeyleisönä olivat nimenomaisesti osakesäästäjät, jotka olivat pääosin yksityishenkilöitä ja joilla ei useinkaan ollut talouseliitistä poiketen monipuolisia henkilökohtaisia verkostoja. Siten voisi olettaa, että osakesäästäjien tiedonsaantimahdollisuudet olivat 1980–1990-luvuilla verraten rajalliset, mikä saattoi lisätä talouslehtien merkitystä tämän kohderyhmän taloudellisessa päätöksenteossa. Lehti ilmestyi 6–8 kertaa vuodessa.

1.5 Talousjournalismin erityispiirteitä

Talousaiheiset uutiset ovat kuuluneet sanomalehtien sivuille jo satojen vuosien ajan. Edelleenkin ilmestynyt *Kauppalehti* julkaisi ensimmäisen numeronsa jo 1898, ja Etelä-Suomen sanomalehdissä työskenteli talouteen erikoistuneita toimittajia 1910-luvulta lähtien.⁵⁹ Maakuntalehdet alkoivat satsata talousuutisointiin jo 1960-luvun puolivälistä alkaen, ja talousjournalismi alkoi pikkuhiljaa ammattimaistua. Kuitenkin vasta 1980-lukua pidetään yleisesti suomalaisen talousjournalismin ripeän kasvun aikana. Samalla talousjournalismin merkitys yhteiskunnallisten olosuhteiden selvittäjänä korostui, mikä myös vahvisti

⁵⁷ Kärnä, Paavo. ”Millainen olet osakesäästäjä?” *Arvopaperi* 3–4/1989, s. 15.

⁵⁸ Lehden levikki oli vuonna 1986 1 800, mutta jo vuonna 1987 se oli kaksinkertaistunut 4 000:een, mikä viittaa aikakauden yleiseen trendiin kasvavasta kiinnostuksesta sijoittamiseen ja talousasioihin. Ks. *Arvopaperi* 5/1987, s. 1.

⁵⁹ Pietilä 2008, 163, 237.

talousjournalismin valtaa.⁶⁰ 1980-luvulla mediassa voimistui ilmiö, jossa talouselämän käsitteistö levisi yhä laajempaan käyttöön ja käytäntö kuvata kaikkea yhteiskunnan toimintaa talouden kehityksessä yleistyi.⁶¹ Lisäksi talouden toimijoiden esilläolo mediassa yhteiskunnallisia ilmiöitä kuvaavien asiantuntijoiden rooleissa korostui. Tämän ekonomisaationa tai ekonomismina tunnetun ilmiön myötä talouselämälle tunnusomainen käsitteistö ja kieli levisivät yhä laajempaan käyttöön, jolloin yhteiskunnallista keskustelua alettiin yhä useammin sanoittaa talouden kehityksessä.⁶²

Taloustehtien tutkimuksessa on tärkeää ottaa muutama asia huomioon. Ensimmäkin taloustehtet ovat luonteeltaan erikoislehtiä, ja siten niiden kohdeyleisö on sanomalehtiin verrattuna rajatumpi. Varsinkin suurimpien talousaiheisten julkaisujen sisältö on suunnattu ensisijaisesti talouseliiteille, mutta joissain taloustehtissä kohdeyleisö voi olla muulla tavalla rajattu. Kohderyhmänä voi olla esimerkiksi jollain tavalla työssään tai omaisuudenhallinnassa taloudellista informaatiota hyödyntävät henkilöt tai yksinkertaisesti ”taloudesta kiinnostunut yleisö”. Tällaisia talousuutisoinnin kannalta merkittäviä kohdeyleisöjä ovat esimerkiksi osakesäästäjät tai taloudellisen asemansa vuoksi runsaasti veroja maksavat henkilöt.⁶³

Taloustehtien lukijakunta on siinä mielessä erityistä, että se on keskimäärin hyvätuloisempaa ja toimihenkilövaltaisempaa kuin väestö keskimäärin.⁶⁴ Siten voisi ajatella, että taloustehtien lukijakunnassa on myös suhteellisesti enemmän henkilöitä, joilla on asemansa tai varallisuutensa perusteella vaikutusvaltaa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon.

Toinen huomioitava seikka on, että rajatun kohdeyleisön vuoksi taloustehtien toimitus yleisesti olettaa lukijalla olevan keskimääräistä suuremmat valmiudet ymmärtää talouden käsitteistöä ja monimutkaisia markkinatalouden rakenteita. Tämä puolestaan näkyy talousaiheisissa julkaisuissa esimerkiksi siten, että monimutkaisia käsitteitä tai talouden prosesseja ei useinkaan avata lukijalle, vaan hänen oletetaan ymmärtävän ne. Siten taloustehtien kieli saattaa taloudesta vähemmän kiinnostuneen lukijan näkökulmasta näyttäytyä usein koukeroisena ja vaikeaselkoisena. Simolan mukaan tämän seurauksena taloustekninen kielenkäyttö saattaa rajoittaa joidenkin väestöryhmien mahdollisuuksia osallistua taloudesta käytävään julkiseen keskusteluun. Talousjournalismin kielelle on lisäksi

⁶⁰ Ainamo et al. 2006, 613; Blom 2018, 111; Pietilä 2008, 238.

⁶¹ Alasuutari 1996, 10–11.

⁶² Sorsa ja Eskelinen 2012, 174; Holmberg 2004, 37; Simola 2010, 99–100; Pietilä 2008, 238–239.

⁶³ Katajamäki 2013, 116; Simola 2010, 97. Tällaisia eliiteille suunnattuja taloustehtiä ovat esimerkiksi *Kauppalehti* ja *Financial Times*. Osakesäästäjille tarkoitetulla lehdellä viitataan *Arvopaperiin* ja ”runsaasti veroja maksaville henkilöille” suunnatulla lehdellä tarkoitan *Veronmaksajaa* ja *Taloustaitoa*.

⁶⁴ Simola 2010, 96–99.

tyypillistä erilaiset maskuliiniset esimerkiksi luonnonilmiöistä tai armeijan sanastosta lainatut metaforat sekä tilastomatematiikan ja muun numeerisen tiedon runsas käyttö.⁶⁵

Kolmantena talouslehtien erityispiirteenä on liike-elämän⁶⁶ korostunut näkyvyys. Siten lehdissä esiintyvä puhe on yleensä kohdennettu suuren yleisön sijasta vertaisilleen eli muille talouden toimijoille. Tällöin talouslehtien näkökulmissa korostuvat yleensä lehden kohdeyleisön eli talouseliitin, elinkeinoelämän sekä yrittäjien tavoitteet ja arvomaailma. Siten lehtien näkökulmat ovat usein yrityskeskeisempiä ja vähemmän moniäänisiä kuin laajemmalle yleisölle suunnatuissa medioissa.⁶⁷ Liike-elämän arvomaailma rajaa myös sitä aihepiiriä, mitä käsitetään kuuluvaksi talouteen. Esimerkiksi työllisyys- ja sosiaalipolitiikka sivuutetaan usein talousjournalismissa, eikä tavallista kansaa yleensä nähdä aktiivisen toimijan roolissa.⁶⁸ Katajamäen mukaan talouslehdistön lukijakunnan voi käsittää rajattuna diskurssiyhteisönä, jonka jäsenet jakavat keskenään samanlaisia arvoja ja uskomuksia. Hänen mukaansa suomalaiselle talousjournalismille on tunnusomaista nähdä markkinat itseään sääntelevänä järjestelmänä, joka ei tarvitse toimiakseen valtion ohjausta. Lisäksi talouslehdistöä jakaa yhteinen uskomus nähdä globaali ja vapaa markkinatalous, talouskasvu sekä kannattavan liiketoiminnan tavoittelu ihanteina.⁶⁹

Talouseliitin kielenkäyttöä voi tarkastella teknillistaloudellisen ammattikielen lisäksi myös tiettyä sosiaalista todellisuutta rakentavana talouspuheena. Sorsan ja Eskelisen mukaan talouspuheelle on tyypillistä kuvata erilaiset elinkeinoelämän intresseistä kumpuavat toimenpide-ehdotukset pakkoina ja välttämättömyyksinä.⁷⁰ Vastaavasti näitä näkemyksiä julkisessa keskustelussa haastavat näkökulmat kuvataan usein esimerkiksi tunteellisiksi, järjettömiksi tai ideologisesti värityneiksi.⁷¹ Lisäksi talouspuheelle on ominaista vetoaminen ”kansakunnan etuun” tai ”yhteiseen hyvään”, millä pyritään esittämään talous luonnonlakien

⁶⁵ Simola 2010, 98–100, 192–193.

⁶⁶ Wuokon mukaan käsitteet liike-elämä, elinkeinoelämä ja talouselämä ovat lähes toistensa synonyymejä. Tutkielmassa käytän kahta ensin mainittua käsitettä viittaamaan samaan asiaan. On kuitenkin hyvä todeta, että käsitteiden välillä on pientä semanttista eroa. Liike-elämän käsitelmä toimijajoukko on Wuokon mukaan rajatumpi käsittäen erityisesti yritykset, niiden johdon sekä yritysten toimintaan läheisesti liittyvät järjestöt ja ajatushautomot. Elinkeinoelämään luetaan hänen mukaansa kuuluvaksi laajempi joukko toimijoita, palkansaajat ja heitä edustava ay-liike. Ks. Wuokko 2016, 10. Myös Blom erottaa toisistaan liike-elämän ja elinkeinoelämän. Liike-elämällä Blom tarkoittaa liiketoimintaa harjoittavia toimijoita eli etupäässä yrityksiä. Elinkeinoelämä on hänen mukaansa liike-elämää laajempi käsite. Elinkeinoelämä käsittää paitsi yritykset myös kaupungit, kunnat, työmarkkinajärjestöt ja muut taloudessa vaikuttavat toimijat kuten ajatushautomot. ks. Blom 2018, 16.

⁶⁷ Kunelius et al. 2010, 157; Pietilä 2008, 237.

⁶⁸ Simola 2010, 145, 174.

⁶⁹ Katajamäki 2013, 116–117, 124–125.

⁷⁰ Sorsa ja Eskelinen 2012, 170.

⁷¹ Kantola 2002, 303; Kantola 2006, 20–22.

tapaan toimivana järjestelmänä ja siten myös vapaana ideologisista kiistoista.⁷² Yhteiseen etuun vetoamalla on myös mahdollista perustella toimenpiteitä, joilla saattaa olla negatiivisia vaikutuksia joihinkin ihmisryhmiin, mutta joiden tekemättä jättäminen johtaisi vielä suurempiin ongelmiin. Esimerkiksi erilaisia sosiaaliturvaan ja julkisiin palveluihin kohdistuneita leikkauksia perustellaan usein vetoamalla koko kansantalouden etuun. Vastaavanlaiset sopeutustoimet kuvataan tässä yhteydessä välttämättömiksi toteuttaa. Kyse on ainoastaan siitä, milloin päätökset näistä toimista tehdään. Siten sopeutustoimien tekemistä kuvataan vastuulliseksi ja niiden tekemättä jättämistä puolestaan vastuuttomaksi politiikaksi, koska jälkimmäisessä ainoastaan siirretään vastuuta kipeistä päätöksistä tuleville päätöksentekijöille.⁷³

Taloudesta käytävään julkiseen keskusteluun osallistuvat useimmiten yhteiskunnassa korkeassa asemassa olevat henkilöt. Heillä on siten mahdollisuus vaikuttaa siihen, miten taloutta sekä siihen liittyviä asioita ja ilmiöitä käsitteellistetään.⁷⁴ Talouspuheelle on tunnusomaista käsitteellistää talous eräänlaisena kertomuksena, jonka suhteen talouden yksittäisten toimijoiden tekemisiä kuvataan. Tällainen kertomus taloudesta määrittää reunaehdot yksilön tai koko yhteiskunnan kannalta mahdollisille ja mahdottomille toimenpiteille.⁷⁵ Tutkielmassa käytetyn aineiston pohjalta on esimerkiksi havaittavissa, että talouslehdissä talous käsitteellistettiin 1980–1990-luvuilla kertomuksena rakennemuutoksesta, jossa talouden sääntely ja kansainvälisen kaupan esteet purkautuivat valtioiden supistaessa menojaan ja vähentäessään osallisuuttaan talouden toiminnassa. Tämän deterministisesti kuvatun prosessin lopputuloksena uskottiin syntyvän tehokkaasti toimivat, globaalit ja sääntelystä vapaat markkinat. Yksittäisten toimijoiden tehtävänä oli sopeutua vapaiden markkinoiden mukanaan tuomaan ankarampaan kilpailuun ja hyödyntää täysimääräisesti globaalien markkinoiden luomat uudet mahdollisuudet.

Medialla voidaan katsoa olevan riskikäsitteitä vahvistava rooli.⁷⁶ Se voi vaikuttaa ihmisten riskikäsitteisiin muun muassa agendan asettamisen kautta. Sillä tarkoitetaan median mahdollisuutta nostaa erilaisia aiheita julkiseen keskusteluun ja siten ohjata yleisön mielipiteenmuodostusta tiettyjen asiakokonaisuuksien ympärille.⁷⁷ Riskiajattelun

⁷² Sorsa ja Eskelinen 2012, 175–177.

⁷³ Ibid., 178–181.

⁷⁴ Ibid., 175–176.

⁷⁵ Sorsa ja Eskelinen 2012, 175; Katajamäki 2018, 17–18, 119–120.

⁷⁶ Esim. Denney 2005, 84.

⁷⁷ Kunelius et al. 2010, 50.

näkökulmasta tämä voisi esimerkiksi tarkoittaa sitä, että talouslehdistöllä on mahdollisuus vaikuttaa, millaisiin riskeihin ihmisten tulisi varautua tai toisaalta millainen riski on ottamisen arvoinen. Media voi vaikuttaa ihmisten riskikäsitteisiin esimerkiksi vahvistamalla tiettyjä riskejä aktiivisella uutisoinnilla, sensaatiohakuisuudella sekä tuomalla esiin jonkun asian vaarallisuutta ilmentäviä näkökulmia. Vaihtoehtoisesti media voi myös vähätellä tai piilotella joitain riskejä. Tällöin median luoma kuva riskeistä ei vastaa matemaattisesti laskettua arvoa jollekin tapahtumalle, vaan se riippuu ennemminkin median omasta ansainta- ja toimintalogiikasta.⁷⁸

Media voi muokata ihmisten riskikäsitteitä myös vaikuttamalla siihen, missä valossa ja millaisin käsittein tietyistä asioista puhutaan julkisessa keskustelussa. Tällä kehystämiseksi kutsutulla toimintatavalla on katsottu olevan vaikutusta ihmisten asenteisiin ja mielikuviin tietyistä asiakysymyksistä.⁷⁹ Esimerkiksi julkiseen mielipiteenmuodostukseen vaikuttaa se, kehystääkö media metsäyhtiöiden avohakkuilla tuhoutuneen ympäristön yhtiön itsensä vaiko kuluttajien huonojen kulutustottumusten syyksi, mihin vientiteollisuuden veturina esitetty metsäyhtiö pyrkii nöyrästi vastaamaan.⁸⁰

⁷⁸ Rooke ja Burgess, 2022, 304; Giddens 1999, 5; Kuusela ja Ollikainen 2005, 29. Tällaisesta riskikuvia vahvistavasta uutisoinnista käy hyvänä esimerkkinä iltapäivälehdissä erittäin yleiset terveysaiheiset uutiset, joille ominaista on ilmaista arkipäiväinen ja tavanomainen toiminta tai oire merkinä hengenvaarallisesta sairaudesta.

⁷⁹ Holmberg 2004, 30; Kunelius et al. 2010, 50–51.

⁸⁰ Ks. Beck 1992, 32–33.

2 Riskin ja vastuun käsitteet ja käsitehistoria

2.1 Riskin ja vastuun käsitteistä

Useimmiten riskin käsite nähdään deskriptiivisenä tai tilastomatemattisena terminä, jolloin riskillä viitataan sattumaan tai jonkun tapahtuman todennäköisyyteen. Vaihtoehtoisesti riskin käsite liitetään mahdolliseen vaaraan tai uhkaan.⁸¹ Ewaldin mukaan riskin keskeisiin ominaisuuksiin kuuluu se, että riskille on ensinnäkin oltava määriteltävissä matemaattinen todennäköisyysarvo, joka on yleistettävissä yksittäistä tapausta suurempaan joukkoon. Toiseksi riskin toteutuessa aiheutuville menetyksille on oltava myös laskettavissa oleva kustannus.⁸² Näiden lisäksi riskille on tunnusomaista sen omistusoikeudellinen muoto. Toisin kuin uhkaa, riskin voi ”omistaa” sekä myös ”siirtää” toiselle esimerkiksi vakuutuksen tai johdannaissopimuksen avulla.⁸³ Liukon mukaan vakuutus- ja tilastomatemattisissa yhteyksissä riski on ”jonkin tapahtuman todennäköisyys kerrottuna sen aiheuttaman menetyksen taloudellisella arvolla”.⁸⁴

Vaaran ja uhkan käsitteet eivät ole riskin käsitteen täydellisiä synonyymeja siitä huolimatta, että arkikielessä tai julkisessa keskustelussa kaikkia kolmea käsitettä saatetaan käyttää samoissa asiayhteyksissä. Sekä riskillä että uhalla viitataan mahdollisesti tulevaisuudessa tapahtuvaan vahinkoon, haittaan tai muuhun pelon tai epävarmuuden tunnetta aiheuttavaan tilanteeseen. Vaaralla puolestaan tarkoitetaan sitä toimijaa tai kohdetta, joka saattaa tulevaisuudessa tämän onnettoman tapahtuman aiheuttaa. Vaaran käsitteellä viitataan siis aina johonkin konkreettiseen ja vaaralliseen pidettyyn asiaan kuten tulivuoreen, susilaumaan, vilkkaaseen tasoristeykseen tai muuhun vastaavaan.⁸⁵ Olennaisimmin riskin käsite eroaa kahdesta edellä mainitusta siten, että ensinnäkin riskiin liittyy pyrkimys hallita tulevaisuutta rationaalisen järkeilyn kautta. Toiseksi riskiin ja riskinottoon liittyy aina päätös ottaa riski tai hallita sitä. Siten vaaroista ja uhkista muodostuu riskejä vasta ihmisen systematisoidessa ne.⁸⁶

Riskin käsitteelle on kuitenkin ominaista monimerkityksellisyys, ja riskeistä voidaan puhua myös positiivisissa asiayhteyksissä. Varsinkin talouskeskustelussa riskinotto nähdään usein myös voiton mahdollisuutena sekä elimellisenä osana menestyksellistä yritys- ja

⁸¹ Baker 2002, 33–34; Hale ja Shockley 2024, 52; Liukko 2005, 65; Kuusela ja Ollikainen 2005, 16–18.

⁸² Ewald 2004, 45–48. Ks. myös Liukko 2005, 54.

⁸³ Peura-Kapanen et al. 2007, 3.

⁸⁴ Liukko 2013, 39.

⁸⁵ Peura-Kapanen et al. 2007, 2.

⁸⁶ Giddens 1999, 3; Liukko 2005, 54.

sijoitustoimintaa. Taloudesta käytävässä keskustelussa mahdollisuus ottaa taloudellisia riskejä katsotaan yleisesti olevan innovatiivisen ja dynaamisen talousjärjestelmän edellytys. Taloushistoriassa riskinotolla on tulkittu olleen merkittävä rooli kapitalistisen markkinatalouden kehityksessä. Perinteisissä historiankirjoissa historian merkkihenkilöt kuten poliittiset johtajat, löytöretkeilijät, keksijät, urheilijat ja yritysjohtajat kuvataan usein rohkeina, päämäärätietoisina ja älykkäinä riskinottajina, jotka poikkeuksellisten kykyjensä ansiosta ovat keskimääräistä kyvykkäämpiä riskinottoon. Myös esimerkiksi menestyviltä yrityksiltä odotetaan yleensä riskinottoa, ja se nähdäänkin tässä yhteydessä menestyksen mahdollistajana. Yleensä nimenomaan ammattimainen ja hallittu riskinotto yleisestikin kuvataan julkisuudessa sankarillisena.⁸⁷

Riski ei kuitenkaan ole ainoastaan talouselämään liittyvä käsite, vaan se voidaan myös käsitteellistää laajaksi, koko yhteiskunnan läpäiseväksi ajattelutavaksi.⁸⁸ Riskeistä puhuminen ei rajoitu pelkästään teknillistaloudellisten hyötyjen, haittojen ja eri vaihtoehtojen todennäköisyyksien punnintaan, vaan riskikeskusteluun liitetään usein määrällisiä, kuvailevia ja arvottavia ominaisuuksia. Siten riskiajatteluun liittyy myös valtaa ja hallintaa.⁸⁹ Beckin mukaan yhteiskunnallisen päätöksenteon käsitteellistäminen riskien kautta on johtanut siihen, että nykyisyyttä peilataan yhä enemmän tulevaisuuden kautta. Tämän seurauksena erilaisten ennusteiden todistusvoima on lisääntynyt. Esimerkiksi työttömyysennusteet ja arviot tulevaisuuden työvoiman tarpeesta vaikuttavat jo etukäteen ihmisten taloudellisiin päätöksiin ja koulutusvalintoihin.⁹⁰

Vaikka ekonomistisessa talouspuheessa riski pyritään selittämään rationaalisuuteen perustuvana ja tieteellisenä suureena, tosiasiaa tällaiset puheenvuorot sisältävät arvottavia, ideologisia ja jopa moralistisia ulottuvuuksia. Hyvä historiallinen esimerkki osittain arvopohjaisesta, mutta omana aikanaan rationaaliseksi asiantuntijapuheeksi mielletystä riskikeskustelusta on 1980-luvun puolivälin AIDS-keskustelu. Tuolloin mediassa asiaa kommentoivat lääkärit ja asiantuntijat, joiden puheenvuoroissa esimerkiksi ehdotettiin, että HIV-positiiviset ihmiset siirrettäisiin syrjäisille saarille pois tartuttamasta muita ihmisiä. Tällaiset näennäisen neutraalit keskustelunavaukset olivat kuitenkin osaltaan luomassa

⁸⁷ Denney 2005, 10–11; Giddens 1999, 3–4; Liukko 2005, 49, 65.

⁸⁸ Baker ja Simon 2002, 11.

⁸⁹ Liukko 2005, 23; Zinn ja Müller 2022, 274.

⁹⁰ Beck 1992, 34.

mielikuvaa AIDS:sta ”homojen ruttona”, mikä vahvisti mielikuvia homoseksuaalisuuden näkemisestä yhteiskunnallisena uhkana.⁹¹

Vaikka riskiajattelulla on laaja-alaisia yhteiskunnallisia vaikutuksia, riskeistä käytävää keskustelua hallitsee teknillistaloudellinen lähestymisote. Bakerin ja Simonin mukaan tämä on osin seurausta akateemisen tutkimuksen painottumisesta kauppakorkeakouluihin ja taloustieteen tutkimukseen. Ekonomeille ja ekonomisteille on muodostunut vähitellen riskin käsitteellistämisen tulkintamonopoli, minkä vuoksi riski käsitetään hyvin vahvasti erityisesti uusklassisen taloustieteen teoriakehyksessä.⁹²

Douglasin mukaan riskiajattelun ja ihmisten riskikäsitteiden taustalla vaikuttavat edelleen 1800-luvun klassisen talousliberalismin ajatukset hyötyjä maksimoivasta ja haittoja minimoivasta rationaalisesta yksilöstä. Rationaalisen valinnan teoriaan perustuen riskiajattelussa elää yhä edelleen vahvasti ajatus siitä, että ihmiset ovat luonnostaan riskinvälttäjiä. Teorian mukaan ihminen on valmis riskinottoon ainoastaan silloin, kun se on rationaalisesti tarkasteltuna kannattavaa. Näin ajateltuna riskinotossa on aina oltava rahallinen kannustin, jolloin käytännössä ainoastaan hallittu taloudellinen riskinotto on rationaalista ja siten hyväksyttävää. Tämä on Douglasin mukaan johtanut kaiken ei-rahassa mitattavan riskinoton pitämiseen usein holtittomana tai epärationaalisena.⁹³

Douglasin mukaan poliittisessa diskurssissa riskin käsitettä käytetään erittäin usein vaaran käsitteen synonyyminä. Siten poliittisen keskustelun yhteydessä riskeistä puhutaan usein negatiivisissa yhteyksissä. Hänen mukaansa asiantuntijapuheessa riskin käsite on esimerkiksi vaaran käsitettä vakuuttavampi, koska riskin käsitteen tilastomatemattinen tausta tekee termistä ”tieteellisemmän”, jolloin riskeistä puhuminen vaikuttaa ”rationaalisemmalta” ja siten asiantuntevammalta.⁹⁴

Douglasin mukaan riskikäsitteet eivät myöskään ole puhtaan tieteellisiä ja objektiivisia, vaan kulttuurisidonnaisia.⁹⁵ Se, mitä pidämme hyvänä ja mitä pahana riskinottona, riippuu osittain yhteisön jakamista arvoista, moraalikäsitteistä, ideologioista, intresseistä, poliittisesta järjestelmästä ja sosiaalisista suhteista.⁹⁶ Lisäksi varsinkin käsitteet riskeistä,

⁹¹ 1980-luvun puolivälin AIDS-keskustelusta ks. esim. Denney 2005, 82–83.

⁹² Baker ja Simon 2002, 13.

⁹³ Douglas 1992, 23; Hirsto 2010, 9–10.

⁹⁴ Douglas 1992, 24–25.

⁹⁵ Douglas 1992.

⁹⁶ Beck 1992, 31; Douglas 1992; Ewald 1993, 225; Kuusela ja Ollikainen 2005, 17–18.

mutta myös monet riskit itsessään ovat sosiaalisesti rakennettuja. Tämä tarkoittaa sitä, että vaarojen ja uhkien muuttuminen riskeiksi vaatii niiden käsitteellistämistä. Tästä näkökulmasta riskien määrittelyyn liittyy keskeisesti myös vallankäyttöön liittyviä kysymyksiä, kuten ketkä määrittelevät, millaisiin ilmiöihin suhtaudutaan riskeinä sekä millaisin menetelmin riskejä tunnustetaan ja hallitaan.⁹⁷

Ailonin mukaan riskin käsitettä voidaan käyttää joustavasti tulevaisuuden uhkien ja mahdollisuuksien käsittelyn lisäksi tehokkaasti myös jälkiviisasteluun. Hänen mukaansa riskianalyysiin vetoamalla voidaan jälkeinpäin aina esittää, että epäonninen tapahtuma olisi ollut nähtävissä ja estettävissä jo ennalta. Riskipuheen avulla on siten aina mahdollista osoittaa, että mikä tahansa tapahtuma on ollut seurausta jonkun henkilön tai muun tahon huolimattomasta, holtittomasta tai muuten epäpätevästä toiminnasta. Mihin tahansa tapahtumaan on riskianalyttisellä päättelyllä mahdollista osoittaa jälkeinpäin syntipukki. Ailonin mukaan tämä johtaa helposti keskustelun henkilöitymiseen ja vastaavasti jättää tapahtumaan johtaneet laajemmat ongelmat vähemmälle huomiolle.⁹⁸

Riskille erittäin läheinen käsite on vastuu. Vastuulla voidaan tarkoittaa toimijaa tai tahoa, joka joutuu tai jonka oletetaan joutuvan kärsimään toteutuneen riskin seuraukset. Vastuun voikin ajatella olevan riskin eräänlainen vastakäsite. Riskin omistaminen luo myös kantajalleen vastuuta, mutta toisaalta riskeistä vapautuminen tarkoittaa myös vastuusta vapautumista.⁹⁹ Hirston mukaan ekonomistiselle vastuuajattelulle on tunnusomaista nähdä toiminnan tehokkuus vastuullisuutta mittaavana suureena. Siten kaikki sellainen toiminta, joka vaikuttaa hyötyjen ja kustannusten optimoinnin näkökulmasta tehottomalta, nähdään ekonomistisen ajattelutavan mukaan vastuuttomana.¹⁰⁰

Toisaalta vastuuseen ja vastuullisuuteen voidaan myös liittää ihmisten käyttäytymistä ohjaavia moraalisia ja eettisiä ominaisuuksia.¹⁰¹ Edellä mainitussa yhteydessä vastuun käsitteellä voidaan Liukon mukaan viitata yksilönvastuuseen, jolloin vastuuttamisen ja vastuunkannon katsotaan olevan yksilön, perhepiirin tai muun yksilöitävissä olevan tahon vastuulla. Vaihtoehtoisesti vastuu voidaan käsitteellistää koskemaan laajempaa joukkoa kuten kokonaista yhteisöä tai yhteiskuntaa, jolloin vastuulla viitataan kollektiiviseen

⁹⁷ Denney 2005, 10; Eräsaari 2002, 85–86.

⁹⁸ Ailon 2012, 265–266.

⁹⁹ Liukko 2005, 66; Baker 2002, 33–34.

¹⁰⁰ Hirsto 2010, 53.

¹⁰¹ Giddens 1999, 7–8; Placani ja Broadhead 2024, 14–16; Hirsto 2010, 11–13.

yhteisvastuuseen.¹⁰² Moralistisessa kontekstissa yksilönvastuu nähdään vapaaehtoiseen yksilön päätöksentekoon liittyvänä kysymyksenä, jolloin yksittäisellä toimijalla on mahdollisuus valita toimia tai olla toimimatta vastuullisesti.¹⁰³ Siksi yksilönvastuuta käsittelevissä diskursseissa keskitytään usein henkilön elämänhallintaan tai hänen arjessaan tekemiinsä valintoihin. Vastuulliseen yksilöön liitetään esimerkiksi suunnitelmallisuuden, suojelun, itsekurin ja varautumisen kaltaisia ominaisuuksia.¹⁰⁴ Liukon mukaan tällainen pitkäjänteisyyttä, harkitsevaisuutta ja säästäväisyyttä korostava vastuullisuuskäsitys on tunnusomaista erityisesti porvarilliselle talousetiikalle.¹⁰⁵

Yhteisvastuun kantavana ajatuksena on solidaarisuus ja yhteisöllisyys, jolloin riskit nähdään jakamiskelpoisina. Näin ollen vastuunkantokaan ei ole pelkästään riskinottajan kontolla, vaan vastuu jaetaan yhteisön kesken ennalta sovitulla tavalla. Sosiaalivakuutusta tai julkista terveydenhuoltoa voidaan pitää esimerkkinä tällaisesta keskinäistä riskienhallintaa edustavasta instituutiosta, jossa riskeihin varaudutaan kollektiivisesti perimällä kaikilta vakuutetuilta yhtäläisin ehdoin varoja, joista maksetaan rahallista kompensatiota niitä tarvitseville.¹⁰⁶

2.2 Riskin ja vastuun käsitehistoriaa

Konseptina todennäköisyyksiin perustuva mahdollisuus voittoon tai tappioon on ollut olemassa niin kauan kuin ihmisillä on ollut viehätystä uhkapelaamiseen. Varhaisimmat arkeologiset merkit tällaisesta toiminnasta on ajoitettu yli 5 000 vuoden taakse muinaiseen Egyptiin.¹⁰⁷ Sanan *riski* ja sen eri kielissä ilmenevät vastineet ovat kuitenkin merkittävästi uudempaa perua. Riski-sanankin alkuperäisestä merkityksestä ei kirjallisuuden valossa vaikuta olevan täysin riidatonta näkemystä. Useassa lähteessä *riski*-sanankin etymologia on paikallistettu 1300-luvun Italiaan ja myöhäiskeskiaikaiseen merenkulkuun. Suurella todennäköisyydellä sana on peräisin italiankielisestä sanasta *rischio* (nykyitaliaksi *risco*), joka alkujaan saattoi tarkoittaa ”kartoittamattomia ja purjehtimattomia vesiä tai salakaria”.¹⁰⁸ Ewaldin mukaan riskin käsiteellä viitattiin keskiajan lopulla konkreettisiin ja luonnon aiheuttamiin vaaroihin,

¹⁰² Liukko 2005, 67–69, 92.

¹⁰³ Hirsto 2010, 11–13.

¹⁰⁴ Liukko 2005, 67–69, 92; Hirsto 2010, 11–13.

¹⁰⁵ Liukko 2013, 176.

¹⁰⁶ Liukko 2013, 10–11. Kollektiivisesta vastuusta ks. myös Placani ja Broadhead 2024, 16–18.

¹⁰⁷ Bernstein 1996, 12–13.

¹⁰⁸ Levy, 2012, 3; Liukko 2005, 49; Liukko 2013, 35; Bernstein 1996, 8. Bernsteinkin mukaan sanan alkuperä on italiassa, mutta onkin alun perin lähtöisin verbistä *risicare*, joka tarkoittaa uskaltamista.

jotka saattoivat hankaloittaa ja vaarantaa merimatkaa. Italian kielestä sana lainattiin ranskan kieleen 1500-luvulla (*risqué*), josta on peräisin myös sanan englanninkielinen vastine (*risk*).¹⁰⁹

Riskikäsitteiden muovaantuminen on ollut historiallisesti monivaiheinen ja useiden päällekkäisten kehityskulkujen tulos. Liukon mukaan riskin ja vastuun käsitteet ovat muotoutuneet historiallisesti kahdesta eri perinteestä. Ensinnäkin riskin ja vastuun käsitteet ovat muovautuneet osana merenkulun ja kaupankäynnin käsitteistöä.¹¹⁰ Kaupallisen meriliikenteen vilkastuminen myöhäiskeskiajalla lisäsi tarvetta mekanismille, jonka avulla olisi ollut mahdollista varautua rahdin menettämisestä aiheutuneisiin tappioihin. Kauppiaat kehittivät merenkäyntiä turvaamaan vakuutusjärjestelmän, jolla riskejä voitiin jakaa sekä tuottavasti että turvallisesti eteenpäin. Vakuutustoiminnan kehittyminen mahdollisti kaupallisesti kannattavan meriliikenteen lisäksi myös spekulatiivisen sijoituspelin, jossa vakuutusten osien tai vakuutusyhtiöiden osakkeiden arvonmuutoksilla pyrittiin hyötymään taloudellisesti.¹¹¹ Ensimmäisistä vakuutuksista osa tosin muistutti enemmän vedonlyöntiä, sillä Liukon mukaan ensimmäisissä ”henkivakuutuksissa” 1700-luvun Englannissa lyötiin vetoa muun muassa tunnettujen henkilöiden kuolemista.¹¹²

Merenkulun ja kaupankäynnin perinteessä keskiössä ovat olleet liiketaloudelliset intressit, minkä seurauksena riskinoton käsitteistöksi on Liukon mukaan vakiintunut voitontavoittelu riskiä ottamalla ja eteenpäin kauppaamalla. Kaupassa ja merenkulussa riskit on mielletty osaksi toiminnan luonnetta, jolloin riskinotto ja siitä hyötymään pyrkiminen ovat niin moraalisesti kuin rationaalisestikin tarkasteltuna olleet hyväksyttäviä. Kaupallisessa perinteessä riskinottoon on liittynyt vahvasti myös riskeillä spekulointi eli menettely, jossa taloudellisia panoksia asetetaan sellaisiin kohteisiin, joissa panoksen takaisinmaksuun ja mahdolliseen voittoon liittyy tulevaisuuden tapahtumista riippuvia epävarmuustekijöitä. Vastuun näkökulmasta merenkulun ja kaupankäynnin perinteessä on korostettu yksilönvastuuta. Riskinottajan on katsottu olevan oikeutettu omalla riskinotolla saavuttamaansa taloudelliseen hyötyyn, mutta vastavuoroisesti myös itse vastuussa päätöstensä epäsuotuisista seurauksista.¹¹³

¹⁰⁹ Ewald 1993, 226. Denneyn mukaan riski sanana ei olisi tullut englannin kieleen ranskasta, vaan portugalilaisesta espanjan kielestä. Ks. Denney 2005, 9.

¹¹⁰ Liukko 2013, 124–125.

¹¹¹ Levy 2012, 21, 39–40; Ewald 1993, 226.

¹¹² Liukko 2005, 39; Liukko 2013, 31–32.

¹¹³ Liukko 2013, 124–125.

Toinen riskin ja vastuun käsitteitä muovanneista perinteistä on lähtöisin yhteisön keskinäisestä avunannosta.¹¹⁴ Tässä perinteessä on korostunut kysymys siitä, miten varautua ennalta erilaisiin luonnonmullistuksiin. Ennen teollistumista ihmiset elivät suurimmilta osin pienissä kyläyhteisöissä, joissa oltiin valtaosin taikauskaisia sekä luku- ja kirjoitustaidottomia. Tällaisessa yhteiskunnassa ”riskienhallintastrategiana” oli hakea turvaa yhteisön sosiaalisista rakenteista kuten sukulaisista, kyläyhteisöstä ja kirkosta. Käskyvaltasuhteet olivat hierarkkisia, ja isännän katsottiin olevan vastuussa niin perheestään kuin alaistensakin toiminnasta.¹¹⁵

Onnettomuuksiin varautuminen onkin ollut jo antiikin ajoista lähtien yhteisvastuullista. Varhaisille onnettomuuksien varalle luoduille järjestelmille oli tunnusomaista, että järjestelystä aiheutuneet kustannukset jaettiin yhteisvastuullisesti tasan yhteisön sisällä riippumatta siitä, oliko joillakin yhteisön jäsenillä toisia suurempi alttius joutua onnettomuuden uhriksi.¹¹⁶ Keskinäisen avunannon perinne on korostanut riskeihin varautumista, riskien välttämistä sekä riskien että riskienhallintaan liittyvien kustannusten tasaamista. Tässä yhteydessä on painotettu yhteisvastuuta, eli vastuun riskien seurauksista on katsottu kuuluneen yksilön sijasta koko riskientausjärjestelmään osallistuvalla joukolla yhdessä. Keskinäisen avunannon perinteessä riskit on käsitteellistetty vaaroihin ja uhkiiin varautumisen kautta, joten riskejä harvemmin nähdään tässä katsantokannassa mahdollisuutena.¹¹⁷

Riskikäsitteisiin on historiallisesti vaikuttanut merkittävästi myös kristinuskon moraalikäsitteet. Kristinuskossa ihmisen kohtalo on nähty riippuvan ”Jumalan kaitselmuksesta”, joten tulevaisuuteen katsovaa riskien ennustamista ja ihmisarvon rahallista arviointia pidettiin vielä 1800-luvun loppupuolellakin usein Jumalan luomistyöhön puuttumisena.¹¹⁸ Esimerkiksi henkivakuutusten yhteydessä kaupallinen etiikka törmäsi voimakkaasti kansan moraalikäsitteiden kanssa. Erityisesti Manner-Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa ihmishengen rahallinen arviointi koettiin todella arveluttavaksi. Suurinta vastustusta esitettiin pappien ja muiden kirkollisten toimijoiden puolelta, sillä olihan köyhäinhoito perinteisesti kuulunut kirkon toimivaltaan.¹¹⁹

¹¹⁴ Liukko 2013, 124–125.

¹¹⁵ Levy 2012, 3–4.

¹¹⁶ Liukko 2013, 27, 124.

¹¹⁷ Ibid., 124–125.

¹¹⁸ Levy 2012, 47; Ewald 1993, 226; Liukko 2013, 31.

¹¹⁹ Liukko 2005, 38–39.

Riskikäsitteiden muovaantumiseen ovat historiallisesti vaikuttaneet myös ideologiset tekijät. Liukon mukaan yleinen käsitys riskistä ja vastuusta on vaihdellut eri aikakausina solidaarisuutta ja yhteisvastuuta painottavien ajatusmallien ja yksilönvastuuta korostavien ajatusten välillä.¹²⁰ 1700-luvulta lähtien riskikäsitteisiin ovat vaikuttaneet voimakkaasti valistusajan filosofien kehittämät ajatukset liberalismista. Klassisen liberalismiin ihanteiden mukaan valtio ei ollut vastuussa talouden toiminnasta, mikä johti osaltaan siihen, että markkinat alkoivat kehittää omia riskeiltä suojautumisen mekanismeja. Tämä edisti riskienhallintainstituutioiden kuten vakuutusalan ja pääomamarkkinoiden kehitystä. Myös ajatukset yksilönvapauksista muuttivat merkittävästi ihmisten käsityksiä riskeistä. Levyn mukaan erityisesti omaisuuden suojan vahvistaminen vaikutti merkittävästi siihen, että riski oli mahdollista erottaa fyysisestä hyödykkeestä. Tämä oli erittäin tärkeää nykyisenkaltaisten vakuutus- ja johdannaismarkkinoiden kehittymisen kannalta.¹²¹ Erittäin merkittävä vaikutus riskikäsitteiden muovaamisessa oli myös tieteeseen perustuvan maailmankuvan kehityksellä, varsinkin todennäköisyyslaskennalla ja tilastotieteellä.¹²²

Ailonin mukaan riskinoton käsitettä on 1800-luvulta nykypäivään saakka muokannut merkittävästi kaksi ideologista kamppailua. Ensimmäinen kamppailu liittyy siihen, että taloudellinen riskinotto on pyritty erottamaan uhkapelaamisesta. Toiseksi riskien kartoittamisesta on pyritty tekemään kaikki elämän osa-alueet kattava moraalinen velvollisuus. Taloudellinen riskinotto on toisin sanoen pyritty esittämään rationaalisena ja harkittuna, laskettavissa olevien tieteen lakien alaisena ja hallittavissa olevana toimintana. Sellaista riskinottoa, johon ei suoraan liity rahassa mitattavaa voiton mahdollisuutta tai kertyneen omaisuuden suojaamista, esitetään julkisessa keskustelussa usein negatiivisessa valossa esimerkiksi holtittomana tai naiivina toimintana.¹²³

Kaupallisen merenkäynnin kehittymisen ja omaisuuden suojan vahvistamisen seurauksena riskin käsite muuttui abstraktimmaksi. Riski alettiin tämän myötä mieltää alkuperäisestä fyysisestä objektista erillisenä, minkä seurauksena riskin pystyi omistamaan, kauppaamaan tai vaihtamaan alkuperäisen hyödykkeen omistajasta riippumatta. Vaikka riskinkantaja ja alkuperäisen hyödykkeen omistaja oli vakuutusten ansiosta mahdollista erottaa toisistaan,

¹²⁰ Liukko 2005, 98.

¹²¹ Levy 2012, 9.

¹²² Liukko 2005, 34–37; Levy 2012, 47, 80.

¹²³ Ailon 2012, 254. Myös Liukon mukaan ”vakuutuksen erottaminen uhkapelistä - - on ollut keskeinen teema ja kiista vakuutuksen historiassa”. Ks. Liukko 2005, 39.

ennen 1800-lukua vakuutukset ja siten myös riskikäsitys olivat tiiviisti sidoksissa hyödykkeen fyysisiin ominaisuuksiin kuten paikkaan, aikaan ja hyödykkeen sen hetkiseen arvoon.¹²⁴

Rahoitusmarkkinoiden kehittyessä 1800-luvulla aikaan ja paikkaan sidottu riskikäsitys muuttui yhä vähemmän sidotuksi fyysiseen todellisuuteen. Erilaisten johdannaissopimusten kehittämisen myötä kauppaa voitiin käydä tulevaisuudesta. Futuuri- ja termiinisopimuksilla oli esimerkiksi mahdollista käydä kauppaa jopa sellaisilla viljasadoilla, joita ei ollut tosiasiaassa vielä edes kylvetty. Johdannaissopimukset mullistivat riskinottoa myös tekemällä kaupan kohteena olevasta hyödykkeestä itsestään sijoittamisen kannalta käytännössä merkityksettömän. Futuurisopimuksissa kauppaa käytiin odotuksilla tulevasta kehityksestä, jolloin kaikenlaiset huhupuheet esimerkiksi sodista tai sadon menetyksistä alkoivat vaikuttamaan todellisia tapahtumia enemmän johdannaissopimusten arvoon. Tämä johti spekulatiivisen kaupankäynnin ja informaation merkityksen lisääntymiseen taloudessa. Tällöin riskit myös heijastuivat koko kansatalouteen. Tulevaisuus alkoi vaikuttamaan johdannaissopimusten myötä nykyisyyteen siitä huolimatta, osallistuiko toimija pääomamarkkinoille millään tavalla. Esimerkiksi kaupankäynti viljafutuureilla alkoi heijastua rahoitusmarkkinoiden kautta viljan markkinahintaan, millä puolestaan oli vaikutusta senhetkiseen viljan hintaan ja siten koko ruoan tuotantoketjuun.¹²⁵

Spekulatiivinen sijoittaminen ja sääntelyn puute johtivat varsinkin Yhdysvalloissa siihen, että pörssikurssien hintaheilunta oli 1930-luvun alkuun saakka todella suurta. Isoja nousukausia seurasi usein vielä rajumpia pörssiromahduksia. 1800-luvun edetessä voimakkaat suhdannevaihtelut herättivät aikalaisissa yhä suurempaa tyytymättömyyttä vallitsevaan tilanteeseen. Itseään sääntelevien markkinavoimien sijaan alettiin yhä suurempaan ääneen vaatia yhteiskunnalta enemmän solidaarisuutta ja yhteisvastuuta. Tämä nosti sosialismin suosiota varsinkin alemmissa yhteiskuntaluokissa.¹²⁶

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen yleinen mielipide yksilön rajoittamattomasta riskinotosta ja vastuusta kääntyi yhä vahvemmin markkinoiden valtaa rajoittavaan suuntaan. Maailmansotien välisenä aikana ja etenkin vuoden 1928 pörssiromahduksen jälkeen alettiin kehittää mekanismeja, joiden avulla oli mahdollista vastata sääntelemättömillä markkinoilla vallinneeseen epävarmuuteen. Lisäksi tavoiteltiin sosiaalisesti oikeudenmukaisempaa

¹²⁴ Levy 2012, 44–45.

¹²⁵ Ibid., 231–234, 239.

¹²⁶ Ibid., 16, 310.

vastuunjako. Keynesiläinen talouspolitiikka, progressiivinen tuloverotus sekä kaikki yhteiskuntaluokat kattavat sosiaalivakuutukset olivat keinoja, joilla edellä mainittuihin haasteisiin pyrittiin yhteiskunnallisesti vastaamaan.¹²⁷

Toisen maailmansodan jälkeen riskienhallintaa siirrettiin valtion vastuulle kiihtyvää tahtia. Useissa länsimaissa valtioihanteeksi muodostui hyvinvointivaltio, jonka tehtävänä oli suojella kansalaisiaan kollektiivisesti erilaisilta taloudellisilta ja sosiaalisilta riskeiltä. Verovaroin ja veronluonteisten maksujen rahoittamana monissa maissa laajennettiin 1980-luvulle saakka julkisia terveydenhoitopalveluita ja sosiaalivakuutusta, joilla pyrittiin turvaamaan toimeentulo ja hyvinvointi eri elämäntilanteissa.¹²⁸

Hyvinvointivaltiomallissa riskeiltä suojautuminen perustuu yhteisvastuullisuuteen.¹²⁹ Riskien organisoinnilla, jakamisella ja hallitsemisella pyrittiin vähentämään yhteiskunnallisella tasolla tulevaisuuteen liittyntä epävarmuutta. Hyvinvointivaltiossa riskienhallinnasta olivat vastuussa asiantuntijat, jotka pyrkivät tieteelliseen ajatteluun perustuen käsitteellistämään ja normalisoimaan erilaisia vaaroja, uhkia ja mahdollisuuksia riskeiksi. Hyvinvointivaltion tavoitteena oli kesyttää uhkat ja mahdollisuudet tiedolla ja asiantuntemuksella johdetuiksi, ennakoitaviksi ja hallituiksi ilmiöiksi. Samalla käsitykset riskeistä muuttuivat riippuvaisiksi asiantuntijoiden määrittelyistä.¹³⁰

Hyvinvointivaltion tapa vastata riskeihin ei ollut ongelmaton. Ensinnäkään hallintoideologiaan perustuva riskien hallitseminen ei onnistunut poistamaan riskeihin liittyvää epävarmuutta. Toiseksi hyvinvointivaltio pyrki lisäämään jatkuvasti vastuitaan yhteiskunnan suunnittelussa, mikä lisäsi merkittävästi valtionhallinnon kustannuksia ja hallintobyrokratiaa. Tämä kasvatti hyvinvointivaltiota koskevaa kritiikkiä 1970-luvun lopulta lähtien. Hyvinvointivaltion pyrkimykseen mahdollisimman vakaaseen ja ennakoitavaan yhteiskunnalliseen kehittämiseen alettiin suhtautua kriittisissä puheenvuoroissa arvostelevasti. Varmuutta alettiin pitää jopa haitallisena, sillä sen katsottiin estävän luovuutta ja innovatiivisuutta sekä vaikeuttavan uudempien ja tehokkaampien toimintatapojen löytämistä.¹³¹

¹²⁷ Levy, 2012, 313–314.

¹²⁸ Baker ja Simon 2002, 3; Denney 2005, 104–105.

¹²⁹ Denney 2005, 104–105.

¹³⁰ Eräsaari 2002, 33, 47–50.

¹³¹ Ibid., 42, 47–50.

Hyvinvointivaltiokritiikki voimistui myös 1970-luvulta lähtien siitä syystä, että hyvinvointivaltiomalli ei kyennyt hallitsemaan öljykriiseistä aiheutunutta taloudellisen epävarmuuden lisääntymistä. Lisääntynyt taloudellinen epävarmuus heijastui kansalaisten arkeen reaalityulojen kasvun hidastumisena ja työttömyyden lisääntymisenä, mikä osaltaan heikensi hyvinvointivaltion kannatusta. Hyvinvointivaltioon kriittisesti suhtautuneiden näkökulmasta vaurastuminen kasvatti yksilöiden valmiuksia ottaa enemmän vastuuta omasta hyvinvoinnistaan. Vaurastuminen lisäsi vaatimuksia julkisia palveluita kohtaan, mikä nosti julkisia menoja. Kustannusten kasvu puolestaan lisäsi poliittisia vaatimuksia julkisen sektorin rahankäyttöä ja tehokkuutta kohtaan. Julkisissa puheenvuoroissa alkoi yhä useammin toistua näkemys, jonka mukaan vastuuta julkisten palveluiden järjestämisestä olisi jaettava yksityisen ja julkisen puolen kesken.¹³² Julkisen sektorin väitettyä tehottomuutta pyrittiin ratkaisemaan lainaamalla hallintomenetelmiä yritysmaailmasta. Tämän managerialismiksi kutsutun hallintoideologian mukaan riskit ovat hallittavissa ja johdettavissa erilaisten sääntelymenetelmien, käytänteiden ja rutiinien avulla. Varsinkin julkisella sektorilla managerialismi johti erilaisten riskinhallintakäytäntöjen ja niistä raportoimisen lisääntymiseen. Tämä teki organisaatioista riskitietoisempia, minkä seurauksena yhä useampia asioita alettiin tarkastelemaan riskienhallinnan kehyksessä.¹³³

Samalla kun vaatimukset ihmisten henkilökohtaisen vastuun kasvattamisesta kovenivat lähestyttäessä 1980-lukua, keskusteluun palasi myös 1800-luvun eetos riskinotolla rikastumisesta ja taloudellisen vapauden saavuttamisesta sijoittamalla.¹³⁴ Valuuttasääntelyn ja luotonannon rajoituksia purettiin 1980-luvulta alkaen, minkä johdosta ”löysää rahaa” oli tarjolla aikaisempaa helpommin.¹³⁵ Luotonannon kasvu ja suosiolliset talouden suhdanteet 1980-luvulla lisäsivät kotitalouksien valmiuksia ja kiinnostusta taloudelliseen riskinottoon. Populaarikulttuuriin nousi 1980–1990-luvuilla ihmistyyppejä, joka omaa pääomaansa riskeeraamalla oli saavuttanut taloudellisen riippumattomuuden.¹³⁶ Ihmisten kiinnostus eläkesäästämiseen ja sosiaalivakuutuksiin heikkeni ja yhä useampi alkoi sijoittamaan pörssiosakkeisiin, mikä merkitsi siirtymää kollektiivisesta riskien jakamisesta kohti

¹³² Denney 2005, 105–106.

¹³³ Denney 2005, 155. Managerialismista ks. myös Kantola 2002.

¹³⁴ Baker ja Simon 2002, 3; Liukko 2005, 54–65.

¹³⁵ Wuokko 2016, 271.

¹³⁶ Linden 2019, 249.

yksilökeskeisempää riskinottoa.¹³⁷ Taloudellisten riskien ohella 1980-luvulla riskikeskusteluun nousivat myös globalisaatioon ja ympäristöön liittyvät teemat.¹³⁸

Kuten todettua, riskin käsitehistoria on tiiviisti kytköksissä sen käyttöalaa lähellä olevien ideologistaloudellisiin kehityskulkuihin. Riskienhallinnan kehityksellä on ollut erittäin suuri rooli ihmisten elinolosuhteiden parantajana ja tieteellisen maailmankuvan luojana.

Riskiajattelu on parantanut ymmärrystä elinolosuhteiden merkityksestä ihmisten terveyteen, mikä on vauhdittanut erityisesti lääketieteen ja yhteiskuntasuunnittelun kehitystä. Lisäksi vakuutusinstituutioiden kehitys on luonut edistyneitä yhteiskunnallisia riskinhallintamekanismeja. Mekanismit ovat mahdollistaneet monialaisen varautumisen luonnonmullistuksiin, mutta myös yhteiskunnan itsensä aiheuttamiin lieveilmiöihin kuten työttömyyteen tai vanhuuteen liittyviin, toimeentuloa vaarantaviin uhkiin.¹³⁹

¹³⁷ Baker ja Simon 2002, 5–6.

¹³⁸ Denney 2005, 106.

¹³⁹ Baker ja Simon 2002, 3; Zinn ja Müller 2022, 278.

3 Valtio riskien hallitsijana ja vastuunkantajana

Tämän luvun tavoitteena on valottaa talouslehtien näkemyksiä valtion roolista yhteiskuntaa koskettavien taloudellisten riskien hallinnassa.¹⁴⁰ Valtiolla on useita erilaisia tapoja pyrkiä halutessaan vaikuttamaan talouden toimintaan sekä hallitsemaan taloudelliseen kehitykseen ja muuhunkin yhteiskunnan toimintaan liittyviä epävarmuustekijöitä.¹⁴¹ Yleisimmin käytettyjä talouden ohjauskeinoja ovat esimerkiksi markkinoiden sääntely ja valvonta, verotus, tulonsiirrot, subventiot sekä suora osallistuminen esimerkiksi valtionyhtiöiden tai valtion liikelaitosten avulla.¹⁴² Tämän luvun kahdessa erillisessä alaluvussa talouslehdistön näkemyksiä valtiosta riskien hallitsijana ja vastuunkantajana tarkastellaan valtion talousohjausta sekä sääntelyä käsittelevien pääkirjoitusten avulla.

3.1 Riskit valtion ohjauksesta markkinoiden hinnoiteltaviksi

Suomen ja myös monen muun länsimaan talouden kehitykselle oli toisen maailmansodan ja 1980-luvun alkupuolen välisenä aikana tunnusomaista, että valtio osallistui aktiivisesti talouden ohjaukseen. Suomessa taloudellisen ohjauksen kasvun taustalla oli alun perin toisesta maailmansodasta johtunut säännöstely sekä sodasta toipumista edistänyt jälleenrakennusvaihe. Myös sodan seurauksena Suomen maksettavaksi langetetut sotakorvaukset Neuvostoliitolle ja myöhempi idänkauppa sosialistisen suunnittelutalouden kanssa kehittivät ja vahvistivat valtion otetta talouden hallinnasta. Vaikka valtion rooli talouden toiminnasta kasvoi kylmän sodan aikaisen interventionistisen suuntauksen vuoksi,

¹⁴⁰ Taloudellisilla riskeillä viitataan tässä yhteydessä talouden vakaata kehitystä uhkaaviin ilmiöihin kuten erilaisiin markkinahäiriöihin ja suhdannevaihteluihin. Lisäksi taloudellisena riskinä pidetään tässä yhteydessä myös erilaisia talouden ja yhteiskunnan kehitykseen vaikuttavia rakenteellisia muutoksia.

¹⁴¹ Toisaalta valtiolla on myös mahdollisuus päättää olla osallistumatta talouden toimintaan. Tästä äärimmäisenä esimerkkinä on eräänlainen yövärtijavaltio, jossa taloudellinen toimeliaisuus jätetään tyystin yksilöiden ja yritysten vastuulle. Valtion vastuulla katsotaan suurimmilta osin olevan ainoastaan järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen. Toisessa ääripäässä voisi ajatella olevan eräänlaisen totaalisen valtion ihanne, jossa talouden ohjaus on täysin valtion vastuulla. Tämänkaltaisen järjestelmän oli esimerkiksi Neuvostoliiton ja SEV-maiden sosialistinen suunnittelutalous, jossa taloudellisen tuotannon suunnittelu ja toimeenpano olivat valtion vastuulla. Erilaisista talousjärjestelmistä ks. esim. Wuokko 2016, 9, 40–43; Mannermaa 2007, 67, 270–281; Blom 2018, 16.

¹⁴² Esim. Mannermaa 2007, 95–96; Kulmala 2018, 186–187. Valtiojohtoiseksi ohjausjärjestelmäksi voisi ainakin osittain laskea myös työmarkkina- ja tulopolitiikan, jotka olivat 1960–1980 luvuilla yksi keskeisimmistä Suomessa suhdannevaihtelujen hallinnassa käytetyistä instituutioista. Suomessa on totuttu puhumaan kolmikannasta, koska talouden kasvun aikaansaaman vaurauden jakamisen perusteista päättivät valtio yhdessä työnantajia ja työntekijöitä edustaneiden järjestöjen kanssa. Työmarkkinajärjestöiden valta ulottui 1980-luvun Suomessa laajalle. Tulonjaon lisäksi niillä oli myös valtaa vaikuttaa yhteiskunnalliseen vastuunjakoon, sillä myös verotukseen, sosiaaliturvaan ja vakuutuksiin liittyvät asiat kulkivat useasti työmarkkinapöytien läpi. Ks. Linden 2019, 89; Liukko 2005, 80–81; Reunanen 2020, 21.

Suomessa päävastuu talouden kehityksestä säilyi koko ajanjakson ajan kuitenkin yksityisomisteisella yrityssektorilla.¹⁴³

Suomessa kysymys valtion vastuusta talouden kehityksestä on ollut poliittisesti jakautunut. Siinä missä vasemmisto on yleisesti puolustanut valtion harjoittamaa talousohjausta, ovat oikeistopuolueet suhtautuneet kysymykseen kriittisemmin.¹⁴⁴ Suhtautuminen valtionohjaukseen ja markkinoiden sääntelyyn on myös vaihdellut eri aikakausina. Suomessa usko valtion mahdollisuuksiin vaikuttaa talouden suotuisaan kehitykseen ja epävarmuuksien hallintaan markkinavoimia kaitsemalla oli suurimmillaan 1960–1970-luvuilla. Pelkän talouskasvun lisäksi tuolloin alettiin kiinnittämään huomiota siihen, että kasvu olisi myös parantanut mahdollisimman monen ihmisen elintasoja. Valtio pyrki ohjaamaan talouskasvusta seurannutta vaurautta lisäämällä verorahoitteisia sosiaalimenoja. Tällainen trendi oli voimakkaimmillaan 1960–1970-luvuilla, jolloin uudistettiin koulutusta ja terveydenhuoltoa sekä parannettiin ja laajennettiin sosiaaliturvaa. Aikakauden ajattelulle oli tyypillistä, että panostukset sosiaalimenoihin nähtiin investointina. Kansalaisten parantuneen hyvinvoinnin katsottiin lisäävän talouskasvua, joten tällaisten yhteiskuntapoliittisten muutosten nähtiin edistävän koko kansakunnan yhteistä etua.¹⁴⁵ Lindenin mukaan markkinatalousmyönteisyyttä pidettiin varsinkin 1970-luvun mielipideilmastossa vanhanaikaisena ja järjettömänä.¹⁴⁶

Mielipideilmasto alkoi 1980-luvulla kääntyä kriittisemmäksi valtion talousohjausta kohtaan. Toisin kuin vuosikymmen aikaisemmin, markkinataloutta alettiin yhä useammin pitää tehokkaana, oikeudenmukaisena ja rationaalisen järjestelmänä. Samanaikaisesti usko valtion mahdollisuuksiin ohjata taloutta toivotunlaiseen suuntaan heikkeni. Valtionhallintoa alettiin pitää yhä laajemmin liian byrokraattisena, kalliina ja tehottomana, jolloin myös vaatimukset valtion harjoittaman elinkeinotoiminnan yksityistämisestä kasvoivat.

Hyvinvointivaltiokritiikki voimistui muissakin länsimaissa 1970-luvulta alkaen. Asenteiden muutoksen taustalla olivat paitsi kansainväliset trendit, mutta myös suomalaisen elinkeinoelämän aktiivinen pyrkimys muuttaa suomalaisten liian vasemmistolaisiksi katsottuja asenteita. Aikanaan kansalaisille tehdyistä kyselytutkimuksista ilmeni, että markkinatalousmyönteisyys kasvoi 1980-luvulla selvästi. Vuonna 1983 erään EVAn

¹⁴³ Mannermaa 2007, 35, 63, 133–135; Wuokko 2016, 267.

¹⁴⁴ Okkonen 2013, 294.

¹⁴⁵ Mannermaa 2007, 119.

¹⁴⁶ Linden 2019, 215.

teettämän kyselytutkimuksen mukaan jo yli 80 prosenttia suomalaisista katsoi markkinatalouden soveltuvan Suomen oloihin vähintään hyvin.¹⁴⁷

Talouslehdissä suhtauduttiin 1980-luvun puolivälissä hyvin kriittisesti valtion pyrkimykseen hallita talouskehitykseen liittyviä epävarmuustekijöitä talousohjauksella ja yhteiskunnallisella suunnittelulla. Valtion vastuita talouden ja yhteiskunnan kehityksestä haluttiin päinvastoin karsia ja siirtää vetovastuuta markkinavoimille. Tämä näkyi hyvin vahvasti esimerkiksi koko tarkastelujakson aikana vilkkaana käyneessä yksityistämiskeskustelussa sekä 1990-luvun laman aikana ajankohtaiseksi käyneessä kysymyksessä siitä, miten laaja vastuu valtiolla olisi tullut olla vaikeuksiin ajautuneiden yritysten, telakoiden ja pankkien tukemisessa.

Tarkasteluvälin alkupuolella yksityistämiskeskustelu liittyi tuolloin lakivalmistelussa olleeseen liikelaitosuudistukseen, jonka keskeisimpänä ajatuksena oli parantaa valtion harjoittaman liiketoiminnan tehokkuutta uudistamalla liikelaitosten organisaatioita muistuttamaan kilpailluilla markkinoilla toimivien yritysten toimintamalleja.¹⁴⁸ Koska uudistuksessa ei tavoiteltu valtionyhtiöiden omistajaohjauksesta luopumista, talouslehdistö ei pitänyt liikelaitosuudistusta varsinaisesti yksityistämisenä.¹⁴⁹ Uudistusta pidettiin kuitenkin jo sen valmisteluvaiheessa historiallisena. Esimerkiksi *Talouselämässä* liikelaitosuudistusta kuvailtiin koko Suomen itsenäisyyden ajan suurimpiin kuuluvana hallintouudistuksena. Uudistuksen odotettiin esimerkiksi lisäävän liikelaitosten päätöksenteon ja resurssienohjauksen ketteryyttä. Uudistuksen myötä liikelaitoksilla olisi ollut vapaus suunnitella oma budjettinsa, mikä olisi vapauttanut ne valtion budjetin jäykkyyksistä. Liikelaitosten lisääntynyt autonomia antoi myös mahdollisuuden harjoittaa itsenäisempää palkkapolitiikkaa ja siten paremmat valmiudet kilpailla yksityisten yritysten kanssa osaavimmasta työvoimasta. Koska uudistuksen odotettiin rationalisoivan merkittävästi julkisen vallan toimintaa, sen katsottiin hyödyttävän kaikkia.¹⁵⁰

Vaikka liikelaitosuudistusta pidettiin talouslehdissä merkittävänä ja toivottuna uudistuksena, se nähtiin ainoastaan välietappina tulevaisuudessa siintävässä valtion

¹⁴⁷ Vaikka 1980-luvulla markkinatalousmyönteisyys lisääntyi, luottamus hyvinvointivaltioon pysyi kuitenkin korkealla. Siten markkinatalousmyönteisyys ei niinkään johtanut haluun ajaa alas edellisinä vuosikymmeninä rakennettua hyvinvointivaltiota. Sen sijaan uskottiin, että markkinatalouden periaatteet parantaisivat julkishallinnon tehokkuutta ja tuotettujen palveluiden laatua sekä lisääisivät yksilöiden valinnanvapauden mahdollisuuksia. Ks. Wuokko 2016, 250, 262; Okkonen 2013, 303; Linden 2019, 250.

¹⁴⁸ Liikelaitosuudistuksesta ks. Mannermaa 2007, 146.

¹⁴⁹ Ks. esim. *Talouselämä* 11/1985, "Alas kollegiot", Pk.

¹⁵⁰ *Talouselämä* 30/1986, "Uudet liikelaitokset", Pk.

liikelaitosten täydellisessä yksityistämisessä. Ennen kuin lainsäädäntöä oli saatu valmiiksi liikelaitosuudistusta arvosteltiin jo siitä, että se uhkasi jättää varjoonsa valtionvirastojen ja kunnallishallintojen uudistamisen. Siten markkinaideologia haluttiin talouslehdistön mielipiteissä ulottaa liiketoiminnan ohella kaikkiin muihinkin julkisen vallan rakenteisiin. Valtionhallinnolta vaadittiinkin suurempaa tulosvastuuta toiminnastaan. Koska byrokratia rahoitettiin kansalaisilta perityillä veroilla, virkakunnan toivottiin tehokkuudellaan osoittavan, että he nämä veronmaksajien rahat myös ansaitsevat. Tämän myötä valtionhallinnon vaadittiin kehittävän tarkempia taloudellista suorituskykyä mittaavia järjestelmiä, jolloin koko julkishallinnon työntekijät olisivat olleet liiketaloudellisesti ilmaistujen ja mitattavien tulosvastuiden piirissä. Tämän odotettiin lisäävän julkisen vallan tehokkuutta ja tuovan kustannussäästöjä.¹⁵¹

Valtion harjoittama taloussuunnittelu nähtiin yksinomaan haitallisena talouden kehitykselle. Valtion katsottiin vääristävän riskien ja vastuiden jakautumista talouden kannalta tehokkaasti ja oikeudenmukaisella tavalla. Esimerkiksi *Veronmaksajassa* tätä havainnollistettiin pohtimalla, kenen tulisi olla vastuussa matkailun edistämisestä. Lehden näkemyksen mukaan vastuun olisi tullut olla matkailuelinkeinolla itsellään, sillä matkailun edistäminen hyödytti matkailualalla toimivia yrityksiä. Sen sijaan valtion rahoittamaa Matkailun edistämiskeskusta kuvattiin ”turhana virastona”, sillä matkailuelinkeinolla itsellään nähtiin olevan parhaimmat intressit ja osaaminen hoitaa matkailumarkkinointia.¹⁵²

Yksityistämiskehitys nähtiin talouslehdistössä vääjäämättömänä ja itseään toteuttavana deterministisenä ennusteena. Yksityistämisen välttämättömyyttä perusteltiin ulkopuolisilla tekijöillä. Koska julkisen sektorin kustannuskriisi ja kansainvälisen kilpailukyvyn säilyttäminen painostivat muitakin valtioita laskemaan veroasteitaan, suomalaisten mahdollisuudet jarruttaa yksityistämistä nähtiin marginaalisina.¹⁵³ Lisäksi rakennemuutoksen hallinta, velkaantuminen ja ”pohjaton rahantarve” edellyttivät erään *Talouselämän* pääkirjoituksen mukaan valtion rahantarpeiden tyydyttämistä myös valtionomaisuuden myynnistä saatavilla tuloilla.¹⁵⁴

Liikelaitosuudistusta koskevan lainsäädännön tultua voimaan vuonna 1987 talouslehdistö siirsi katseensa nopeasti jo tulevaan. Lehdissä alettiin välittömästi pohtia valtionyhtiöiden

¹⁵¹ *Talouselämä* 2/1986, ”Byrokratian käyttövoima”, Pk.

¹⁵² *Veronmaksaja* 3/1985, ”Sarjassa turhia virastoja: MEK”, Pk

¹⁵³ Ks. esim. *Talouselämä* 41/1986, ”Byrokraatit ahtaalle”, Pk.

¹⁵⁴ *Talouselämä* 25/1988, ”Yksityistäminen alulle”, Pk.

pörssilistautumiseen liittyviä mahdollisuuksia. Jo loppuvuodesta 1986 *Arvopaperin* pääkirjoituksessa valtionyhtiöitä odotettiin innokkaasti pörssin listoille, eikä yksityistämiskehityksessä nähty kuin ainoastaan mahdollisuuksia. Pääkirjoituksessa painotettiin erityisesti pörssikurssien tarjoaman taloudellisen informaation vaikutusta valtionyhtiöiden päätöksentekoon, jonka uskottiin tehostuvan listautumisen myötä merkittävästi. Pörssikursseihin heijastuvan taloudellisen informaation katsottiin mahdollistavan päätöksenteon markkinapohjaisen ja objektiivisen arvioimisen. Sijoittajien ohella myös poliittisten päättäjien nähtiin hyötyvän valtionyhtiöiden listautumisesta, koska pörssi-informaatio olisi mahdollistanut tehokkaamman ja yritysten toimintaan kriittisemmin suhtautuvan omistajanohjauksen. Pääkirjoituksen mukaan kansantalouden kehityksen kannalta olisi ollut erittäin tärkeää pyrkiä maksimoimaan markkinatalouden tarjoaman informaation mahdollisuudet, sillä talouden kehityksen ennustaminen oli osoittautumassa lisääntyneen epävarmuuden myötä entistä haastavammaksi.¹⁵⁵

Myös *Talouselämässä* valtionyhtiöiden pörssilistautumisiin suhtauduttiin mahdollisuutena. Yksityistämiseen liittyvää myönteistä asenneilmapiiriä kehuttiin ja ainoana kehitystä jarruttavana tekijänä pidettiin poliittisen tahtotilan puutetta. Valmetin osakeannin yhteydessä lehdessä julistettiin yksityistämiskehityksen etenemisen olleen Suomessa väistämätöntä, eikä sitä olisi tullut pyrkiä estämään. Yksityistämisen rajoittamisen kuvattiin johtavan Suomen eristäytymiseen muista läntisen Euroopan talouksista.¹⁵⁶ *Veronmaksajassa* valtionyhtiöiden pörssilistautumisesta puhuttiin ”hallittuna kansankapitalismina”. Erään pääkirjoituksen mukaan valtionyhtiöiden yksityistäminen oli perusteltua, sillä valtion ei olisi pitänyt ”puuhata” sellaisilla yhteiskunnan osa-alueilla, joiden toiminta olisi ollut mahdollista järjestää yksilöiden tai yksilöiden muodostamien yhteisöjen voimin. Vaikka valtionyhtiöiden pörssilistautumisissa piili suuria taloudellisia mahdollisuuksia, yksityistämistä olisi tullut siitä huolimatta viedä eteenpäin ”kokeillen ja vähitellen”. Lehdessä ei esimerkiksi kannatettu energiayhtiöistä tai alkoholimonopolista luopumista.¹⁵⁷

Vastuunjaon näkökulmasta *Veronmaksajan* pääkirjoituksen perusteella valtionyhtiöiden yksityistämisen taustalla oli toive siitä, että jokaisella suomalaisella olisi ollut mahdollisuus omistaa suoraan näiden yhtiöiden osakkeita. Näin ollen yhtiöiden menestyksekkäästä liiketoiminnasta seurannut arvonnousu olisi kuulunut valtion sijasta yhtiöön rahojaan

¹⁵⁵ Leppiniemi, Jarmo. "Osakesäästäjillä paljon odotuksia". *Arvopaperi* 6/1986, Pk.

¹⁵⁶ *Talouselämä* 25/1988, "Yksityistäminen alulle", Pk.

¹⁵⁷ *Veronmaksaja* 6/1987, "Pörssistä potkua verouudistukseen", Pk.

sijoittaneille kansalaisille. Valtio nähtiin tarpeettomana välikätenä, joka toi omistamiseen ainoastaan byrokratiaa ja tehottomuutta. Toisaalta siten myös liiketoimintariskit olisivat olleet kansalaisten, eikä valtion vastuulla.

Nousukauden aikaansaaman sijoitusinnostuksen aikana yksityistämisen ja valtion omistajuuden luovuttamisessa yksityisille sijoittajille ei nähty erityisiä uhkakuvia ennen alkuvuotta 1988. Varovaisempien kannanottojen taustalla saattoi olla loppuvuodesta 1987 koettu ”musta maanantai”, jonka seurauksena keskeisimmillä osakemarkkinoilla koettiin poikkeuksellisen nopea ja raju pörssikurssien romahdus.¹⁵⁸ Esimerkiksi *Arvopaperin* mukaan yksityistämisestä uhkasi tulla valtion johtama rahastusoperaatio, jossa valtio olisi kerännyt kirstuunsa rahoitusta luopumatta samassa suhteessa myös päätäntävallastaan valtionyhtiöissä. Lehdessä peräänkuulutettiin, että yhtiöt olisivat näyttäneet ”pörssieettistä esimerkkiä”, sillä niillä nähtiin olleen asemansa vuoksi korostunut vaatimus toimia vastuullisesti.¹⁵⁹

Talouslehdistössä esiintyneille yksityistämistä puolustaville argumenteille oli tunnusomaista vedota kehityksen väitettyyn epäpoliittisuuteen. Talouslehdistö pyrki vahvistamaan mielikuvia siitä, ettei yksityistämistä ollut ainoastaan pienen talouseliitin tai uusliberalistien hanke, vaan yksityistämisajattelulla oli juuret syvemmällä länsimaisessa moraali- ja yhteiskuntafilosofiassa ja jopa sosialismissa. Yksityistämiskeskustelun ideologinen tausta haluttiin häivyttää yhdistämällä se länsimaisen humanismin aateperintöön. Siten yksityistämiskysymys haluttiin nähdä osana yhteiskunta- ja moraalifilosofista jatkumoa. Esimerkiksi *Veronmaksajassa* valtion ja markkinoiden välistä vastuunjakoa yhteiskuntafilosofisesta näkökulmasta kuvattiin seuraavasti:

Jo vanhan humanistisen perinteen mukaan yksityisen toiminnan tulee olla ensisijainen ja valtion toiminnan toissijainen. Esimerkiksi Abraham Lincoln on sanonut, että 'kaikkean siihen, mihin kansa itse pystyy, valtion ei tule sekaantua'.¹⁶⁰

Lisäksi yksityistämisen epäpoliittisuutta pyrittiin korostamaan tuomalla esiin poliittisesta vasemmistosta nostettuja puheenvuoroja yksityistämisen tarpeellisuudesta. Samaisessa

¹⁵⁸ Korhonen 2011, 171; Yrjänä 2018, 169; Kiander ja Vartia 1998, 57.

¹⁵⁹ Leppiniemi, Jarmo. "Kesän kynnyksellä". *Arvopaperi* 4/1988, Pk.

¹⁶⁰ *Veronmaksaja* 6/1986, "Yksityistämisen puolesta privatisointia vastaan", Pk. Vastaava ajatus pyrkiä hämärtämään yksityistämiskeskustelun poliittisuutta oli nähtävissä myös artikkelissa *Talouselämä* 25/1988, "Yksityistäminen alulle", Pk.

Veronmaksajan pääkirjoituksessa tuotiin esimerkiksi esille, että Suomen Työväen Säästöpankin pääjohtaja Ulf Sundqvist oli antanut yksityistämistä puoltavia lausuntoja.¹⁶¹

Vaikka 1980–1990-lukujen talouslehdistöä leimasi välillä voimakassanainenkin hyvinvointivaltiokritiikki, yövärtijavaltiota tai vastaavaa äärimmäisen supistettua julkista taloutta ei kuitenkaan toivottu. Yksityistämisideologian käytännön sovellutuksissa painotettiin suomalaisen yhteiskunnan erityispiirteiden huomioimista. Siten talouslehdistölle tärkeämpää oli varsinkin ennen 1990-luvun lamaa keskittyä pelkän julkisen talouden supistamisen sijaan siihen, että julkinen talous olisi toiminut mahdollisimman kustannustehokkaasti. Tällä tavoiteltiin myös julkisten palveluiden laadun parantamista.¹⁶² Talouslehdistön keskeisimpänä näkökulmana oli valtion roolin muuttaminen pienemmäksi ja markkinatalouden ehdoilla toimivaksi kokonaisuudeksi, jonka olennaisin tehtävä oli olla vastuussa talouskehityksen kokonaisuuden ja yhteiskunnan rakennemuutoksen koordinoinnissa ja hallinnassa.¹⁶³

Laman aikana talouslehdistössä korostuivat vaatimukset karsia merkittävästi valtion kantamaa vastuuta talouden kehityksestä. Julkisen sektorin karsimisesta aiheutuneet säästöt haluttiin kohdentaa mittaviin veronalennuksiin. Veronalennusten välttämättömyyttä perusteltiin tarpeena luovuttaa vastuuta talouden kehityksestä yksilöille. Valtion toiminnan katsottiin ainoastaan pahentavan kansantalouden ongelmia ja hidastavan taloudellista elpymistä.¹⁶⁴

Lama-aikanakin yksityistämiskeskustelu jatkui talouslehdissä vilkkaana. Vaikka talouslehtien perusviesti yksityistämiskehityksen edistämisestä pysyi samansuuntaisena, talouden epävarma tilanne ja erityisesti pankkikriisi toivat keskusteluun uusia sävyjä. Pankkien vaikeudet olivat nakertaneet koko finanssisektorin mainetta vastuullisena toimijana. Ennen lamaa useimpien suomalaisten suuryritysten omistajarakenteet olivat erittäin pankkikeskeiset. Suoran omistamisen lisäksi pankit olivat päävastuussa yritysten rahoituksesta, joten pankeille ja vakuutusyhtiöille oli keskittynyt paljon valtaa.¹⁶⁵ Pankkikriisin myötä yksityistämiskeskustelu ei koskenut enää pelkästään sitä, tulisiko valtion luopua valtionyhtiöiden omistuksesta. Nyt puheenvuoroissa pohdittiin laajemmin, miten suomalaisten yritysten omistajarakenteita olisi tullut kehittää siten, että yritysten osakeomistuksia ja määräysvaltaa saataisiin siirrettyä hallitusti sekä valtiolta että pankeilta yksityissijoittajille.

¹⁶¹ *Veronmaksaja* 6/1986, "Yksityistämisen puolesta privatisointia vastaan", Pk.

¹⁶² Ks. esim. *Talouselämä* 30/1988, "Räätäleille töitä", Pk.

¹⁶³ Ks. esim. Luotonen, Jouni. "Valtion vähemmistöt". *Talouselämä* 40/1988, Pk.

¹⁶⁴ Esim. Leppiniemi, Jarmo. "Uuden vuoden odotuksia". *Arvopaperi* 5–6/1993, Pk.

¹⁶⁵ Blom 2018, 209–210; Liukko 2013, 152–153.

Valtionyhtiöiden määräysvallan siirtyminen finanssiyhtiölle alettiin etenkin *Talouselämässä* näkemään uhkana viimeistään vuoden 1991 jälkipuolella. Eräässä pääkirjoituksessa pankkeja kuvattiin ”pelureina”, joiden ”peleihin” yksityistetyt valtionyhtiöt olisivat joutuneet, mikäli yksityistämässä ei olisi otettu huomioon pankkien omistajuuteen liittyviä riskejä. Pääkirjoituksessa pidettiin yllättäen valtionyhtiöiden julkista omistamista jopa finanssivetoista omistajarakennetta parempana vaihtoehtona. Vaikka valtio-omisteisuus nähtiin edelleen talouslehdistölle ominaiseen tapaan tehottomana, valtiovallan 1980-luvun omistajaohjauspolitiikalle annettiin kuitenkin varovaista tunnustusta. Valtion omistajanohjauksen katsottiin toimineen kasinotalousvuosien aikana pankkikeskeisen omistajarakenteen vastapainona, mikä oli estänyt useiden valtionyhtiöiden päätyminen pankkien valtakamppailujen keskelle. Valtion ja pankkien sijaan ylivoimaisesti parhaimpana omistajarakenteena pidettiin kuitenkin mallia, jossa yritysten omistajuus olisi ollut yksityissijoittajilla.¹⁶⁶

Toinen 1990-luvun alun yksityistämiskeskustelua hallinnut piirre oli vaatimus korvata valtionyhtiöiden omistajaohjauksessa 1960-luvulta lähtien vallalla ollut suunnitteluideologia omistaja-arvoajattelulla¹⁶⁷. Esimerkiksi *Arvopaperin* loppuvuodesta 1993 ilmestyneessä pääkirjoituksessa toivottiin, että suomalaiset olisivat käsittäneet valtionyhtiöt valtionomaisuuden sijasta kansalaisten yhdessä omistamaksi omaisuudeksi. Valtionyhtiöiden ja kansalaisten välistä suhdetta kuvattiin ”pakko-omistajuudeksi”, joka erosi pörssiosakkeiden omistamisesta siten, että jälkimmäinen oli luonteeltaan vapaaehtoista. Sen vuoksi pääkirjoituksessa pidettiin tärkeänä, että valtionyhtiöillä olisi ollut korostunut vastuu informoida omistajiaan eli veronmaksajia avoimesti ja kattavasti sekä muutenkin toimia veronmaksajia hyödyttävällä tavalla.¹⁶⁸ Siten valtionyhtiöiden haluttiin nähdä olevan vastuussa suoraan kansalaisille, eikä niinkään valtiolle tai sen poliittiselle johdolle.

Keskustelu yritys- ja pankkituista oli toinen merkittävä teema, jonka kautta talouslehdistössä käsiteltiin valtion riskienhallintaan ja vastuuseen liittyviä kysymyksiä. Asia tuli ajankohtaiseksi vuonna 1989, jolloin Suomen talouskehityksessä alkoi näkyä ensimmäisiä huolestuttavia merkkejä. Idänkaupan ongelmat heijastuivat erityisesti telakkateollisuuteen,

¹⁶⁶ *Talouselämä* 31/1991, ”Pankkivankien maa”, Pk. Vastaava näkökulma valtion ja pankkien määräysvallan kaventamisesta ja sijoittajien määräysvallan kasvattamisesta esiintyi myös esimerkiksi *Arvopaperin* artikkelissa Leppiniemi, Jarmo. ”Vastuuta osakesäästäjille”, Pk.

¹⁶⁷ Omistaja-arvoajattelusta ks. Hirsto 2010, 8.

¹⁶⁸ Leppiniemi, Jarmo. ”Uuden vuoden odotuksia”. *Arvopaperi* 5–6/1993, Pk.

mikä johti Wärtsilä Meriteollisuus Oy:n konkurssiin ja telakkakriisiin loppuvuodesta 1989.¹⁶⁹ Samana vuonna myös pankkien kasinotalousvuosien aikana ottamat ylisuuret riskit alkoivat realisoitua korkotason noustessa ja yleisen taloustilanteen heikentyessä. Yhä useammat yritykset ja kotitaloudet ajautuivat maksuvaikeuksiin, mikä alkoi kerryttää pankeille luottotappioita.¹⁷⁰

Pahimpiin vaikeuksiin joutuivat säästöpankit, etenkin SKOP, joka oli kasinotalousvuosina hakenut aggressiivista kasvua todella suurella riskillä. Pankin liiketoimintastrategia oli perustunut siihen, että vakaan markan politiikka tulee jatkumaan ja että varallisuuserien arvot olisivat jatkaneet nousuaan.¹⁷¹ Nämä ennusteet eivät kuitenkaan toteutuneet. Korkeat korot sekä talouden heikot näkymät pysäyttivät arvopaperi- ja asuntokaupan, mikä romahdutti niiden arvon.¹⁷² Aluksi vakaata markkaa pyrittiin suojelemaan tavoittelemalla ”sisäistä devalvaatiota”, eli suomalaisten vientiyritysten kilpailukykyä yritettiin parantaa leikkaamalla palkkoja. Tämän epäonnistuttua erityisesti ammattiyhdistysliikkeen voimakkaan vastustuksen vuoksi markka ajaututtiin ”pakkodevalvoimaan” Suomen Pankin valuuttavarannon ehdyttyä marraskuussa 1991.¹⁷³

Talouselämässä katsottiin aluksi, että telakkateollisuuden kaatuminen valtion syliin johtui sopimusteknisistä syistä. Tämä piti osittain paikkaansa, sillä valtio oli myöntänyt telakkayhtiön saamiin laivatilauksiin takauksia.¹⁷⁴ Pääkirjoituksen mukaan telakkateollisuudella ei ollut sellaista kansallista painoarvoa eikä telakoiden omistajilla sellaista yhteiskunnallista velvoitetta, minkä perusteella liiketoimintaa olisi tullut harjoittaa piittaamatta toiminnan kannattavuudesta. Siten valtiolla ei ollut erityistä velvollisuutta vastata viimesijaisesti suomalaisen telakkateollisuuden toimintaedellytyksistä. Samaisessa pääkirjoituksessa tähdennettiin, että valtion suorittamat toimenpiteet olivat ainoastaan ”häätäapua”. Tämän perusteella ei olisi pitänyt tehdä johtopäätöksiä siitä, että valtio olisi sitoutunut pidempiaikaiseen telakoiden ”tekohengitykseen”.¹⁷⁵

Kriisin alkuvaiheessa telakkateollisuuden vaikeudet nähtiin tapahtumana, joka olisi joka tapauksessa jossain vaiheessa tapahtunut. Telakkateollisuus nähtiin ”auringonlaskun alana”,

¹⁶⁹ Marttila 2016, 239–240.

¹⁷⁰ Kiander ja Vartia 1998, 130–135; Vihriälä 2021, 216.

¹⁷¹ Kiander ja Vartia 1998, 135–137.

¹⁷² Ibid., 130–131.

¹⁷³ Ibid., 124–127.

¹⁷⁴ Marttila 2016, 239–240.

¹⁷⁵ *Talouselämä* 25/1989, ”Hätäaputyötä”, Pk.

jonka kannattavuus oli jo pidemmän aikaa ollut heikkoa.¹⁷⁶ Siten telakkateollisuuden tilaa seuranneessa *Talouselämässä* oli aluksi vallalla tulkinta, jonka mukaan kohtalo olisi kuitenkin puuttunut peliin ja kaatanut telakkateollisuuden jossain vaiheessa muutenkin. Sen vuoksi kriisiin johtaneille tekijöille ei ensin annettu suurta painoarvoa. Koska kriisi nähtiin ensimmäisissä telakkateollisuuden vaikeuksia käsitelleissä pääkirjoituksissa kohtalon sanelemana tapahtumana, ketään ei myöskään voitu vaatia vastuuseen tapahtuneesta.

Loppuvuodesta 1989 telakkateollisuuden kriisin mittasuhteiden paljastuttua alkuperäinen tulkinta telakkateollisuuden tilasta kohtalon sanelemana asiana väistyi ja tilalle nousi tulkinta, jonka mukaan Wärtsilä Meriteollisuuden konkurssi oli johtunut valtion, pankkien ja elinkeinoelämän huonoista ratkaisuksista. Nyt *Talouselämässä* konkurssin ajateltiin johtuneen vastuuhenkilöiden välinpitämättömydestä ja telakoiden heikosta ilmapiiristä. Myös yrityksen taustalla toimineita vaikutusvaltaisia tahoja vaadittiin vastuuseen tapahtumista. Osasyllisenä telakkateollisuuden ongelmiin nähtiin myös kasinotalousvuosina yleistyneet ajattelumallit, joissa jokainen ajaa ensisijaisesti omaa etuaan eikä ota vastuuta kokonaisuudesta. Lehden mukaan vastaavan mittaluokan riskien ottaminen pelkästään ”numeroiden perusteella” johtaisi pahimmillaan vastaaviin, kokonaisia toimialoja ja jopa kansantaloutta ravisteleviin ja hallitsemattomiin ongelmiin, joiden seurauksien vaikutuksia on mahdotonta laskea.¹⁷⁷

Telakkakriisin jälkipuintia jatkettiin *Talouselämässä* pohtimalla julkisen vallan vastuuta yritystoiminnassa. Viikon aikana lehden tulkinta oli muuttunut. Kriisi olikin seurausta valtion liian aktiivisesta roolista Suomen taloudessa. Valtion liian suureksi kasvanutta vastuuta yritysten talousongelmien hoidossa kritisoitiin, sillä siitä oli haittaa paitsi yritykselle, mutta myös valtiolle itselleen. Syvällisempää yhteiskunnallista keskustelua vaadittiin käytävän siitä, missä määrin valtion tulisi olla vastuussa elinkeinoelämästä. Erityisen kriittisesti suhtauduttiin poliitikkojen ja virkamiesten rooliin yritysten hallintoelimissä, jotka kuvattiin vallanhimoisina ja kyvyttöminä kantamaan vallan edellyttämää vastuuta tosipaikan tullen. Lehden mukaan julkisten vallanpitäjien osallistuminen oli johtanut valtion kokoon suhteutettuna kohtuuttoman suuriin takaus- ja muihin vastuisiin. Se oli myös avannut poliittisille päättäjille uuden areenan ajaa omia poliittisia agendojaan, minkä seurauksena valtio oli laiminlyönyt yritystoiminnan ja markkinatalouden kehittämistä. Julkisen vallan edustajien luottamustehtävät yrityksissä tulkittiin vahingollisiksi yrityksille. Lehdessä peräänkuulutettiin säännöstelyä, holhousta ja

¹⁷⁶ *Talouselämä* 25/1989, "Hätäaputyötä", Pk.

¹⁷⁷ *Talouselämä* 36/1989, "Suomen konkurssi", Pk.

yritystoimintaa suojaavien rakenteiden nopeaa purkamista. Mikäli näitä yritystoiminnan ja julkisen vallan sidoksia ei olisi purettu, valtion alati laajentuva vastuu yritysten toiminnassa olisi ennen pitkää luonut "uusia kummallisuuksia", kuten kunnallisia golfkenttiä.¹⁷⁸

Telakkakriisi kirkasti talouslehdistön näkemyksiä valtion roolista talouden kehityksessä. Valtiojohtoiseen taloudellisten resurssien hallintaan ja ohjaukseen oli suhtauduttu negatiivisesti jo ennen kuin Suomen talous ajautui ongelmiin 1990-luvun vaihteessa, mutta ongelmien realisoituessa äänenpainot muuttuivat jyrkemmiksi. Kun keskustelua julkisen vallan ja muun yhteiskunnan välisestä vastuunjaosta käytiin ennen talouskriisiä periaatetasolla, nyt poliittisilta päätöksentekijöiltä vaadittiin yhä enemmän konkreettisia toimenpiteitä, joilla valtion kytköksiä talouden toimintaan olisi tullut karsia. Valtion talousohjaus nähtiin vanhanaikaisena, tehottomana ja siten kykenemättömänä vastaamaan haasteisiin tavalla, jota vapaat markkinat, pääomien vapaa liikkuvuus, globalisaatio sekä Euroopan integraatio olisivat edellyttäneet. Suomen nähtiin muuttuneen 1980-luvun kuluessa teollisuusyhteiskunnasta tietoyhteiskunnaksi. Valtiolta edellytettiin resurssiohjauksen sijasta taloudellisten toimintaedellytyksien kehittämistä sekä kansainvälisen kilpailukyvyyn säilyttämistä esimerkiksi koulutukseen ja tutkimukseen panostamalla. Yksittäisten yritysten tukemista verovaroin pidettiin järjettömänä, sillä siten ainoastaan tekoahjettiin kannattamatonta yritystoimintaa. Esimerkiksi globaalien laivanrakennusmarkkinoiden supistuessa pidettiin luonnollisena, että telakkateollisuus olisi skaalautunut alaspäin vastaamaan uutta ja matalampaa kysyntätasoa.¹⁷⁹

Lama-aikana telakkakriisin opetuksia yleistettiin talouslehdistössä laajemmin koskemaan kaikkea yritystoimintaa. Suomen yli pyyhkinyt konkurssiaalto herätti yhteiskunnallista keskustelua siitä, pitäisikö yhteiskunnan tukea konkurssiin menneitä yrityksiä ja yrittäjiä. Valtion mahdollisuuksiin tukea ongelmassa ollutta elinkeinoelämää vaikutti kuitenkin olennaisesti valtionalouden nopeasti heikentyvä tilanne.¹⁸⁰ Talouslehdistön näkemyksen mukaan suomalaisten yritysten pelastusoperaatio oli mahdollista rahoittaa ainoastaan siten, että valtio olisi ottanut lisää velkaa ulkomailta. Velkaantuminen nähtiin kuitenkin yhtenä suurimmista uhkista koko Suomen taloudelle. Näin ollen julkisessa keskustelussa esiintyneitä vaatimuksia yritysten pelastamiseksi yhteiskunnan toimesta pidettiin järjettöminä, ja tällaiset

¹⁷⁸ *Talouselämä* 37/1989, "Opinsauna", Pk.

¹⁷⁹ Ks. esim. *Talouselämä* 36/1990, "Turhaa politiikkaa", Pk; Leppiniemi, Jarmo. *Arvopaperi* 8/1989, Pk.

¹⁸⁰ Esim. Kiander ja Vartia 1998, 146–148.

ehdotukset tyrmättiin välittömästi. Esimerkiksi *Talouselämässä* yritystukien mahdollisuus torpattiin voimakkain sananpainoin:

*Ilmaisen rahan jakaminen kotimarkkinaelinkeinoille olisi sulaa hulluutta eikä siihen onneksi ole varaa. - - Omia varoja elvytykseen suomalaisilla ei ole, vaan joka penni olisi lainattava saksalaisilta, japanilaisilta ja muilta nettosäästäjiltä. - - Emme voi elvyttää enempää.*¹⁸¹

Valtionavustusten pelättiin johtavan tukikierteeseen, jossa kertaluonteisen tuen myöntämisen jälkeen valtiolta olisi alettu vaatia entistä suurempia tukisummia. Tämän seurauksena yritysten investoinnit olisivat alkaneet rakentua "pala palalta paisuvien veronmaksajien vastuiden varaan". Siten *Talouselämässä* ajateltiin, että yritysten tukia olisi tullut ennemminkin karsia, ja mielellään jossain vaiheessa niistä olisi tullut luopua kokonaan.¹⁸² Myös *Arvopaperissa* vastustettiin voimakkaasti yritysten taloudellista tukemista. Erään lehdessä ilmestyneen pääkirjoituksen mukaan valtion ei olisi tullut osallistua talouden pelastamiseen varsinkaan rahoittamalla taloutta elvyttäviä toimia velkarahalla. Tämä olisi johtanut ennen pitkää siihen, että "sitä suuremmassa määrin sitä [valtiota] vaaditaan vastuuseen kaikista ongelmista".¹⁸³ Myös julkisen vallan yrityksille myöntämiä takausvastuita kritisoitiin samalla mitalla. *Talouselämässä* muistutettiin, että vaikka poliittinen johto usein perusteli yritysten lainojen takaamista "riskittömyydellä ja hyvätuottoisuudella", tosiasiaa tällaiset "elinkeinopoliittiset riskiluotot" sisälsivät samanlaisia riskejä kuin mikä tahansa rahoitusjärjestely. Varoittavana esimerkkinä takausvastuisiin liittyvistä riskeistä nostettiin esille Karkkilan kaupunki. Karkkila joutui laman myötä mittaviin talousvaikeuksiin, koska kaupungin taloudellinen kantokyky romahti sen myöntämien takausvastuiden realisoituessa.¹⁸⁴

Kansantalouden kehityksen kannalta konkurssiaalto nähtiin välttämättömänä, vaikka talouslehdistökin ymmärsi konkurssien vaikuttavan negatiivisesti yksilöihin. Konkurssien suuri lukumäärä johtui talouslehdistön mukaan ennen kaikkea siitä, että vääränlaiset talouden rakenteet eli liian tiukka talouden sääntely ja protektionismi olivat yhdessä 1980-luvun puolivälistä alkaneen rahamarkkinoiden vapautumisen ja siitä seuranneen rahoituksen saannin

¹⁸¹ Rantanen, Esko. "Eriarvoisuuden puolesta". *Talouselämä* 40/1992, Pk.

¹⁸² Malin, Risto. "Irti tukikierteestä". *Talouselämä* 39/1993, Pk.

¹⁸³ Leppiniemi, Jarmo. "Uuden vuoden odotuksia". *Arvopaperi* 5-6/1993, Pk.

¹⁸⁴ Malin, Risto. "Irti tukikierteestä". *Talouselämä* 39/1993, Pk. Laki kunnan talouden vakauttamisesta ja kuntaselvityksestä (658/1994) tunnettiin Lex Karkkilana. Lain tarkoituksena oli tukea Karkkilan kaltaisia mittaviin talousvaikeuksiin joutuneita kuntia valtion tukemilla korkotuki- ja vakautuslainoilla.

helpottumisen vuoksi kannustaneet 1980-luvun aikana perustamaan yrityksiä alun alkaenkin ”väärille” toimialoille. Yritykset olivat myös toimineet 1980-luvulla itse vastuuttomasti ottamalla suhteettomia riskejä rahoittamalla toimintaansa ja kasvuaan velkarahalla.

Talouslehtien käsityksen mukaan vääränlaisina pidetyt rakenteet yhdessä liian runsaan rahan tarjonnan myötä olivat johtaneet myös siihen, että vaikeuksiin joutuneissa yrityksissä oli käyty liian ahneiksi ja totuttu siihen, ettei menestyksen eteen tarvinnut ahkeroida. Tällaisten velkarahalla ja liian suurella riskinotolla kasvaneiden ja 1990-luvun alussa vaikeuksiin joutuneiden yritysten aikaisemman menestymisen nähtiin perustuvan ”itsepetokselle”. Lisäksi tällaisia yrityksiä syytettiin esimerkiksi ”leväperäisestä rahan käytöstä” ja ”törsäämisestä”.¹⁸⁵

Talouslehdistön mukaan yritysten menestyminen 1980-luvulla johtui suurimmaksi osaksi hyvästä tuurista ja liian hövelistä rahankäytöstä, minkä seurauksena voitot oli saavutettu liian pienellä vaivalla. 1990-luvun lehtikirjoittelussa velkaantuminen nähtiin vastuuttomana, sillä velanoton nähtiin olevan riskinottoa toisten kustannuksella. Siten suomalaisten yritysten konkurssit, velkaantuminen sekä taloudelliset tappiot tulkittiin moraalisesti oikeudenmukaiseksi opetuksiksi suomalaisille siitä, että vastuullinen taloudellinen kehitys rakentuu aina maltilliselle, ahkeralle ja turhia riskejä välttävälle toiminnalle. Konkurssiin menneiden yritysten tukemista pidettiin tehottomana ratkaisuna, sillä sen nähtiin olevan epäoikeudenmukaista niiden yritysten kannalta, jotka olivat pitäneet huolta vakavaraisuudestaan ja kannattavuudestaan. Siten vastuu yritysten konkurseista ja muista tappioista oli yrittäjillä ja yrityksillä itsellään. Konkurssiaalto nähtiin mahdollisuutena suomalaisen elinkeinoelämän kokonaisvaltaiselle uudistamiselle. Niin sanotun luovan tuhon kautta heikosti kannattavien yritysten ajateltiin häviävän ja antavan tilaa uusille ja kannattavammille yrityksille.¹⁸⁶

Poikkeuksen talouslehdistön torjuvaan suhtautumiseen yritystukia kohtaan tekivät pankkituet, joilla valtio pyrki tukemaan vaikeuksiin ajautuneiden pankkien maksuvalmiutta ja vakavaraisuutta. Pankkituet selittivät sosiaaliturvamenojen ohella valtaosan 1990-luvun laman aikaisesta julkisten menojen kasvusta. Pankkitukea maksettiin arvioilta yhteensä 40–50 miljardia markkaa, mikä oli noin 8–10 % bruttokansantuotteesta.¹⁸⁷ Vaikka pankkien tukeminen oli ilmeisessä ristiriidassa talouslehdistön markkinaliberalistisen arvomaailman

¹⁸⁵ Rantanen, Esko. ”Maksa velkasi Polar”. *Talouselämä* 10/1993, Pk; Malin, Risto. ”Kainalosauvalla päähän”. *Talouselämä* 30/1992, Pk.

¹⁸⁶ Kärrylän mukaan 1990-luvun lamassa politiikan ja talouden päätöksentekijöiden keskuudessa oli yleistä luottaa ”luovan tuhon” tervehdyttävän taloutta ja yhteiskuntaa pidemmällä aikavälillä. Ks. Kärrylä 2021, 259.

¹⁸⁷ Kiander ja Vartia 1998, 143–144, 147–148; Kantola 2002, 94–95.

kanssa, siihen ei suhtauduttu samalla tavoin yksiselitteisen kielteisesti kuin muiden toimialojen yritysten tukemiseen. Kun Suomen Pankki otti maksukyvyttömyyteen ajautuneen SKOP:n haltuunsa, *Talouselämässä* kiiteltiin julkisen vallan määrätietoista ja nopeaa reagointia.¹⁸⁸ Talouslehdistön näkemyksen mukaan koko pankkijärjestelmä olisi saattanut romahtaa, mikäli julkinen valta ei olisi tullut väliin. Valtion interventiolle ei nähty vaihtoehtoja, koska pankkien romahtaminen nähtiin liian suurena riskinä suomalaiselle yhteiskunnalle ja elinkeinoelämälle.

Talouslehdistössä pyrittiin osoittamaan tulonsiirtojen epärationaalisuus taloustieteellisellä argumentoinnilla. Sen sijaan kysymystä pankkituista ja siitä, kenen olisi tullut olla vastuussa pankkien luottotappiosta, käsiteltiin puolestaan moraalisenä ongelmana. Kansalaisten nähtiin olevan moraalisesti vastuussa pankkikriisistä, sillä heidän katsottiin hyötyneen perusteettomasti lainansaannin helpottumisesta kasinotalouden vuosina. Sen sijaan, että kansalaiset olisivat käyttäneet lisääntyneen likviditeetin vastuullisesti säästämiseen ja harkittuihin investointeihin, lisääntynyt rahan tarjonta oli kannustanut ihmisiä ottamaan holtittomia riskejä sekä kuluttamaan yli maksukykynsä. Siten talouslehdistössä pidettiin oikeudenmukaisena, että pankkikriisin seuraukset langetettiin kansalaisten vastuulle suurempien korkojen ja kireämpien verojen muodossa. Pankkien pelastaminen haluttiin rahoittaa leikkaamalla valtion muita menoja. Leikkauksista säästyneet rahat olisi kanavoitu pankkitukeen. Julkista velanottoa pidettiin vastuunpakoiluna, sillä velanmaksu olisi tarkoittanut ainoastaan vastuun siirtämistä seuraaville päättäjille ja veronmaksajasukupolville.¹⁸⁹ Myös pankkien vastuuseen vedottiin moralisoivan läksytyksen muodossa:

Ei ole kauan siitä, kun pankit esiintyivät viisaina päättäjinä lähimain kaikessa mitä talouselämässä tapahtui. Pankeilla oli rahaa ja ne käyttivät rahan valtaa. Tulokset osoittavat, että pankit käyttivät valtaansa huonosti. Siitä ne joutuvat nyt tekemään tiliä yleiselle mielipiteelle, joka pikemminkin vaistoaa kuin ymmärtää vääryyden. Anteeksi saa nopeammin nöyrä kuin nokkava.¹⁹⁰

Pankkikriisissä nähtiin myös mahdollisuuksia. Niukkuuden uskottiin tehostavan poliittista päätöksentekoa sekä motivoivan kansalaisia käyttämään aktiivisemmin kansalaisoikeuksiaan.

¹⁸⁸ Määttänen, Seppo. "Säilyköön markkinoiden tasapuolisuus". *Talouselämä* 33/1991, Pk.

¹⁸⁹ Ks. esim. Ollikainen, Hannu. "Pelastuksen sanoma". *Talouselämä* 10/1992, Pk.

¹⁹⁰ Ollikainen, Hannu. "Ei pidä antautua paniikkitukeen". *Talouselämä* 1/1993, Pk.

Pankkien pelastusohjelmassa nähtiin olevan ”sellaisia pääomamarkkinoita virkistäviä toimenpiteitä”, jotka olisi pitänyt toteuttaa erään *Talouselämän* pääkirjoituksen mukaan jo vuosia aikaisemmin.¹⁹¹ Pankkikriisin yhteydessä valtiolla olisi ollut tilaisuus muokata pankkien toimintaa vastuullisempaan suuntaan sekä suomalaisia finanssimarkkinoita vähemmän pankki- ja valtiokeskeisiksi ja siten lähemmäksi anglosaksista mallia, jossa taloudelliset riskit olisivat vastaisuudessa yksityissijoittajien eivätkä valtion tai pankkien vastuulla.¹⁹² Näin ollen pankkikriisiä käsiteltiin myös rakennemuutoksen kontekstissa moralistisen näkemyksen ohella. Valtion vastuulla katsottiin olevan markkinatalouden toiminnan kannalta haitallisten rakenteiden muokkaaminen.

Talouslehdistöllä oli vaikeuksia kannattaa pankkitukia. Vaikka kriisipankkien pelastaminen nähtiin välttämättömänä koko Suomen talousjärjestelmän vakauden kannalta, operaation hyväksymiseen liittyi vahvoja aatemaailmallisia ristiriitoja. Tämän vuoksi pankkikriisin hoito herätti talouslehdistössä runsaasti myös kriittisiä kannanottoja. Valtion toimintaa arvosteltiin esimerkiksi siitä, että pankkituet vääristivät kilpailua. Valtion otettua vastuulleen kaikkein suurimmat riskit ja ylilyönnit, holtittomimmin toimineet pankit saivat omaan taloudelliseen asemaansa nähden rahoitusta halvemmalla kilpailijoihin verrattuna. Lisäksi pankkitukia kritisoitiin siitä, että pankkien keskeisimmät päätöksentekijät vapautuivat vastuusta. Suomen Pankin haluttiin hoitavan tilanteen nopeasti, jotta sen toiminta ei olisi vääristänyt kilpailua enempää kuin mitä tilanteen hallintaan saamiseksi oli välttämätöntä.¹⁹³ Pankkien tukeminen nähtiin uhkana sille, että vastaava toimintatapa olisi levinnyt muillekin toimialoille kuin finanssisektorille. Tällöin muutkin yritykset olisivat alkaneet toivoa valtiolta avustuksia, mikä olisi johtanut kilpailun puutteeseen ja sitä kautta markkinoiden tehottomuuteen.¹⁹⁴

Valtion suoran tuen sijasta esitettiin myös vaihtoehtoisia tuen muotoja, kuten valtion myöntämiä takauksia pankkien vapailta markkinoilta itse hankkimalle luototukselle. *Talouselämässä* uskottiin, että valtion varat eivät välttämättä olisi riittäneet pankkien pelastusoperaation rahoittamiseen. Lisäksi pankkien avokätinen tukeminen olisi uhannut heikentää Suomen valtion luottoluokitusta ja siten lisätä valtionvelan korkokustannuksia. Valtion haluttiin toimivan pankkikriisin hoidossa harkitsevaisesti. Valtion ei haluttu tekevän

¹⁹¹ Ollikainen, Hannu. "Pelastuksen sanoma". *Talouselämä* 10/1992, Pk.

¹⁹² Leppiniemi, Jarmo. "Vastuuta osakesäästäjille". *Arvopaperi* 1/1993, Pk; Määttänen, Seppo. "Tukimiljardien jälkeen". *Talouselämä* 3/1993, Pk; vrt. Linden 2019, 31–32.

¹⁹³ Määttänen, Seppo. "Säilyköön markkinoiden tasapuolisuus". *Talouselämä* 33/1991, Pk; Määttänen, Seppo. "Mahdoton pankki". *Talouselämä* 33/1993, Pk.

¹⁹⁴ Luotonen, Jouni. "Kilpailun pelko on krooninen tauti". *Talouselämä* 34/1993, Pk.

äkkipikaisia ratkaisuja, sillä niiden pelättiin vaikuttavan negatiivisesti Suomen maariskiin. Tämä olisi nostanut korkotasoa ja siten heikentänyt talouden elpymismahdollisuuksia.¹⁹⁵

Kaikkein kriittisimmän kannan otti *Arvopaperi*. Lehdessä ihmeteltiin pankkikriisin yhteydessä nousutta kiinnostusta ”yhteiskunnallistamiseen”, vaikka muualla maailmassa kehityskulku oli menossa päinvastaiseen suuntaan eli kohti avoimempaa markkinataloutta. *Arvopaperissa* painotettiin, että sijoittajille olisi tullut antaa aiempaa enemmän vastuuta pankkikriisin hoidossa. Valtiolla ei katsottu olevan samanlaista intressiä saada pankkeja toimimaan tehokkaammin kuin toimivasta finanssisektorista riippuvaisilla yksityissijoittajilla. Pankkitalletusten menettämisen riskin nähtiin olevan tallettajan itsensä ja pankkien vastuulla, joten maksukyvyttömiä pankkien asiakkaille luvattua valtion takaamaa talletussuojaa tarkasteltiin kriittisessä valossa. Pankkituen katsottiin johtavan julkisen velan holtittomaan kasvuun, jolla järjestelmän rahoitusvastuuseen liittyviä ongelmia ainoastaan siirrettiin tulevaisuuteen. Sen sijaan valtion olisi tullut keskittyä kehittämään markkinataloudelle suotuisaa toimintaympäristöä. Valtion haluttiin toimivan tavalla, joka olisi luonut markkinoille luottamusta ylläpitävää vakautta. Tämä olisi tuonut Suomeen lisää ulkomaisia investointeja sekä luonut sijoittajille menestymisen mahdollisuuksia. Julkisten varojen sijasta *Arvopaperissa* olisi toivottu, että talouskehityksen kannalta elintärkeitä investointeja olisi rahoitettu ulkomaisten sijoittajien rahoituksen turvin tai vaihtoehtoisesti yksityisiltä kotitalouksilta säästetyillä varoilla.¹⁹⁶

Pankkitukikeskustelussa sivuutettiin osittain talouslehdistön periaatteet yksilönvastuun ja riskinoton korostamisesta. Tässä yhteydessä valtio nähtiinkin vakautta lisäävänä ja sitä kautta riskejä vähentävänä toimijana. Vaikka talouslehdistössä esiintyi myös pankkitukeen kriittisesti suhtautuvia puheenvuoroja, harvemmin kritisoitiin valtion vastuuta pankkikriisissä sinänsä. Enemminkin haluttiin pohtia, olisiko pankkeja voinut tukea suoran rahallisen tuen sijasta esimerkiksi myöntämällä takauksia pankkien itse markkinoilta hankkimalle rahoitukselle.

Talouslehdistön pankkitukea koskevaan näkemykseen sisältyi selkeä ideologinen ristiriita, jota pyrittiin kiertämään esittämällä tuki välttämättömyytenä. Pankkien kaatuminen olisi johtanut entistä suurempaan katastrofiin, mikä sai talouslehdistön joustamaan

¹⁹⁵ Ollikainen, Hannu. "Ei pidä antautua paniikkitukeen". *Talouselämä* 1/1993, Pk; Luotonen, Jouni. "Elvyttäjä vastoin tahtoaan". *Talouselämä* 2/1993, Pk.

¹⁹⁶ Leppiniemi, Jarmo. "Vastuuta osakesäästäjille". *Arvopaperi* 1/1993, Pk.

markkinaideologisista periaatteistaan. Ideologista ristiriitaa pyrittiin hälventämään myös puhumalla Suomen Pankin ohjauksesta esimerkiksi valtionohjauksen sijasta.

Talouslehtien pääkirjoituksissa pyrittiin muutenkin välttämään valtion vastuusta puhumista. Sen sijaan puhuttiin esimerkiksi koronmaksajan ja veronmaksajan vastuusta, joiden 1990-luvun lamaa edeltävä liian riskihakuinen ja hedonistinen elämä nähtiin juurisyynä käsillä olleeseen kriisiin. Pankkien vastuun osalta talouslehdet tyytyivät moralistiseen sormien heristelyyn. Pankkien johtohenkilöstön ei katsottu olleen kykenevä kantamaan vastuuta toimintansa seurauksista, sillä kaikkien kasinotalouden vuosina keinottelulla rikastuneiden henkilöiden kerrottiin menettäneen omaisuutensa pankkikriisin myötä.¹⁹⁷

Talouslehdistö piti suurten taloudellisten riskien ottamista lama-aikana vastuuttomana. Pankkien vaikeuksien nähtiin edustavan moraalitonta uhkapelaamista. Vaikka valtioon suhtauduttiin 1990-luvun laman aikana enimmäkseen kielteisesti, pankkikriisin yhteydessä yleensä talouslehdissä kritisoitu valtion riskejä karttava ja hidas päätöksenteko nähtiinkin pankkien holtittoman toiminnan rinnalla parempana vaihtoehtona. Osittain valtion verkkaisen päätöksenteon kehumisessa oli mukana myös ironiaa, jolla pyrittiin alleviivaamaan julkisen päätöksenteon jälkeenjääneisyyttä.

3.2 Säännellyistä riskeistä vastuulliseen riskinottoon

Vielä 1980-luvun puolivälissä valtio pyrki kontrolloimaan talouden kehitystä tiukalla sääntelyllä. Suomalaista vientiteollisuutta oli ulkopoliittisen tilanteen salliessa pyritty avaamaan kansainväliselle kilpailulle jo 1950-luvulta alkaen. Sisämarkkinaelinkeinot, erityisesti maatalous- ja elintarvikesektori, mutta myös merkittävä osuus palveluista oli kuitenkin vielä 1980-luvun puolivälissäkin tiukan sääntelyn piirissä. Lisäksi ulkomaalaisilta oli estetty mahdollisuus hankkia ja omistaa suomalaisia kiinteistöjä tai pörssiyhtiöiden osakkeita.¹⁹⁸

Myös rahamarkkinat olivat vielä tiukasti säänneltyjä. Vastuu raha- ja valuuttakurssipolitiikasta oli käytännössä Suomen Pankilla, joka ohjasi kotimaan markkinoilla vallinnutta korkotasoa ja valuuttakurssia. Säännöstelyllä tavoiteltiin erityisesti hintatason sekä talouden kehityksen ohjaamista siten, että Suomen rahoitusolot sekä talouden toiminta yleisesti olisivat olleet mahdollisimman vakaita ja ennustettavia. Rahapolitiikkaan oli kytketty

¹⁹⁷ *Talouselämä* 29/1991, "Vain palkansaaja voi maksaa laman", Pk.

¹⁹⁸ Kiander ja Vartia 1998, 18–21.

myös teollisuus- ja rakennepoliittisia tavoitteita. Säännöstelyllä pyrittiin esimerkiksi luomaan maan vientiteollisuudelle mahdollisimmat hyvät edellytykset hankkia kohtuuhintaista rahoitusta sekä suojata kotimaisia yrityksiä valuuttakurssiriskeiltä. Säänneltyjen rahamarkkinoiden seurauksena yksityishenkilöiden tai yritysten luotoilleen sama korkotaso ei vastannut asiakkaiden riskitasoa. Toisin sanoen pankkien oli mahdollista myöntää ehdoiltaan edullista lainaa myös sellaisille asiakkaille, joiden lainan takaisinmakukykyyn liittyi suurempia epävarmuustekijöitä. Riskiarvion sijaan korkotasoon vaikuttivat enemmän valtion luotonannolle asettamat hallinnolliset tavoitteet. Edullista rahoitusta oli mahdollista saada, mikäli yrityksen toiminnan katsottiin parantavan Suomen kauppatasetta. Lisäksi korkotasoon liittyi sosiaalipoliittisia tavoitteita. Esimerkiksi oman asunnon hankintaan tarkoitettujen lainojen korot olivat vähennyskelpoisia verotuksessa, mikä laski tuntuvasti asunovelallisten kustannuksia.¹⁹⁹

Suomen harjoittamalle valuuttakurssipolitiikalle oli tunnusomaista 1960-luvulta lähtien säännöllisin väliajoin toteutetut devalvaatiot, joilla pyrittiin turvaamaan suomalaisen vientiteollisuuden hintakilpailukykyä. Devalvaation käänttöpuolena oli kuitenkin tuontihintojen nousu sekä kiihtyvä inflaatio.²⁰⁰ Säännöllisistä inflaatio-devalvaatiosykleistä pyrittiin luopumaan vuodesta 1983 alkaen, minkä jälkeen ”vakaan markan politiikka” vähitellen vakiintui Suomen noudattamaksi valuuttakurssipoliittiseksi linjaksi aina 1990-luvun lamaan saakka.²⁰¹

Rahamarkkinoiden sääntelyä alettiin purkamaan vähitellen 1970-luvun lopulta alkaen. Suurena kannustimena talouden liberalisointiin oli ulkomaiden esimerkki.²⁰² Säännöstelyä purettiin askel kerrallaan ja yksittäisinä toimenpiteinä vailla todellista julkista keskustelua.²⁰³ Rahamarkkinoiden liberalisointia käsittelevässä kirjallisuudessa kaikkein merkittävimpiä yksittäisinä rahamarkkinasääntelyn purkamiseen liittyvinä toimenpiteinä 1980-luvulla pidetään Suomen Pankin luopumista antolainauksen keskikorkosääntelystä sekä ulkomaisen luotonannon ja sijoitusten sallimista useilla yksittäisillä päätöksillä vuosien 1983–1989 aikana.²⁰⁴ Säännöstelyn purkamisen seurauksena rahan tarjonta kasvoi räjähdysmäisesti. Pankit alkoivat välittämään asiakkailleen valuuttaluottoja. Tämä altisti kotimaan yritykset ja

¹⁹⁹ Korhonen 2011, 14–16, 30–31, 38–39, 110–111, 154–155.

²⁰⁰ Marttila 2016, 174; Mannermaa 2007, 58–59.

²⁰¹ Reunanen 2020, 51; Marttila 2016, 194; Korhonen 2011, 142.

²⁰² Kiander ja Vartia 1998, 54–55; Korhonen 2011, 103–105; Wuokko 2016, 269.

²⁰³ Kiander ja Vartia 1998, 56–57; Kärrylä 2021, 216; Wuokko 2016, 270.

²⁰⁴ Kiander ja Vartia 1998, 56–57; Korhonen 2011, 154, 165, 167; Kärrylä 2021, 216; Wuokko 2016, 270–271.

kotitaloudet valuuttariskille, jota ei ollut rahamarkkinoiden ollessa säänneltyjä.²⁰⁵ Kasvanut rahan tarjonta lisäsi myös mielenkiintoa sijoittamiseen, minkä seurauksena esimerkiksi suomalaisten pörssiyritysten markkina-arvot nousivat kymmenkertaisiksi vuodesta 1981 vuoteen 1988.²⁰⁶

Talouslehdistö näki säännöstelyn tehokkuuskysymyksenä 1980-luvun puolivälissä. Koska sääntelyn kehittämistä ja valvonnasta aiheutui yhteiskunnalle kustannuksia, parempana vaihtoehtona pidettiin yksilöiden ja yritysten omiin eettisiin säännöksiin perustuvaa itsesääntelyä. Vastuullisuus nähtiin yksilön moraaliiin liittyvänä kysymyksenä. Yksilön olisi tullut kyetä arvioimaan toimintaansa ja päätöksiinsä liittyvät riskit, jotta hänen olisi ollut mahdollista pyrkiä toimimaan turvallisesti ja vastuullisesti. Vastuullisuutta oli mahdollista lisätä eettisellä koulutuksella, ”[k]unhan sillä ei kahlita - - henkistä vapautta ja luovuutta”. Sääntelyä ja sen valvontaa edellyttäviä takuita ja tuotevastuita moitittiin eräässä tekniikan vastuuta käsitelleessä pääkirjoituksessa sen aiheuttamista kustannuksista. ”Se maksaa, mutta yhteiskunta on ilmeisesti valmis maksamaan”, pääkirjoituksessa todettiin. Vaikka vastuullisuuden ylläpitäminen sääntelyllä ja valvonnalla kuvattiin alkeellisena ja tehottomana lähestymistapana, katsottiin sääntelyn kuitenkin antavan yksilölle ”kohtuullista suojaa”.²⁰⁷

Markkinatalousmyönteisessä talouslehdistössä talouden liberalisointia käsiteltiin 1980-luvun puolivälissä lähes yksinomaan positiivisessa valossa ja talouden avautumista pidettiin myönteisenä kehityksenä. Sääntely rajoitti talouslehdistön näkökulmasta merkittävästi markkinoiden toimintaa, mikä heikensi tehokkuutta, nosti hintoja sekä huononsi tavaroiden ja palveluiden laatua. Talouden sääntelyn nähtiin haittaavan kokonaisvaltaisesti kaikkea taloudellista toimintaa. Vientiteollisuudelle sääntely merkitsi globaalin kilpailukyvyn heikkenemistä, finanssialalle puolestaan pankkien keskittymistä. Elinkeinosektorille sääntely ja valtiontuet tarkoittivat korkeita kuluttajahintoja ja matalia tuottajahintoja. Säännöstelyä vaadittiin purkamaan nopeasti, sillä markkinasääntelyn pelättiin pahimmillaan ennen pitkää romahduttavan koko järjestelmän.²⁰⁸

Talouslehdistössä kannatettiin luonnollisesti myös rahamarkkinoiden liberalisointia, sillä korko- ja valuuttasääntelyinkin nähtiin rajoittavan markkinatalouden toimintaa. ”Osaaville yrityksille” tilanne nähtiin mahdollisuutena vapaiden rahoitusmarkkinoiden avattua entistä

²⁰⁵ Korhonen 2011, 166; Wuokko 2016, 271.

²⁰⁶ Wuokko 2016, 271.

²⁰⁷ *Talouselämä* 12/1986, ”Insinöörit ja moraalii”, Pk.

²⁰⁸ *Talouselämä* 39/1985, ”Keskittyminen”, Pk.

monipuolisemmat kanavat edullisen rahoituksen saamiseksi. Pankit tarjosivat yrityksille edullista valuuttalainaa ja pörssistä oli saatavilla sekä oman pääoman ehtoista rahoitusta että vierasta pääomaa yritystodistusten liikkeellelaskun mahdollistamana.²⁰⁹ *Talouselämässä* toivottiin, että suomalaiset yritykset pyrkisivät maksimoimaan sääntelyn purkamisesta avautuneet mahdollisuudet. Suomalaisia yrityksiä patisteltiin hakemaan luottoa ulkomailta, sillä ulkomainen raha oli edullista. Ulkomaisen luoton lisääntymisen katsottiin lisäksi vahvistavan Suomen Pankin valuuttavarantoa ja laskevan kotimaista korkotasoa.²¹⁰ Liberalisoinnin nähtiin myös lisäävän sijoittamisvaihtoehtoja, minkä ansiosta sijoittajilla oli aikaisempaa paremmat mahdollisuudet hajauttaa sijoitussalkkuaan ja siten tasata kurssivaihteluihin liittyviä riskejä.²¹¹

Pääomien liikkuvuutta haluttiin parantaa ja keinotekoisena pidettyä rahan liikkeitä koskevan säännöstelyn purkamista haluttiin edistää. Valtion toivottiin näyttävän esimerkkiä laskemalla liikkeelle lyhyen maturiteetin obligaatioita, jotta ”laiskana” makaavat pääomat saataisiin nopeammin liikkeelle.²¹² Rahamarkkinoiden sääntelyn liberalisoinnin toivottiin myös jatkuvan ja osittain säänneltyjen rahamarkkinoiden todettiin olleen vain ”välivaihe, jossa tapahtuu jatkuvaa siirtymistä kohti suurempaa vapautta, ankarampaa kilpailua ja niiden luomaa tasapainoa”. Säännöstelyn purkamisessa peräänkuulutettiin kuitenkin malttia. Liian nopea pääomaliikkeiden vapauttaminen olisi saattanut aiheuttaa joillekin velallisille vaikeasti ennakoitavia ja kohtuuttomia tilanteita.²¹³

Deregulaation seurauksena korkomarkkinoille oli 1980-luvun puolivälissä syntynyt ”kaksikorkojärjestelmä”, jossa vapaiden markkinoiden korkotaso oli korkeampi kuin säännöstelyn piirissä olleiden luottojen korot. Korkeero loi korkoarbitraasina tunnetun tilanteen, jossa peruskorkoista lainaa kannatti nostaa ja sijoittaa edelleen markkinaehtoiseen rahaan, mikä mahdollisti käytännössä riskittömän tuoton.²¹⁴ Vaikka arbitraasia pidettiin ”arveluttavana ilmiönä”, se nähtiin ainoastaan väliaikaisena ongelmana, jonka ”kanssa on eletävä toistaiseksi”.²¹⁵ Esimerkiksi *Talouselämän* eräessä vuodelta 1988 peräisin olevassa pääkirjoituksessa kuvattiin arbitraasia seuraavasti:

²⁰⁹ *Talouselämä* 32/1987, ”Miljardit liikkeellä”, Pk.

²¹⁰ *Talouselämä* 33/1986, ”Rahaa ulkoa, korko 8 %”, Pk.

²¹¹ Leppiniemi, Jarmo. ”Sijoitusrahastoja jarrutellaan turhaan”. *Arvopaperi* 1/1987, Pk.

²¹² *Talouselämä* 36/1986, ”Miljardit laiskana”, Pk.

²¹³ *Talouselämä* 21/1985, ”Spekulaatio jatkuu”, Pk.

²¹⁴ Korhonen 2011, 123.

²¹⁵ *Talouselämä* 21/1985, ”Spekulaatio jatkuu”, Pk.

*Arbitraasi on erottamaton osa kaikkea liiketoimintaa. Tarkkana on oltava silloin, kun jotakin arbitraasia halutaan säännöksin pönkittää. Siinä syntyy myös porsaanreikiä. - - Mitä enemmän markkinoita säädellään ja mitä epätäydellisemmin ne toimivat, sitä enemmän syntyy keinotekoista ja siinä sivussa myös epätervettä arbitraasia.*²¹⁶

Arbitraasia ja muita vastaavia säännöstelyn purkamisen seurauksena rahamarkkinoille ilmestyneitä epätäydellisyyksiä pidettiin talouslehdissä säännöstelystä eikä sen purkamisesta johtuvina. Sääntelyn nähtiin johtavan markkinoiden toimintahäiriöihin ja siten lisäävän markkinoiden tehottomuutta. Valtion vastuulla oli purkaa rahamarkkinasääntelyä sekä tukea pääomien vapaata liikkuvuutta.

Rahamarkkinoihin verrattuna arvopaperimarkkinoiden tilanne 1980-luvulla oli jossain määrin päinvastainen. Rahamarkkinat olivat vielä 1980-luvun puolivälissä tiukasti säänneltyjä, kun puolestaan arvopaperimarkkinoiden toiminta oli kevyesti säänneltyä. Ennen arvopaperimarkkinalain voimaantuloa vuonna 1989 arvopaperimarkkinoilla ei ollut nimenomaisesti niiden toimintaan kohdistunutta lainsäädäntöä. Tämän seurauksena alan sääntely perustui hajanaiseen, eri oikeudenalojen yleisten säännösten soveltamiseen sekä itsesääntelyyn.²¹⁷ Talouslehdissä rahoitusalan sääntelyn puutetta ei nähty ongelmallisena vuosien 1985 ja 1986 aikana. Vaikka liberalisoinnin odotettiin lisäävän erilaisia ylilyöntejä esimerkiksi pankkien kiristyvän kilpailun ja nurkanvaltauksien tapaisten ilmiöiden yhteydessä, tällaisten tilanteiden nähtiin kuuluvan meneillään olevaan rahoitusmarkkinoiden murrokseen. Markkinavoimien uskottiin korjaavan tilanteen itsestään toimijoiden oppiessa ja sisäistäessä vapaiden markkinoiden toimintatavat. Kun uudessa ja vapaammassa toimintaympäristössä opittaisiin operoimaan, yritykset olisivat alkaneet omatoimisesti sopeutumaan tilanteeseen ja alkaneet kehittämään uusia käytänteitä. Tämä olisi pienentänyt keinottelu- ja manipulaatoriskiä sekä vähentänyt sääntelyn tarvetta.²¹⁸

Arvopaperin mukaan sääntelyn olisi tullut ensisijaisesti perustua alan itse määrittämiin eettisiin periaatteisiin. Siten vastuu sääntelystä ja valvonnasta haluttiin antaa valtion sijasta rahoitusosalalle itselleen. Eräässä lehden pääkirjoituksessa vuodelta 1985 kiiteltiin Helsingin Arvopaperipörssin julkaisemia pörssi-eettisiä säännöksiä. Vaikka julkistetut säännökset eivät vielä täysin riittävästi turvanneet suomalaisten arvopaperikaupan valvontaa,

²¹⁶ *Talouselämä* 16/1988, "Ei arbitraasista päästä", Pk.

²¹⁷ Häyrynen ja Kajala 2013, 17; Yrjänä 2018, 166.

²¹⁸ Ks. Leppiniemi, Jarmo. "Arvopaperisijoittajan kurssi nousussa". *Arvopaperi* 1/1986, Pk.

rahoitusmarkkinoiden sääntelyn oli perustuttava markkinoiden itse kehittämälle ja valvomalle itsesääntelylle.²¹⁹

Talouslehdissä ei rahoitusmarkkinoiden sääntelyn yhteydessä mielellään puhuttu sääntelystä, vaan ”pelisäännöistä”. Sääntelyn kehittämisessä painotettiin yritysten ja sijoittajien oma-aloitteisuutta. Yritysten haluttiin kehittävän omaehtoisesti tilinpäätös- ja yritysraportointiaan avoimemmaksi, jotta yksittäisillä sijoittajilla olisi ollut mahdollisimman hyvät edellytykset arvioida objektiivisesti omia sijoituspäätöksiään. *Arvopaperissa* annettiin tuki kuitenkin sellaisille lainsäädäntöhankkeille, joiden tavoitteena oli turvata ensisijaisesti vähemmistöomistajien asemaa. Silloinkin uudistukset haluttiin toteuttaa olemassa olevan lainsäädännön, kuten osakeyhtiölain puitteissa.²²⁰ Myönteisellä suhtautumisellaan piensijoittajien oikeudellista asemaa parantavia lainsäädäntöhankkeita kohtaan lehti halusi todennäköisesti myötäillä pääasiassa osakesäästäjistä ja muista piensijoittajista koostuvan lukijakuntansa asenteita ja mielipiteitä.

Vuodesta 1987 alkaen talouslehdissä alkoi esiintyä myös huolestuneita puheenvuoroja koskien raha- ja rahoitusmarkkinoiden liberalisointia. Vaikka sääntelyn purkamista ei nähty sinänsä vääränä kehityssuuntana, kritiikkiä esitettiin tavalle ja aikataululle, millä sääntelyä oli lähdetty purkamaan. Esimerkiksi *Talouselämässä* kritisoitiin liberalisoinnin liian nopeaa tahtia ja koordinaation puutetta. Nopeasti nousevan rahan tarjonnan pelättiin aiheuttavan ylikysyntää markkinoille.²²¹ Myös esimerkiksi pankkien vallankäyttöön liittyviin riskeihin alettiin kiinnittämään huomiota.²²² *Talouselämässä* tunnustettiin korkosääntelyn merkitys niille velallisille, ”joilta puuttuvat markkinakorkojen maailmassa tavalliset mahdollisuudet etsiä edullista rahaa ja suojautua riskeiltä”.²²³ Lehdessä on nähtävissä solidaarisen vastuunkannon ajatus: sääntely on olemassa heikoimpien turvaksi.

Luottamus pelkän itsesääntelyn riittävytyteen alkoi heikentyä vuodesta 1987 lähtien. Esimerkiksi *Talouselämän* mukaan lainsäädäntöä tarvittiin, sillä ilman minkäänlaista sääntelyä markkinoita alkaisivat vähitellen hallitsemaan kartellit, jotka estäisivät markkinataloutta toimimasta tehokkaasti.²²⁴ Sääntelyä toivottiin myös asuntomarkkinoille

²¹⁹ Leppiniemi, Jarmo. ”Pörssille säännökset”. *Arvopaperi* 4/1985, Pk.

²²⁰ Leppiniemi, Jarmo. ”Osakesäästäjän merkitys kasvaa”. *Arvopaperi* 3/1986, Pk.

²²¹ *Talouselämä* 32/1987, ”Miljardit liikkeellä”, Pk.

²²² Ks. esim. Leppiniemi, Jarmo. ”Sijoitusrahastoja jarrutellaan turhaan”. *Arvopaperi* 1/1987, Pk; *Talouselämä* 31/1989, ”Tieto on valtaa”, Pk.

²²³ *Talouselämä* 30/1989, ”Jäähyväiset peruskorolle”, Pk.

²²⁴ *Talouselämä* 23+/1987, ”Yhäkö se vain kiristyy”, Pk. Artikkelissa tosin korostettiin ”markkinain itseohjautuvuutta”, eikä pidetty esim. Yhdysvaltain tiukempia antitrustilakeja Suomen oloihin tarpeellisina. Siten

”markkinavoimien avuksi” hillitsemään toimialalla havaittua keinottelua.²²⁵ *Arvopaperissa* nostettiin esille, että ympäristöriskejä ei ole mahdollista hallita pelkällä itsesääntelyllä. Mikäli jokin yritys olisi ryhtynyt omaehtoisesti muita kilpailijoitaan eettisemmäksi, olisi tämä johtanut yrityksen oman kilpailukyvyn heikkenemiseen.²²⁶

*Sijoittaja panee rahansa yhtiöön luottaen sen toimivan toimialansa mukaisesti omistajansa varallisuuden kasvattamiseen tähdäten. Tällöin esim. omaehtoinen suuria taloudellisia uhrauksia vaativa luonnonsuojelu loukkaa hyvässä uskossa yhtiöön sijoittaneita osakkeenomistajia: ylimääräinen moraalinen kunta alentaa yrityksen arvoa.*²²⁷

Sääntelyn purkaminen oli johtanut erilaisten monimutkaisten omistajajärjestelyjen yleistymiseen. Monimutkaisten yritysjärjestelyjen seurauksena erityisesti pankit ja vakuutuslaitokset onnistuivat kasvattamaan omaa vaikutusvaltaansa, mistä seurasi vallan keskittymistä.²²⁸ Blomin mukaan vuonna 1986 jo valtaosassa Suomen suuryrityksiä määräysvalta oli pankin tai vakuutusyhtiön käsissä.²²⁹ *Talouselämän* mukaan monimutkaiset omistajarakenteet olisivat saattaneet johtaa "vastuuttomaan omistamiseen", mistä olisi voinut seurata taipumus lyhytjänteiseen päätöksentekoon. Tällainen omistajarakenne olisi myös saattanut johtaa "pienten klikkien ja toimivan johdon suhteettomaan valtaan". Sääntelyn tarpeeseen ei kuitenkaan uskallettu ottaa suoraa kantaa. Konsernikehitys sinänsä nähtiin myönteisessä valossa, sillä sen katsottiin mahdollistavan muun muassa yritystoiminnan jäsentelyn "pienemmiksi, tulosvastuuta ja yrittäjyyttä korostaviksi yksiköiksi". Lisäksi yrityksen ulkopuolelta vaikeasti tulkittavia ketju- ja ristiinomistamisia pidettiin Suomessa verrokkimaita pienempänä ilmiönä.²³⁰

Arvopaperissakin oli tultu siihen tulokseen, että markkinoiden vastuulla oleva itsesääntely ei ollut riittävä keino hillitä keinotteluun ja epäselviin omistussuhteisiin liittyviä riskejä. Siten lainsäädännön ja pörssivalvonnan kehittämistä alettiin pitämään tarpeellisena. Markkinoiden oman itsesääntelyjärjestelmän tarpeellisuutta ei kuitenkaan ollut unohdettu. Lehden näkemyksen mukaan pörssin olisi jatkettava edelleenkin toimialan omaan moraalisiin

sääntelyn puutetta ei pidetty pääkirjoituksessa suurena riskinä. Lehden mukaan "Suomessa riittää toistaiseksi yrityskauppojen seuraaminen *Talouselämästä*".

²²⁵ *Talouselämä* 4/1989, "Ylipormestarin urakka", Pk.

²²⁶ Leppiniemi, Jarmo. *Arvopaperi* 3–4/1990, Pk.

²²⁷ Ibid.

²²⁸ Esim. Liukko 2013, 152–153.

²²⁹ Blom 2018, 209–210.

²³⁰ *Talouselämä* 26/1987, "Monikasvoinen omistus", Pk.

perustuvien määräysten sekä niiden valvonnan kehittämistä, sillä "[p]araskaan laki ei toimi niin nopeasti ja joustavasti kuin hyvä itsesääntely."²³¹

Arvopaperimarkkinalain valmistelun edetessä varsinkin prosessia tarkasti seuranneessa *Arvopaperissa* vakiintui näkökanta, jonka mukaan vastuuta rahoitusmarkkinoiden sääntelystä ja valvonnasta olisi tullut jakaa paitsi valtiolle, mutta myös alan toimijoille itselleen. Valtion toimintaa pidettiin merkittävänä etenkin piensijoittajien suojan kannalta.

Arvopaperimarkkinalainsäädännöllä nähtiin olevan mahdollisuuksia parantaa osakesäästäjien suojaa epärehelliseltä toiminnalta.²³² Lehdessä annettiin edelleen suurta painoarvoa taloudellisen informaation määrälle ja luotettavuudelle. Mikäli pörssi ja yritykset olisivat olleet avoimempia toiminnastaan, myös markkinat olisivat osanneet reagoida sääntöjen rikkojiin asiaankuuluvalla tavalla. Tämä olisi vähentänyt väärinkäytöksen ja keinottelun riskiä.²³³ Lainsäädännöllä olisi ollut tarkoitus puuttua ainoastaan ilmeisiin väärinkäytöksiin, ja tarkempi sääntely olisi ollut pörssin itsensä vastuulla. Arvopaperimarkkinoita koskevan sääntelyn kehittämisessä pidettiin tärkeänä sitä, että arvopaperimarkkinalainsäädäntö olisi perustunut pörssin kehittämälle itsesääntelyjärjestelmälle.²³⁴ Toisin sanoen valtion vastuulla olisi ollut määritellä sääntelyn raamit, joiden ympärille markkinatoimijat olisivat itse määritelleet tarkemmat pelisäännöt ja sopineet itsenäisesti valvonnan toteuttamisesta. Siten myös vastuun arvopaperimarkkinoiden riskienhallinnasta nähtiin olleen lähtökohtaisesti rahoitusmarkkinoiden toimijoilla itsellään. *Arvopaperissa* painotettiin myös, että pörssieettisten sääntöjen tapaan lainsäädännönkin oli perustuttava toimijoiden oman moraalien varaan:

*Arvopaperipörssin oman moraalien on oltava lainsäädännön edellä kehittyneiden pörssimaiden tapaan. Meillä pörssieettisten sääntöjen saaminen oli jo niin merkittävä edistysaskel, että niiden pohjalta on varmasti muokattavissa ja kehitettävissä toimiva, herkästi reagoiva itsesääntelyjärjestelmä. - - [T]uleva lainsäädäntö ja toimiva itsesääntely voivat yhdessä muodostaa arvopaperimarkkinoiden luotettavan toiminnan ja uskottavuuden perustat.*²³⁵

²³¹ Leppiniemi, Jarmo. "Herkästi reagoiva itsesääntely kehitettävä". *Arvopaperi* 2/1987, Pk.

²³² Leppiniemi, Jarmo. "Syksy alkoi todella vilkkaana". *Arvopaperi* 6-7/1988, Pk.

²³³ Ks. Leppiniemi, Jarmo. "Julkisuutta ja avoimuutta lisättävä". *Arvopaperi* 3/1987, Pk.

²³⁴ Leppiniemi, Jarmo. "Juhliva pörssi uusien haasteiden edessä". *Arvopaperi* 5/1987, Pk.

²³⁵ Leppiniemi, Jarmo. "Herkästi reagoiva itsesääntely kehitettävä". *Arvopaperi* 2/1987, Pk.

Talouselämässäkin tunnustettiin, että sääntelyllä oli mahdollista parantaa sijoittajansuojaa. Ajankohta oli otollinen sääntelyn kehittämiseksi, sillä ”[h]yvän sään aikana sijoittajan suojaamiseksi on tehtävä kaikki mahdollinen”.²³⁶ Myös *Talouselämän* näkökannan mukaan arvopaperimarkkinoiden sääntelyn oli perustuttava yritysten avoimuuteen ja markkinatoimijoiden omaan moraaliin. Tällaisen moraaliin ja avoimuuteen perustuvan itsesääntelyn uskottiin mahdollistavan sen, että toimijat paitsi noudattavat sovittuja pelisääntöjä myös kunnioittavat lainsäätäjän tarkoitusta.²³⁷

Arvopaperimarkkinoille suunnattu sääntely sai talouslehdissä osakseen myös kritiikkiä. Valmistelussa olleessa arvopaperimarkkinalaissa ei ollut *Arvopaperin* näkemyksen mukaan puututtu riittävästi pörssikurssien manipulaatioiden aiheuttamiin uhkatekijöihin. Erityisesti suunnattuihin osakeanteihin liittyvän sääntelyn puuttumisen nähtiin mahdollistaneen pörssikurssien manipulaatiota, joka nähtiin yhtenä vakavimmista sijoittamisen uskottavuutta vaarantavista tekijöistä. Arvopaperimarkkinoita valvovilta viranomaisilta vaadittiinkin uuden lainsäädännön mahdollistaman toimivallan myötä tiukkaa puuttumista havaittuihin väärinkäytöksiin.²³⁸ Lainsäädännöstä huolimatta myös rahoitusalan omaa itsesääntelyä pidettiin edelleen merkityksellisenä. Lakia ja sen valvontaa tärkeämpänä yhä kuitenkin nähtiin se, että markkinoilla olevat toimijat olisivat kunnioittaneet pörssin omia eettisiä säännöksiä. Lainsäädännöstä toivottiin erityisesti tulkinta-apua pörssieettisiin säännöksiin, joiden tunnustettiin olleen hyvin löyhästi tulkittavissa ilman riittävää sääntelyä. Tämän seurauksena toimijoiden julkaisemat tiedot olivat tulkinnanvaraisia ja epäluotettavia.²³⁹ Esimerkiksi markkinapaikkojen olisi tullut noudattaa eettistä harkintaa siinä, millaisia arvopapereita ne ottaisivat kaupankäynnin kohteiksi.²⁴⁰ Siten ainakaan *Arvopaperissa* ei uskottu, että lainsäädännön kehittäminen olisi poistanut toimialan omaa vastuuta toimivien arvopaperimarkkinoiden ylläpitämisessä ja kehittämisessä. Sen sijaan lainsäädäntö ja pörssin itsesääntely nähtiin toisiaan täydentävinä.

Talouselämässä arvopaperimarkkinasääntelyn kiristämiseen suhtauduttiin *Arvopaperia* epäileväisemmin. Ovathan lait erään pääkirjoituksen mukaan ”kuitenkin kiertämistä varten”.²⁴¹ Lisäksi lehdessä uskottiin, että arvopaperimarkkinalain tavoite lisätä yritysten

²³⁶ *Talouselämä* 22/1989, "Suojaaton sijoittaja", Pk.

²³⁷ *Talouselämä* 31/1989, "Tieto on valtaa", Pk.

²³⁸ Leppiniemi, Jarmo. "Hankkeet etenevät?" *Arvopaperi* 8/1988, Pk.

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ Leppiniemi, Jarmo. "Syksy alkoi todella vilkkaana". *Arvopaperi* 6–7/1988, Pk.

²⁴¹ *Talouselämä* 31/1989, "Tieto on valtaa", Pk.

avoimuutta tiedottaa riskeistä saattaisi jäädä ”hurskaaksi toivomukseksi”. Myös tilintarkastajien kykyä seurata tarkastettavien yritysten riskejä pidettiin heikkona. Riskeistä julkisesti tiedottamiseen katsottiin olevan liian suuri kynnyks, sillä tilintarkastajat ovat ensi sijassa vastuussa yrityksen johdolle, omistajille ja muille yrityksen sidosryhmille.²⁴² Lehden mukaan arvopaperimarkkinalaki olisi saattanut lain tarkoituksen vastaisesti jopa vaikuttaa negatiivisesti ”kansalaisten tasapuolisiin tiedonsaantimahdollisuuksiin”.

Arvopaperimarkkinalain voimaantulon myötä “[t]ietoja saisivat vain enää ne, joilla on varaa pitää palkkalistoillaan sijoitustutkijoita tai ostaa näiden palveluita”.²⁴³ Ilmeisesti lehdessä arvioitiin uusien yritysten avoimuusvaatimusten ja lainsäädännön vaarantaneen talouslehtien omia liiketoimintamahdollisuuksia. *Talouselämän* päätoimituksen näkemyksen mukaan talouslehdistö olisi voinut valtion toteuttaman sääntelyn ja valvonnan sijasta vastata itse riskeistä tiedottamiseen liittyvään avoimuuskysymykseen julkaisemalla omia pörssiyhtiöitä seuraavia riskiluokituksia.²⁴⁴

Talouslehdistön ja erityisesti *Arvopaperin* suhtautuminen sääntelyyn muuttui laman kynnyksellä kuitenkin myönteisemmäksi. Kun arvopaperimarkkinalain voimaantulosta oli kulunut vajaa vuosi, laki sai *Arvopaperissa* positiivista palautetta. Pelko siitä, että valvontaviranomaisen osaaminen ja resurssit eivät olisi olleet riittäviä, osoittautui aiheettomaksi. Viranomaistyötä luonnehdittiin eräässä pääkirjoituksessa ”aktiiviseksi, markkinoita myönteisesti kehittäväksi voimaksi”.²⁴⁵ Koska itsesääntelyllä ei pystytty kehittämään riittävästi arvopaperimarkkinoiden riskienhallintaa, tarkempaa lainsäädäntöä pidettiin talouslehdissä sijoittajan suojan näkökulmasta tarpeellisena. Sääntelyn välttämättömyyttä perusteltiin etenkin piensijoittajien näkökulmasta. Heille lainsäädännön toivottiin antavan itsesääntelyä parempaa suojaa keinottelijoita ja muita epärehellisiä toimijoita vastaan.

Toisin sanoen 1980-luvun loppupuolen sääntelyyn positiivisesti suhtautuvissa puheenvuoroissa sääntelyllä nähtiin olleen merkitystä erityisesti heikommassa asemassa olleiden osapuolien oikeuksien turvaamisessa. Markkinoita koskevassa keskustelussa sääntelyn puolestapuhujat olivat kuitenkin selvässä vähemmistössä markkinoiden liberalisointia vaativiin kannanottoihin verrattuna. Periaatteellisella tasolla sääntelyyn

²⁴² *Talouselämä* 22/1989, ”Suojaton sijoittaja”, Pk.

²⁴³ *Talouselämä* 1/1990, ”Kävi vastoin tarkoitusta”, Pk.

²⁴⁴ *Talouselämä* 22/1989, ”Suojaton sijoittaja”, Pk.

²⁴⁵ Leppiniemi, Jarmo. *Arvopaperi* 5–6/1989, Pk.

suhtauduttiin edelleen kielteisesti. Esimerkiksi *Talouselämässä* vuonna 1988 julkaistussa pääkirjoituksessa säännöstelyä verrattiin rikkaruohoihin, jotka tulisi kitkeä pois. Samalla kansalaisia myös vastuutettiin äänestämään jatkossa sellaisia poliittisia päätöksentekijöitä, jotka olisivat kannattaneet sääntelyn purkamista:

*Säännöstely ei Suomesta lopu. Ei se lopu ainakaan niin kauan kuin kansalaiset sallivat sen vapaana rehottaa.*²⁴⁶

Julkisiin puheenvuoroihin ja vaatimukseen markkinoiden liberalisoinnin uudelleentarkastelusta vastattiin 1990-luvun vaihteessa usein ironialla. Esimerkiksi erään *Talouselämän* pääkirjoituksen mukaan markkinatalouden sijasta sääntelyä olisivat tarvinneet lainsäätäjät, joiden poukkoilevat ja epäjohdonmukaiset päätökset lisäsivät enemmän markkinoiden epävarmuutta kuin sääntelyn purkamisen. Valtiovallan olisi siten täytynyt säännellä itseään, jotta se olisi aiheuttanut markkinoille mahdollisimman vähän häiriöitä.²⁴⁷

Keskustelu markkinoiden säännöstelyn tarpeellisuudesta liitettiin entistä vahvemmin 1980-luvun loppupuolelta lähtien Euroopan integraatioon liittyviin kysymyksiin. Euroopan integraatiota käytettiin sekä sääntelyn kiristämistä puoltavissa että sitä vastustavissa kannanotoissa. Liberalisointi haluttiin nähdä riskienhallinnan ohella myös kilpailukykykysymyksenä. Mikäli Suomessa olisi toimittu sääntelyn purkamisessa verrokkimaita, erityisesti Ruotsia, hitaammin, seurauksena olisi ollut suomalaisen teollisuuden kilpailukyvyyn heikkeneminen suhteessa kilpailijamaihin.²⁴⁸ Rahamarkkinoita koskevan sääntelyn purkamista perusteltiin integraatiolla, kun puolestaan arvopaperimarkkinoiden sääntelyn ja osittain myös kilpailulainsäädännön kiristäminen kohti eurooppalaisia käytänteitä esitettiin mahdollisuutena lähentää Suomea muuhun Eurooppaan. Sääntelyä pidettiin talouslehdistön arvomaailman vastaisena, koska sen nähtiin rajoittavan vapaan kilpailun ihannetta. Sääntelyä kuitenkin kannatettiin niissä tilanteissa, joissa tavoitteena oli yhdenmukaistaa suomalaista ja eurooppalaista lainsäädäntöä.

Euroopan integraatiokeskustelun vilkastumisen myötä sääntelyn kiristämistä ei enää nähty talouslehdistössä yksinomaan uhkana silloin, kun tiukemman sääntelyn malli tuli muualta Euroopasta. Sääntelyn kiristäminen oli hyväksyttävää, mikäli eurooppalaisen ja suomalaisen

²⁴⁶ Rantanen, Esko. "Lihaa rajan takaa". *Talouselämä* 9/1988, Pk.

²⁴⁷ *Talouselämä* 42/1990, "Lähdeveron onneton taival", Pk. Ks. myös Ollikainen, Hannu. "Etiikan umpikuja". *Talouselämä* 32/1993, Pk.

²⁴⁸ Luotonen, Jouni. "Vapaan markan politiikka". *Talouselämä* 22/1989, Pk.

lainsäädännön yhdenmukaistamisen katsottiin avaavan suomalaiselle elinkeinoelämälle uusia mahdollisuuksia päästä Euroopan markkinoille.²⁴⁹ Jos kireämmästä sääntelystä puolestaan oli koitunut suomalaisille vientiyrityksille ongelmia, sääntelyyn suhtauduttiin edelleen kielteisesti. Kun ulkomainen kilpailuviranomainen oli estänyt suomalaisyrityksen suunnittelemaat yrityskaupat, *Talouselämässä* eurooppalaista kilpailulainsäädäntöä syytettiin vapaaksi kilpailuksi naamioiduksi kartellipolitiikaksi. Lehden näkemyksen mukaan sääntelyä tehokkaampi tapa mahdollistaa tehokkaiden markkinoiden toiminta olisi ollut nähdä yrityskaupat uhkakuvien sijasta sopeutumisenä kiristyvään kilpailuun.²⁵⁰

Arvoperimarkkinalain voimaantulon jälkeen *Arvopaperissa* nostettiin seuraavaksi sääntelyn kehittämiskohteeksi Suomen ulkomaisiin verrokkeihinsa nähden heikkolaatuinen tilinpäätösinformaatio.²⁵¹ Tämän nähtiin luovan mahdollisuuden katastrofille, koska sijoittajan ei ollut mahdollista luotettavasti arvioida sijoituspäätökseen liittyneitä riskejä. Laajemmassa mittakaavassa epäluotettavan tilinpäätösinformaation nähtiin olevan yhteydessä pörssikurssien alenemiseen. Lehden mukaan tilinpäätösinformaation kehittäminen estäisi sen, ettei Suomeen muodostuisi ”eksoottista suurten vaarojen pörssiä”. Tilinpäätösinformaation laadun parantamiseksi olisi tullut ottaa mallia eurooppalaisesta kehityksestä ja erityisesti EY:n tilinpäätösdirektiivistä, joka oli yritysinformaation vaatimusten suhteen todella paljon suomalaisia tilinpäätöskäytäntöjä tiukempi. Sääntelyn ”länsimaistamisen” katsottiin pienentävän sijoittajan riskiä sekä mahdollistavan pörssikurssien palaamisen nousu-uralle.²⁵²

Arvopaperin mukaan esimerkiksi arvopaperimarkkinasääntelyn yhdenmukaistaminen oli toivottavaa, vaikka ETA-maissa sääntely oli paljon yksityiskohtaisempaa kuin Suomessa. Kun yrityksistä oli olemassa laadukkaampaa informaatiota, sijoittajan ei tarvinnut tehdä sijoituspäätöksiä luottamalla hyvään onneen. Sääntelyn toivottiin kiristyvän, sillä sen katsottiin pakottavan sijoituskohteita julkaisemaan laadukkaampaa informaatiota. Tämän uskottiin estävän finanssimarkkinoita ajautumasta uudelleen kasinotalouden pauloihin vastaisuudessa. Kasinosijoituksella tarkoitettiin lehdessä sellaista sijoittamista, jossa sijoituspäätös perustuu sattumaan. Esimerkiksi tilannetta, jossa sijoituskohte valittaisiin

²⁴⁹ Ks. esim. Malin, Risto. ”Turhaa nurinaa”. *Talouselämä* 28/1991, Pk.

²⁵⁰ *Talouselämä* 5/1991, ”Sääntelynhalu kätkee kilpailun pelon”, Pk.

²⁵¹ Leppiniemi, Jarmo. *Arvopaperi* 5–6/1989, Pk.

²⁵² Leppiniemi, Jarmo. *Arvopaperi* 7/1989, Pk.

ainoastaan yrityksen mielenkiintoisen nimen perusteella, kuvattiin sijoittamisena "pelimerkeille".²⁵³

Vaikka arvopaperimarkkinoita koskeva sääntely kiristyiikin arvopaperimarkkinain voimaantumisen myötä vuonna 1989, pääomaliikkeiden liberalisointi jatkui edelleen. *Talouselämässä* kuvailtiin vuonna 1989 pääomamarkkinoiden vapauttamista edelleen "verkkaiseksi".²⁵⁴ Kaikki viimeisetkin pääomaliikkeitä koskeneet rajoitukset poistettiin teollisuudelta syyskuussa 1989. Tämä nähtiin suomalaisten yritysten näkökulmasta mahdollisuutena. Yrityksille avautuneessa entistä vapaammassa tilaisuudessa hyödyntää valuuttaluottoja ei havaittu suurempia riskejä, sillä yritysten "korkotietoisuuden" keuhuttiin olleen hyvällä tasolla. Sen sijaan uhkakuvia nähtiin siinä, mikäli vastaava sääntely olisi purettu yksityishenkilöiltä. Aikaisempi rahamarkkinoiden sääntelyn purku oli jo erään pääkirjoituksen mukaan johtanut siihen, että "[k]uluttajat eivät ole pystyneet säätelemään lainanottoaan, vaan ovat velkaantuneet - - merkittävästi, merkittävän korkealla korolla."²⁵⁵ Talouslehdistön näkemyksen mukaan lisääntynyt luotonanto oli toisin sanoen saanut kotitaloudet käyttämään rahaa vastuuttomasti, mikä oli lisännyt rahoitus- ja rahamarkkinoiden epävarmuutta. Sen sijaan suomalaisille yrityksille sääntelyn purkamisen nähtiin avanneen uusia rahoitus- ja liiketoimintamahdollisuuksia.

Kotitalouksien holtittomana pidetyn rahankäytön hallintaan saamiseksi eräässä vuonna 1989 ilmestyneessä *Talouselämän* pääkirjoituksessa ehdotettiin jopa väliaikaisen sääntelyn palauttamista. Pankit eivät olleet kiristäneet kansalaisille myöntämiensä luottojen ehtoja, eivätkä kuluttajat itse olleet osanneet toimia vastuullisesti ja hillitä velkaantumistaan. Näin ollen yhteiskunnan kokonaisedun näkökulmasta pidettiin perusteltuna, että valtio olisi väliaikaisesti ottanut vastuun rahamarkkinoiden vakauttamisesta.²⁵⁶ Valtion edellytettiin pyrkivän tiukoista otteista huolimatta johdonmukaisuutta ja vakautta edistävään päätöksentekoon.²⁵⁷

Rahoitusmarkkinoilla lisääntynyt epävarmuus herätti talouslehdistön pohtimaan myös vastuunjakoja markkinoiden ja valtion välillä sääntelyn näkökulmasta. *Talouselämässä* nähtiin, että sääntelyä tarvittiin erityisesti poikkeusoloja varten, sillä "talouden kaikkialla

²⁵³ Leppiniemi, Jarmo. "Uuden vuoden odotuksia". *Arvopaperi* 5–6/1993, Pk

²⁵⁴ Luotonen, Jouni. "Vapaan markan politiikka". *Talouselämä* 22/1989, Pk.

²⁵⁵ Åsvik, Esko. "Teollisuuden raha on onneksi halpaa". *Talouselämä* 25/1989, Pk.

²⁵⁶ Seies, Eeva-Riitta. "Epävarmuuden aikaan". *Talouselämä* 7/1989, Pk.

²⁵⁷ *Talouselämä* 9/1989, "Tehoaako vai ei", Pk.

tapahtuvasta liberalisoitumisesta huolimatta maat tarvitsevat pahan päivän varalta jotakin kättä pidempää”. Rauhan aikana sääntelyä olisi tullut vastaavasti välttää. Lehdessä alettiin myös spekuloida, millaisissa tilanteissa valtion olisi tullut ottaa vastuuta markkinoiden toiminnasta, mikäli markkinoilla vuonna 1990 lisääntyntä epävarmuutta olisi seurannut vakava taantuma. Lehden näkemyksen mukaan yhteiskunnan kokonaisedun vuoksi valtiolla olisi tullut olla velvollisuus turvata markkinatalouden toiminta, mikäli ”luotto ja rahat loppuvat”.²⁵⁸ Siten talouslehdissä nähtiin, että juuri ennen lamaa valtion rooli oli toimia kansantalouden viimesijaisena takaajana.

Rahamarkkinoiden liberalisoinnista aiheutuneet negatiiviset vaikutukset, kuten ylivelkaantuminen suurten korkomenojen vuoksi, oli talouslehdistön mukaan viime kädessä suomalaisten itse aiheuttama ongelma. Esimerkiksi eräässä *Talouselämän* pääkirjoituksessa vuodelta 1990 järkeiltiin, että koska rahamarkkinoiden vapauttamisesta oli vastuussa demokraattisilla vaaleilla valitun eduskunnan valvonnassa ollut Suomen Pankki, oli päätös rahoitusmarkkinasääntelyn höllentämisestä tapahtunut välillisesti suomalaisten omalla mandaatilla. Siten suomalaiset saivat "syyttää periaatteessa itseään, jos sen edustajien hallinnoima elin tekee elämän epämukavaksi". Rahoitusmarkkinasääntösten purkamisen sijasta lehdessä kritisoitiinkin sitä tapaa, jolla suomalaiset olivat reagoineet muutokseen. Samaisessa pääkirjoituksessa katsottiin, että sääntelyn vapauttamisesta aiheutunut lainansaannin merkittävä helpottuminen oli "suomalaisittain tyypillisellä tavalla" johtanut sekä luotonantajien että luotonsaajien arvostelukyvyn häviämiseen ja siten ylivelkaantumiseen sekä pankkien lisääntyneisiin luottotappioihin.²⁵⁹

Talouslehdissä sääntelyn purkamisen tunnustettiin lisänneen markkinoiden epävarmuutta. Pääomaliikkeiden vapauttamisen kuitenkin katsottiin olleen oikeasuuntainen toimi, jonka seurausten kanssa oli opittava elämään. Suomen nopeasti synkkenevästä talouden tilasta sekä lisääntyneestä epävarmuudesta huolimatta *Talouselämässä* pidettiin laman kynnykselläkin rahamarkkinasääntelyn purkamista edelleenkin oikeana ratkaisuna, sillä "shokkiopetukset" olivat jähkailua tehokkaampi tapa opettaa suomalaisille yrityksille ja yksilöille markkinatalouden pelisääntöjä. Markkinatalous nähtiin ainoana vaihtoehtona saada aikaan toivottua yhteiskunnallista muutosta.²⁶⁰

²⁵⁸ Rantanen, Esko. "Hätätilan varalta". *Talouselämä* 6/1990, Pk.

²⁵⁹ *Talouselämä* 29/1990, "Rakennemuutos jatkuu", Pk.

²⁶⁰ *Talouselämä* 15/1991, "Ahon laidassa", Pk.

Erityisesti pankkikriisin myötä väärinkäytöksistä ja ylilyönneistä muodostuneiden riskien realisoituminen vahvisti talouslehdistön ymmärrystä toimivan sääntelyn ja valvonnan tarpeellisuudesta. Valtion nähtiin kuitenkin menneen laman hoidossa liian pitkälle. Valtion liian aktiivinen rooli oli iskostanut kansalaisiin mielikuvan, jonka mukaan valtio tulisi säännönmukaisesti pelastamaan ongelmista. Sen vuoksi pidettiin tärkeänä, että tulevaisuudessa yhteiskunnallisella tasolla olisi selvää, missä suhteessa riskit jaettaisiin pankkikriisin kaltaisissa tilanteissa yhteiskunnan kannettaviksi ja missä määrin itsenäisten markkinatoimijoiden tulisi olla vastuussa itse ottamistaan riskeistä.²⁶¹ Siten talouslehdistö halusi siirtää riskienhallintaa vastaisuudessa yhä selkeämmin riskinottajien vastuulle. Pankkikriisin hoidon nähtiin kuitenkin olevan valtion tehtävä. 1980-luvulla valtio oli laiminlyönyt pankkeja koskevan sääntelyn ja valvonnan kehittämisen, mikä osaltaan kannusti pankkisektoria ottamaan liian suuria riskejä.²⁶²

Talouslehdistössä syytettiin epäonnistuneen pankkivalvonnan johtaneen 1990-luvun pankkikriisiin. 1980-luvun puolivälissä talouslehdet suhtautuivat raha- ja rahoitusmarkkinoiden sääntelyyn kielteisesti. Kun selvisi, että pankit olivat käyttäneet hyväksi säännöstelyn puutteen avaamia mahdollisuuksia rikastua keinottelun, spekulatiion ja manipulaation avulla, talouslehtien näkemyksen mukaan vastuu tapahtumista oli koko ajan ollut lainsäätäjillä ja valvontaviranomaisilla. Julkisen vallan ja pankkien välisiä etu- ja intressiristiriitoja sekä valvontaviranomaisten liian löysiä otteita pidettiin merkittävimpinä esteinä sille, ettei säännöstelyn purkamisen yhteydessä onnistuttu luomaan riittävän uskottavaa ja tehokasta pankkivalvontaa. Tämä johti pankkien riskienhallinnan valvonnan pettämiseen.²⁶³

Kasinotalousvuosina sosiaali- ja terveystieteiden vastuulla ollutta vakuutusyhtiöiden valvontaa sen sijaan kehitettiin *Talouselämässä*. Poiketen valvontavastuussa pankkisektorista olevassa pankkitarkastusvirastosta ministeriössä oli koko 1980-luvun ajan kyetty pitämään kiinni vakuutusyhtiöiden vastuukykyvaatimuksista. STM:n tiukka linja vakuutusyhtiöiden valvontaa kohtaan rajoitti vakuutusyhtiöiden välistä kilpailua. Tässä yhteydessä tiukkaa

²⁶¹ Määttänen, Seppo. "Valvonta menee uusiksi". *Talouselämä* 41/1993, Pk.

²⁶² Ollikainen, Hannu. "Pankkikuri kaipaa kovaa kättä". *Talouselämä* 41/1992, Pk.

²⁶³ Luotonen, Jouni. "Viisas kysyy tyhmiä kysymyksiä". *Talouselämä* 33/1992, Pk; Ollikainen, Hannu. "Pankkikuri kaipaa kovaa kättä". *Talouselämä* 41/1992, Pk.

valvontaa pidettiin kuitenkin parempana vaihtoehtona kuin sitä, että valvonta ei olisi kyennyt puuttumaan valvottaviensa sääntöjenvastaiseen toimintaan.²⁶⁴

Pankkialan valvonnan tehostamiseksi ja intressiristiriitojen poistamiseksi pankkeja valvomaan haluttiin perustaa riittäväillä toimivaltuuksilla ja resursseilla varustettu valvontaelin, joka olisi lisäksi ollut erillinen ja riippumaton olemassa olevista valtakeskittymistä. Riippumatonta ja riittävän vahvaa valvontaelintä tukemaan haluttiin kehittää rahoitusalan omaa itsesääntelyä. "Rahamarkkinoiden valvonnan täytyy olla niin tehokas pelote, että itsesääntely minimoi valvonnan tarpeen", eräässä *Talouselämän* artikkelissa kiteytettiin.²⁶⁵

Vastuun näkökulmasta talouslehdistön toiveena oli siirtää vastuuta rahoitusmarkkinoiden valvonnasta kauemmas poliittisesta vaikutusvallasta. Systä liittyy ajatukset rahapoliittisen vastuun siirtämisestä kauemmas demokraattisesta ohjauksesta uusliberalistien suosimiin talousteorioihin, erityisesti julkisen vallan teoriaan. Teoria näkee poliitikot ja virkamiehet omaa hyötyään maksivoivina toimijoina, minkä seurauksena julkinen sektori kokonaisuudessaan on tuomittu toimimaan tehottomasti. Näin ollen markkinat eivät voi toimia tehokkaasti poliittisessa ohjauksessa, minkä vuoksi markkinoita koskeva päätöksenteko tulisi siirtää poliittisesti riippumattomien elinten vastuulle.²⁶⁶

Valvontaa ja sääntelyä pidettiin riittämättömänä ja tehottomana keinona muuttaa yritysten ja julkisen vallan päätöksentekoa vastuullisemmaksi. Kestävänä tapana muuttaa haitallisia toimintatapoja vastuullisempaan suuntaan oli vaatia niin yritysten kuin valtionkin päätöksentekijöiltä korkeampaa moraalialia. Esimerkiksi *Talouselämässä* asiaa kuvattiin seuraavasti:

*Sellaista valvontaa ei ole eikä tule, joka voisi kaikkea päätöksentekoa valvoa sen kummemmin julkisessa hallinnossa kuin yrityksissäkään. - - Sopimatonta käytöstä ei tehdä mahdottomaksi valvonnalla, tarvitaan moraalialia. Edes lakeja ei voi niin laatia, että ne sisältäisivät kaikkien tuomittavien keinojen kiellon.*²⁶⁷

Sääntelyn katsottiin soveltuvan erityisesti tavallisen kansan toiminnassa ilmeneviin ja kaavamaisesti toistuviin rikkomuksiin kuten ylinopeuteen. Sen sijaan sääntelyn nähtiin

²⁶⁴ Luotonen, Jouni. "Viisas kysyy tyhmiä kysymyksiä". *Talouselämä* 33/1992, Pk; Ollikainen, Hannu. "Pankkikuri kaipaa kovaa kättä". *Talouselämä* 41/1992, Pk.

²⁶⁵ Ollikainen, Hannu. "Pankkikuri kaipaa kovaa kättä". *Talouselämä* 41/1992, Pk.

²⁶⁶ Systä 2024, 41.

²⁶⁷ Luotonen, Jouni. "Täyttä ymmärrystä vailla". *Talouselämä* 6/1993, Pk.

soveltuvan heikosti ratkaisemaan sellaisia vallanpitäjien toimintaan liittyviä väärinkäytöksiä ja laiminlyöntejä, joihin liittyi "taloudellisia arvoja ja niin sanottua poliittista vastuuta". Tällaisiin ongelmiin nähtiin paremmin soveltuvan moraalietiikan pohjalta laaditut ”julkiset eettiset normit”, joiden avulla olisi ollut mahdollista vaatia vallanpitäjiltä korkeaa moraalialia ja oikeanlaisia arvoja ja siten tervehdyttää skandaaleissa ryvettynyttä poliittista kulttuuria.²⁶⁸

²⁶⁸ Ollikainen, Hannu. "Etiikan umpikuja". *Talouselämä* 32/1993, Pk.

4 Yksilö riskinottajana ja vastuunkantajana

Tämän luvun tarkoituksena on valottaa, miten talouslehdissä käsiteltiin tarkastelujaksolla riskiä ja vastuuta yksilön näkökulmasta. Kirjallisuudessa havaittu riskin ja vastuun käsitteistä vallitseva monimerkityksellisyys on tässä pyritty ratkaisemaan siten, että yksilön riskinottoa ja vastuuta sekä niihin liittyviä käsityksiä tarkastellaan erillisesti taloudellisen riskinoton ja sosiaalisten riskien hallinnan näkökulmista. Erityisen mielenkiinnon kohteena on havainnoida, millainen oli talouslehtien näkökulman mukaan ”vastuullisen yksilön ihanne” riskinottajana ja miten tämä ihanne muuttui tarkasteluvälillä. Toisin sanoen luvun tavoitteena on tarkastella, millainen riskinotto oli talouslehdistön mukaan moraalisesti hyväksyttävää ja millainen toiminta katsottiin moraalisesti tuomittavaksi, sekä miten vastuullisen yksilön olisi tullut talouslehdistön mukaan varautua ja hallita erilaisia taloudellisia ja sosiaalisia riskejä.²⁶⁹

Vastuullisen yksilön ihanteet ovat ainakin osittain omaan aikaansa sidottuja. Esimerkiksi Hirston ja Sihvosen mukaan 1930-luvulla vastuullisena taloudellisena käytöksenä pidettiin lähes yksinomaan säästäväisyyttä. Säästäväisyys myös rinnastettiin useisiin oman aikansa ”hyveisiin” kuten hyväkäytöksisyyteen, isänmaallisuuteen ja ahkeruuteen. Säästäväisyyden vastakohtana pidettiin tuhlailevaisuutta ja lainanottoa, jotka päinvastoin yhdistettiin negatiivisiin ominaisuuksiin kuten laiskuuteen, joutilaisuuteen, tyhmyyteen ja toimettomuuteen.²⁷⁰

4.1 Uhka vai mahdollisuus? – Taloudellinen riskinotto sijoittamisessa

Tarkastelujakson alkupuolen, erityisesti vuosien 1985–1986, erityispiirteenä oli keskustelu palkansaajarahastoista ja muista kollektiivisista palkansaajien yrityksen päätöksentekoon ja omistamiseen kannustavista järjestelmistä.²⁷¹ *Talouselämässä* erityisesti Ruotsissa yleistyneisiin lainsäädännöllä turvattuihin ja työntekijöiden valtaa yrityksen hallinnossa lisääviin palkansaajarahastoihin suhtauduttiin kielteisesti. Rahastoja pidettiin jopa Suomen valtiosäännön vastaisina, sillä niiden katsottiin olevan ristiriidassa omaisuuden suojaa koskevien säännösten kanssa. Tällaisten rahastojen yleistyminen olisi pääkirjoituksen mukaan

²⁶⁹ Vrt. Hirsto ja Sihvonen 2018, 47, 50.

²⁷⁰ Hirsto ja Sihvonen 2018, 45–47.

²⁷¹ Vaikka kollektiivisiin ja keskinäistä solidaarisuutta edustaviin sijoitus- ja osallistamisjärjestelmiin suhtauduttiin talouslehdistössä suurella varauksella, huomionarvoista on, että tällaisista järjestelyistä kuitenkin käytiin aktiivista keskustelua. Tämä viitanee siihen, että 1980-luvun puolivälin mielipideilmastossa yksilönvastuun rinnalla käytiin myös talouslehtien lukijakunnassa ajatuksia herättänyttä yhteisvastuuta ja solidaarisuutta korostavaa yhteiskunnallista keskustelua, minkä myös talouslehdistön oli pääkirjoituksissaan otettava huomioon.

johtanut yritysten hallintorakenteiden jäykistymiseen, minkä pelättiin muodostavan "keinotekoisien rintaman johdon ja henkilöstön välille".²⁷²

Muutenkin ammattiyhdistysliikkeen osaamiseen hallita kollektiivisesti palkansaajien sijoittajanriskiä suhtauduttiin penseästi ja paikoin jopa ivallisesti. Ammattiyhdistysliikkeen kykyä ymmärtää sijoittamiseen liittyviä riskejä pidettiin etenkin *Talouselämän* pääkirjoituksissa heikkona, sillä se nähtiin ideologisista lähtökohdistaan johtuen kykenemättömänä ymmärtämään kapitalistisen markkinatalouden pelisääntöjä. Tämän vuoksi myös ay-liike sijoittajana nähtiin naiivina, riskin käsitettä ymmärtämättömänä toimijana. *Talouselämässä* haluttiin valistaa sijoittamisesta kiinnostunutta ammattiyhdistysliikettä siitä, että sijoittamiseen liittyy aina riskejä. Pääkirjoituksen mukaan SAK:lla oli harhakäsitys siitä, että riskittömiä sijoituskohteita oli olemassa. "Riskin lähempi pohtiminen saattaakin johtaa siihen, että yritysten osakkeiden hankkiminen menettää SAK:ssa senkin vähäisen viehätöksen, joka sillä nykyisin on", kirjoituksessa todettiin.²⁷³ Lisäksi palkansaajien ryhtymisen työnantajayrityksiensä osakkeenomistajiksi nähtiin johtavan siihen, että vähitellen työntekijät olisivat unohtaneet keskinäisen solidaarisuuden ja olisivat alkaneet ajamaan ainoastaan oman työnantajayrityksensä etua. Tämä olisi tullut johtamaan lopulta ammattiyhdistysliikkeen "aatteelliseen itsemurhaan", mikä olisi lähtökohtaisestikin ollut ammattiliittojen oman edun vastaista.²⁷⁴

Talouseläimädistön suhtautuminen palkansaajien kollektiiviseen omistamiseen ja sijoittamiseen ei kuitenkaan ollut vuodet 1985–1986 kattavalla tarkasteluvälillä yksiselitteisen kielteinen. Vaikka Ruotsin mallin mukaisia lakisääteisiä ja etenkin ammattiyhdistysliikkeen hallinnoimia rahastoja ei toivotettu tervetulleiksi, mahdollisuutta perustaa yrityskohtaisia ja yrityksen itsensä hallinnoimia ja ainoastaan sen omalle henkilöstölle suunnattuja rahastoja ei suljettu kokonaan pois. Tällaisia yrityskohtaisia rahastoja luonnehdittiin muun muassa "yritysten luovuutta ja motivointia" parantaviksi.²⁷⁵

Vaikka kollektiivisiin ja keskinäistä solidaarisuutta edustaviin sijoitus- ja osallistamisjärjestelmiin suhtauduttiin talouseläimädistössä suurella varauksella, tällaisista

²⁷²*Talouselämä* 31/1985, "Yhteistoimintarahastot", Pk. Myös pääkirjoituksessa *Talouselämä* 11/1986, "Lisää omistajia", Pk oli nähtävissä vastaavanlainen tarve muistuttaa ammattiyhdistysliikettä siitä, että sijoittamiseen liittyy aina myös tappion mahdollisuus. Palkansaajarahastoista Suomessa käydystä keskustelusta 1980-luvulla ks. tarkemmin Kärrylä 2021, 139–147.

²⁷³*Talouselämä* 6/1985, "Omistaminen, riskipeliä", Pk.

²⁷⁴ Ibid.

²⁷⁵*Talouselämä* 38/1986, "Kohti uutta konsensusta", Pk.

järjestelyistä kuitenkin käytiin aktiivista yhteiskunnallista keskustelua. Sen sijaan vuoden 1986 jälkeen yhteisvastuullisen sijoittamisen teemat hävisivät aineistosta kokonaan. Myös Kärriylä on havainnut, että viimeistään 1990-luvun alussa julkisesta keskustelusta katosi lähes tyystin puhe yritysdemokratiasta sekä talouden demokratisoitumisesta. Kärriylän mukaan kiinnostuksen väheneminen palkansaajarahastoja ja muita yhteisvastuullisuutta ja yritysdemokratiaa edistäviä hankkeita kohtaan johtui markkinoiden vapautumisesta ja asenteiden muuttumisesta markkinatalousmyönteisemmiksi. Sitä mukaa, kun myös palkansaajarahastojen puolestapuhujat, erityisesti sosialidemokraatit ja ammattiyhdistysliike, hyväksyivät markkinatalousideologian ja yksilönvastuun periaatteita, kiinnostus yhteiskunnalliseen suunnitteluun ja yhteisvastuulliseen omistamiseen heikkeni. Lisäksi ammattiyhdistysliike pelkäsi, että palkansaajarahastojen asian edistäminen olisi saanut työnantajapuolen varpailleen, mikä olisi vaarantanut muita sille tärkeitä tavoitteita.²⁷⁶

Toinen usein vuosikertojen 1985–1986 pääkirjoituksissa toistunut aihe, jossa sivuttiin sijoittajan riskinottoa, oli pörssikeinottelu. Sijoituskeinottelua pidettiin 1980-luvun puolivälissä marginaalisena ilmiönä, eikä sitä siten nähty sellaisena merkittävänä uhkana, johon muiden sijoittajien olisi tullut riskienhallinnalla varautua. Pörssikeinotteluun suhtauduttiin ulkomailta tulevana uhkana, jonka seurauksena syntynyt globaali talouslama olisi mahdollisesti temmannut Suomenkin talouden taantumaan. Vaihtoehtoisesti keinottelua pidettiin ”urheilumuotona”, joka saattoi hullaannuttaa osan kansasta sijoittamaan rahojaan holtittomasti.²⁷⁷

Kotimaassa ilmennyttä keinottelua ja spekulointia ei pidetty sellaisena ilmiönä, josta olisi pitänyt olla huolissaan. Kyse nähtiin ennemminkin olleen siirtymävaiheille luonnollisista ”kasvukivuista”.²⁷⁸ Mikäli maan hallitus olisi alkanut tekemään tempoilevia päätöksiä, esimerkiksi keventänyt sijoittamisen verotusta liian nopeasti, osa kansalaisista olisi saattanut alkaa myymään holtittomasti osakeomistuksiaan. Tämän pelättiin johtavan arvaamattomiin muutoksiin pörssikursseissa sekä uhkaavan päättää pitkään jatkuneen pörssikurssien nousevan trendin.²⁷⁹ Kotimaassa ilmenneen keinottelun käsitettiin johtuvan pitkälti tavallisten kansalaisten ymmärryksen puutteesta. Siten kansalaisten kyky taloudelliseen riskinottoon nähtiin melko heikkona. Ilmeisesti talouslehdissä oltiin jossain määrin huolissaan siitä, että

²⁷⁶ Kärriylä 2021, 256–257, 309–310.

²⁷⁷ *Talouselämä* 27/1985, ”Suuri pelikasino”, Pk; *Talouselämä* 26/1985, ”Porrastettu lempeys”, Pk.

²⁷⁸ Leppiniemi, Jarmo. ”Arvopaperisijoittajan kurssi nousussa”. *Arvopaperi* 1/1986, Pk.

²⁷⁹ *Talouselämä* 26/1985, ”Porrastettu lempeys”, Pk.

oikeiden olosuhteiden vallitessa suomalaiset piensijoittajat olisivat alkaneet käyttäytymään kuin sopolilauma, jolla ei ole itsenäistä tahtoa eikä harkintakykyä. *Talouselämässä* esimerkiksi myyntivoittojen nopea muuttaminen verovapaaksi tuloksi katsottiin muodostavan uhan pitkäjänteiselle säästämislle. Pitkäjänteisyyden puuttumisen nähtiin johtavan pörssikeinottelun yleistymiseen.²⁸⁰

Talouselämässä spekulointiin vuoden 1985 toisella puolikkaalla Yhdysvalloista alkunsa saavan laman riskillä. Yhdysvaltalainen yhteiskunta oli ylivelkaantunut ja innostunut laittamaan hurjia summia rahaa pörssikeinotteluun. Yhdysvaltojen kerrottiin olevan "pelikasinoyhteiskunta", jossa laajat pikavoittojen mahdollisuudet olivat saaneet miljoonat amerikkalaiset pauloihinsa. Artikkelissa arvosteltiin amerikkalaisia piensijoittajia, jotka velkarahalla spekuloiivat kaikella reaalityalouteen liittymättömillä johdannais-, vakuutus- ja velkasitoumuksilla. Kirjoituksessa osattiin valistaa suomalaisia lukijoita siitä, ettei johdannaismarkkinoissa ollut tosiasiallisesti kyse sijoittamisesta, vaan pikemminkin tällainen toiminta oli rinnastettavissa vedonlyöntiin. Pelikasinotalouden "oireita" oli nähtävissä Suomessakin. Tätä ei kuitenkaan pidetty huolen arvoisena asiana, sillä "[p]aisuva finanssikierto lienee Suomessa kuitenkin hyvin hallinnassa". Suurempana riskinä nähtiin sen sijaan, että Yhdysvaltojen keinottelukupla jossain vaiheessa puhkeaisi vetäen koko maailmantalouden mukanaan syöksykierteeseen.²⁸¹

Keinottelu oli 1980-luvun puolivälin talouslehdissä "suuren maailman ongelma"²⁸², eikä sen siten nähty uhkaavan Suomen taloutta kuin enintään välillisesti. Pörssikeinottelu nähtiin siis lähtökohtaisesti ulkoisena uhkatekijänä. Ulkomaisiin sijoittajiin suhtauduttiin vuonna 1986 muutenkin uhkien kehityksessä. Ulkomaalaisten pelättiin vievän määräysvaltaa suomalaisilta epädemokraattisin keinoin "ilman että vakavasti kysytään, olisivatko suomalaiset itse halukkaita sijoittamaan itselleen tärkeimpiin yrityksiin". Sen sijaan suomalaiset kotimaisten yritysten omistajina olivat toivottavia. Suomalaisten ajateltiin tietävän parhaiten oman yhteiskuntansa erityispiirteet, joten heidän ajateltiin suosivan ulkomaisia sijoittajia varmemmin kotimaista tuotantoa ja puolustavan kotimaista työllisyyttä.²⁸³ Siten sijoittamiseen liitettiin eräänlainen yhteiskuntavastuun vaade. Sijoittajan omaisuuden arvon maksimoinnin lisäksi yritysten osakkeiden omistamiseen nähtiin kuuluvan myös vastuu pitää

²⁸⁰ Ibid.

²⁸¹ *Talouselämä* 27/1985, "Suuri pelikasino", Pk.

²⁸² Ibid.

²⁸³ *Talouselämä* 20/1986, "Suomalaisten syrjintä", Pk.

työpaikat Suomessa ja huolehtia tuotannon kotimaisuudesta. Taluslehtien 1980-luvun puolivälin pääkirjoituksissa erottuikin tällainen nationalistinen ja protektionistinen ajattelutapa, minkä voisi katsoa olleen ristiriidassa taluslehdistölle tunnusomaisen talusliberaalin ja globalisaatiota kannattavan arvomaailman kanssa.

Vuoden 1986 *Arvopaperin* ensimmäisessä numerossa pohdittiin omistajuuden muuttunutta suhdetta. Artikkelissa puhuttiin ilmiöstä, joka nykytiedon valossa tunnistettaisiin vihamieliseksi yritysvaltauksiksi²⁸⁴. Tuolloin ilmiön oikeaa luonnetta ei kuitenkaan vielä selkeästi ymmärretty. Lehden näkemyksen mukaan yritysvaltauksiset liittyvät omistajien kasvaneeseen kiinnostukseen omistamansa yrityksen päätöksenteosta, mitä pidettiin tervetulleena kehityssuuntana. Vaikka kriitikot syyttivät omistajien aggressiivisempaa otetta valtaamiseksi, tämä ei pitänyt paikkaansa, sillä omistaja ei pysty valtaamaan itseltään mitään. Tosin ilmiöön saattoi liittyä ylilyöntejä, jotka eivät kuitenkaan laajemmassa määrin aiheuttaneet ongelmia, kunhan yritykset olisivat antaneet sijoittajille ja muille omistajille oikeat ja riittävät tiedot yrityksen taloudellisesta asemasta ja toiminnasta. Oli myös luonnollista, että pankit osallistuivat aktiivisesti yritysten yhtiöjärjestelyihin. Siten keinottelua ja spekulointia ei nähty uhkana. Ongelmat olisivat ratkenneet "osittain itsestään", kunhan finanssimarkkinoiden toimijat olisivat sisäistäneet rahoitusmarkkinoiden uuden kulttuurin.²⁸⁵

Suomen Pankin höllennettyä rahamarkkinasääntelyä rahoitusmarkkinoille alkoi virrata yhä enemmän rahaa. Rahoitusmarkkinoiden vapautuminen toi myös sijoitusmarkkinoille totuttuun nähden hyvinkin eksoottisia rahoitusinstrumentteja ja yhtiöjärjestelyn mahdollisuuksia. Kaupankäyntiä johdannaisilla ja muilla reaalityökaluista irrallaan olevilla instrumenteilla ei pidetty taluslehdistössä kasinotalouden alkuvaiheessa varsinaisena sijoittamisena, vaan tällainen toiminta rinnastettiin uhkapelaamiseen.²⁸⁶ Esimerkiksi eräässä *Talouselämän* pääkirjoituksessa tarkasteltiin "konverttiibeileitä", jotka olivat suunnatun osakeannin kautta

²⁸⁴ Vihamielisellä yritysvaltauksella tai nurkanvaltauksella tarkoitetaan kasinotalouden vuosina harjoitettua yleistä toimintaa, jossa pyrittiin hankkimaan vallattavasta yrityksestä vähintään määrävähemmistöön vaadittava määrä eli kymmenen prosenttia osakekannasta, minkä jälkeen tavoitteena oli käyttää tätä omistusosuutta yrityksen muiden omistajien painostamiseen. Yleensä nurkanvaltaajan pyrkimyksenä oli painostaa entisiä omistajia ostamaan osakkeet takaisin korkeaan hintaan ja saavuttaa näin suuria myyntivoittoja. Ks. Yrjänä 2018, 171.

²⁸⁵ Leppiniemi, Jarmo. "Arvopaperisijoittajan kurssi nousussa". *Arvopaperi* 1/1986, Pk. Suhtautuminen ilmiöön ei taluslehdistössä kokenut suuria muutoksia vielä seuraavanakaan vuonna. Esim. artikkelissa *Talouselämä* 26/1987, "Monikasvoinen omistus", Pk. lukijalle kerrotaan, että koska "yhteisöomistuksen" erityispiirteenä on ammattimaisuus, edellyttää se yritykseltä "sekä tuottoa että vakaata kehitystä", jolloin "spekulointi on yleensä toiminnalle vierasta". Kuvatun laisen kehityksen kerrottiin olevan osa "yritysmaailman välttämätöntä rakennemuutosta". Ilmiön ennustettiin heikkenevän itsestään, sillä pääomaliikkeiden vapauttamisen nähtiin pidemmällä aikavälillä vähentävän pankkien valtaa sekä rahoitusmarkkinoilla että yritystoiminnassa.

²⁸⁶ Esim. *Talouselämä* 11/1986, "Lisää omistajia", Pk; *Talouselämä* 27/1985, "Suuri pelikasino", Pk.

yrittäjien henkilöstölle jaettuja ja Ruotsissa vauhdilla yleistyneitä vaihtovelkakirjalainoja.²⁸⁷ Vaihtovelkakirjalainat nähtiin ensi sijassa vedonlyönti-instrumenttina ja työntekijöille mahdollisuutena saada nopeita pikavoittoja. Pääkirjoituksen mukaan tällaiset instrumentit mahdollistivat ”melkoisen rahapelin” ja loivat mahdollisuuden ”huomattavaan kurssivoittoon”. Vastaavien järjestelyjen ennustettiin yleistyvän Suomessakin, sillä vaurastuminen ”muullakin tavalla kuin säästämällä - - on liian houkutteleva”.²⁸⁸

Talouslehdistöä pohditutti myös, miten löysentynyt rahapolitiikka tulisi vaikuttamaan suomalaisten arvopaperisijoittajien moraaliin. Talouslehdissä oltiin jokseenkin huolissaan suomalaissijoittajien asenteesta suosia korkosijoituksia suorien osakesijoitusten sijaan. Tämän pelättiin johtavan siihen, että 1990-luvusta uhkasi tulla ”koroillaaneläjien vuosikymmen”. *Talouselämässä* pidettiin paradoksaalisena sitä, että riskipääomasta oli sijoittajien mieltymysten vuoksi ”huutava puute”, vaikka pääomia oli paljon liikkeellä. Sijoittajia patisteltiin ottamaan pääomillaan enemmän riskiä.²⁸⁹

Rahamarkkinoiden sääntelyn purkamisella vaikuttaisi olleen välittömiä vaikutuksia talouslehdistössä esiintyneisiin riskikäsitteisiin. Sijoittaminen alettiin nähdä yhä enemmän mahdollisuutena vaurastua, ja sijoittajilta toivottiin suurempaa riskinottohalukkuutta. Passiivisella korkotuloilla eläneitä sijoittajia kutsuttiin ”koroillaeläjiksi” ja pelättiin, että seuraavalla vuosikymmenellä tällainen toiminta tulisi yleistymään. Myös työntekijöille avautuvia mahdollisuuksia kerryttää omaisuuttaan työnteon ohessa sijoittamalla työnantajayritykseensä joko suoraan tai palkansaajarahaston kautta pidettiin arveluttavina, sillä niiden pelättiin vähentävän työntekijöiden intoa säästämiseen. Lähtökohtaisesti taloudellinen riskinotto nähtiin kuitenkin kansakunnan edun mukaisena, sillä se loi yksilöille uusia vaurastumisen mahdollisuuksia. Lisäksi lisääntyneen sijoitusaktiivisuuden katsottiin antavan erinomaisen mahdollisuuden suomalaiselle teollisuudelle hankkia riskipääomaa ja siten kasvaa ja pärjätä kansainvälisessä kilpailussa.²⁹⁰

Loppuvuodesta 1986 talouslehdistö ennusti jo kissanpäiviä sijoittajille. Suurten ikäluokkien kasvaneen varallisuuden nähtiin avaavan entistä suurempia mahdollisuuksia pörssikurssien ylämäelle. Myös alati kasvavaa sijoituskohteiden joukkoa tervehdittiin ilolla.

²⁸⁷ *Talouselämä* 11/1986, ”Lisää omistajia”, Pk.

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ *Talouselämä* 5/1986, ”Syntyy pula riskipääomasta”, Pk.

²⁹⁰ Ks. esim. *Talouselämä* 5/1986, ”Syntyy pula riskipääomasta”, Pk; *Talouselämä* 20/1986, ”Suomalaisten syrjintä”, Pk.

Sijoitusrahastojen ilmaantumisen myötä entistä suuremmalla joukolla oli mahdollisuus vaurastua sijoittamalla. Suunnitelmissa olleiden veronkevennyksien ja rahoitusmarkkinoiden sääntelyn purkamisen jatkumisen nähtiin huomattavasti nostavan pörssikursseja myös lähivuosina. Sijoitusbuumin odotettiin johtavan oman pääoman ja vieraan pääoman välisen hintaeron perustavanlaatuisen muutokseen. Oman pääoman hankinta oli ollut suomalaisille yrityksille rahoitusmarkkinoiden pienuuden ja pankkikeskeisyyden vuoksi kalliimpaa kuin lainarahoituksen hankinta, ja tämän tasapainon uskottiin kääntyvän pian päällelleen.²⁹¹

Voimakas härkämarkkina sai talouslehdistön huolestumaan siihen liittyvistä riskeistä. Mikäli kurssinousu osoittautuisi kuplaksi, johtaisi se puhjetessaan kurssitason romahtamiseen. Erään pääkirjoituksen näkemyksen mukaan pörssiyritysten olisi pitänyt vastata kasvavaan kysyntään lisäämällä emissioiden määrää, jolloin sijoittajilla olisi ollut tarpeeksi kohteita, joihin rahojaan sijoittaa.²⁹²

Rahamarkkinasääntelyn purun myötä myös puhe sijoittajista pirstaloitui. Kun aineiston alkupäässä sijoittajat käsitettiin useimmiten yhdeksi ja yhtenäiseksi joukoksi, vuoden 1986 aikana aineistosta alkoi erottautua jakolinja piensijoittajiin ja institutionaalisiin sijoittajiin. Talouslehdistön näkemyksen mukaan piensijoittaja erosi merkittävimmin institutionaalisesta sijoittajasta siten, että jälkimmäisillä oli piensijoittajista poiketen valtaa myös omistamissaan yhtiöissä, mitä pidettiin joissain tilanteissa ongelmallisena.²⁹³ Piensijoittajat kuvattiin useimmin osakesäästäjinä, joiden olisi tullut sijoituspäätöksissään suosia pitkäjänteisyyttä ja karttaa liian suuria riskejä.²⁹⁴ Erään pääkirjoituksen mukaan "sijoittajalla on oltava riittävät tiedot tehdäkseen muutoksista oikeat johtopäätökset oman varallisuutensa lisäämiseksi".²⁹⁵ Sijoittamisen näkökulmasta riskinotto käsitettiin siten rationaalisena ja erityistä ammattitaitoa edellyttävänä toimintana, jossa toista etevämpi sijoittaja voisi merkittävästi hyötyä ammattitaidostaan.

Vuoden vaihtuminen ei tuonut suuria muutoksia talouslehdistön sijoittamiseen liittyviin riskikäsitteisiin. Ensimmäisten sijoitusrahastojen saatua toimilupansa syksyllä 1987 sijoittamista koskevat mielikuvat olivat edelleen enimmäkseen positiiviset, ja sijoitusnäkömät nähtiin valoisina. Rahan runsautta ei pidetty ongelmallisena, vaan pikemminkin pulaa

²⁹¹ *Talouselämä* 37/1986, "Sijoitusrahastot", Pk.

²⁹² *Talouselämä* 27/1986, "Small Bang", Pk.

²⁹³ Esim. *Arvopaperi* 1/1987, "Sijoitusrahastoja jarrutetaan turhaan", Pk; Luotonen, Jouni. "Vallaton raha", *Talouselämä* 36/1988, Pk.

²⁹⁴ Esim. *Veronmaksaja* 8/1987, "Säästäjien asema turvattava", Pk.

²⁹⁵ Leppiniemi, Jarmo. "Osakesäästäjän merkitys kasvaa". *Arvopaperi* 3/1986, Pk.

sijoituskohteista. *Talouselämässä* arvioitiin, että tilanne suosi sijoittajia ja riskirahoitusta etsiviä yrityksiä. Sijoitusrahastojen kerrottiin kilpailevan sijoittajien huomiosta, minkä arvioitiin johtavan suurempaan riskinottoon. Suomalaisia sijoittajia ja rahoitusta etsiviä yrityksiä arvosteltiin liian varovaisesta riskinotosta. Artikkelit haaveilikin sadasta uudesta listayhtiöstä ja rohkaisi yrityksiä listautumaan pörssiin.²⁹⁶

Vuoden 1987 sijoitushuumassa talouslehdistön suhtautuminen johdannaiskauppaan muuttui. Aikaisemmin kaupankäynti johdannaisopimuksilla liitettiin selkeästi uhkapelaamiseen. Kasvaneen sijoitusinnon ja rahoitusmarkkinoiden monipuolistuessa myös johdannaisopimukset alettiin yhä useammassa puheenvuorossa esittää mahdollisuuksien kehyksessä. *Arvopaperissa* suhtauduttiin viriävään optiokauppaan piensijoittajan näkökulmasta mielenkiintoisena mahdollisuutena.²⁹⁷ Oli sijoituskohde miten eksoottinen tai monimutkainen tahansa, kaikki uudet sijoituskohteet otettiin positiivisesti vastaan. Laajentuneen sijoitusvalikoiman oletettiin parantavan arvopapereiden hinnanmuodostusta ja siten johtavan tehokkaampiin arvopaperimarkkinoihin, minkä uskottiin kehittävän suomalaisia rahoitusmarkkinoita eurooppalaisempaan suuntaan.²⁹⁸

Esimerkiksi optiolainojen²⁹⁹ uskottiin vähentävän markkinoiden ylikuumenemisriskiä. Mitä enemmän sijoittajilla oli sijoitusvaihtoehtoja, sitä vähemmän pörssikursseilla oli nousupainetta, minkä uskottiin lieventävän riskiä pörssikuplan muodostumisesta. Optiolainojen kuvattiin mahdollistavan joustavat ja edulliset ehdot tarjoavan rahoitusvälineen rahoitusta etsiville yrityksille. Vaikka optiolainojen merkillisen nopeasti virinnyt kaupankäynti herätti myös epäilyksiä, yleistyneen kaupankäynnin johdannaisopimusten oletettiin palvelevan loppujen lopuksi koko yhteiskunnan etua.³⁰⁰ *Arvopaperissa* kaavailut perustaa pelkästään optiokauppaan erikoistunut pörssi olisi luonut "varmuus- ja vakavaraisuusvaatimuksia pörssitoiminnalle".³⁰¹ Myös *Talouselämässä* uudet sijoitusinstrumentit nähtiin loistavana mahdollisuutena yrityksille saada suoraa ja edullista

²⁹⁶ Esim. *Talouselämä* 32/1987, "Miljardit liikkeellä", Pk.

²⁹⁷ Leppiniemi, Jarmo. "Herkästi reagoiva itsesääntely kehitettävä". *Arvopaperi* 2/1987, Pk.

²⁹⁸ Leppiniemi, Jarmo. "Juhliva pörssi uusien haasteiden edessä". *Arvopaperi* 5/1987, Pk.

²⁹⁹ Optiolainassa sijoittaja lainasi optiolainan liikkeelle laskeneelle yritykselle rahaa lainaehdoissa määritellyllä korolla. Samalla sijoittaja sai myös merkintäoikeuden tiettyyn määrään liikkeellelaskijan osakkeita lainaehdoissa sovittuina ajanhetkinä ehdoissa määritellyllä hinnalla. Tämä mahdollisti teoriassa yrityksen osakkeiden kallistuessa sijoittajalle mahdollisuuden todella korkeaan tuottoon. Tosiasiassa optiolainojen ehdot olivat usein monimutkaisia ja monitulkintaisia, minkä vuoksi optiolainat olivat usein mainostettua huomattavasti korkeariskisempiä sijoituskohteita, osa jopa huijauksia. Optiolainoista ks. esim. Yrjänä 2018, 165.

³⁰⁰ Leppiniemi, Jarmo. "Tervetuloa optiolainat". *Arvopaperi* 4/1987, Pk.

³⁰¹ Leppiniemi, Jarmo. "Juhliva pörssi uusien haasteiden edessä". *Arvopaperi* 5/1987, Pk.

rahoitusta ilman, että pankit olisivat toimineet rahoituksen portinvartijoina.³⁰² Optiolainojen osoittauduttua myöhemmin enemmän tai vähemmän huijauksiksi *Arvopaperissa* tapaus nähtiin osoituksena siitä, että Suomi oli saanut tehokkaat pääomamarkkinat. Markkinoiden ymmärrettyä optiolainojen olleen huijausta myös niiden liikkeellelasku loppui.³⁰³

Vaikuttaisi siltä, että talouslehdistön tapa käsitellä sijoittamiseen liittyviä riskejä seuraili rahoitusmarkkinoiden ja yleisen taloustilanteen trendejä. Loppuvuodesta 1987 koetun pörssikurssien rajun laskun³⁰⁴ seurauksena talouslehdistössä yleistyi jälleen puhe riskinottoon liittyvästä tappion mahdollisuudesta. *Arvopaperin* pääkirjoituksessa lukijaa valistettiin siitä, että tappioriski kuuluu elimellisenä osana sijoitustoimintaan. Pörssilasku oli ennen kaikkea "terveellinen muistutus" sijoittajille siitä, millaisen toiminnan kanssa he olivat tekemisissä. Artikkelissa muistutettiin, että Suomen arvopaperimarkkinat toimivat nykyään osana globaalia rahoitusmarkkinajärjestelmää, mikä lisäsi sijoitusmahdollisuuksien ohessa myös epävarmuutta. Kuitenkin pörssikurssien voimakas ja nopea lasku sekä joidenkin toimijoiden epätavallinen käytös pörssilaskun kynnyksellä herätti artikkelissa myös epäilyksiä kurssimanipulaatiosta mahdollisena osaselittäjänä ilmiölle.³⁰⁵

Myös *Talouselämässä* oli noteerattu pörssilaskun aikana tapahtuneet kummallisuudet. Keinottelua ei kuitenkaan pidetty edelleenkaan suurena uhkana. Pörssikeinottelijoita oli merkityksättömän vähän, enintään muutamia satoja. Vaikka keinottelijoita olisi ollut kymmenenkertainen määrä, sen ei nähty vaikuttavan rahoitusmarkkinoiden toimintaan millään tavalla. Artikkelissa muistutetaan sijoittajia vastuustaan sekä siitä, että sijoitustoiminnan luonteeseen liittyy riskien realisoitumisen uhka. Mikäli sijoitustoiminta oli osoittautunut tappiolliseksi, sijoittaja oli itse tehnyt huonoja päätöksiä.³⁰⁶

Vuoden 1987 lopulla sattunut ja suhteellisen lyhyeksi jäänyt karhumarkkina oli jo kevääseen 1988 mennessä palannut kasvu-uralle. Vuodenvaihteen pörssikurssien voimakkaat liikkeet olivat kuitenkin ilmeisesti nostattaneet talouslehtien toimituksissa pintaan epävarmuutta. Vuoteen 1987 verrattuna sijoittamista käsittelevät puheenvuorot olivat tulleet aiempaa varovaisemmiksi. Kun vuosi takaperin talouslehdistön hallitsevana linjana oli sijoittamisen näkeminen vaurastumisen mahdollisuutena, vuotta myöhemmin riskienhallinnan näkökulma

³⁰² *Talouselämä* 32/1987, "Miljardit liikkeellä", Pk.

³⁰³ Leppiniemi, Jarmo. "Osakesäästäjä kunniaan". *Arvopaperi* 3-4/1989, Pk.

³⁰⁴ 19.10.1987 tapahtunut pörssiromahdus tunnetaan "mustana maanantaina". Ks. Korhonen 2011, 171.

³⁰⁵ Leppiniemi, Jarmo. "Vihamieliset veromietinnöt". *Arvopaperi* 6/1987, Pk.

³⁰⁶ *Talouselämä* 1/1988, "Puolen promillen ongelma", Pk. Myös artikkelissa Rantanen, Esko. "Asunto ja kasino". *Talouselämä* 41/1988, Pk. kuvattiin spekulatiivisen sijoittamisen olleen "harvojen harrastus".

korostui selvästi useammin. Tämä näkyi aineistossa esimerkiksi siten, että erilaisista sijoituskohteista ja niihin sijoittamiseen liittyvistä riskeistä kerrottiin aikaisempaa yksityiskohtaisemmin. Esimerkiksi *Arvopaperissa* varoitettiin kiinteistösijoitusyhtiöihin sijoittavia olemaan tarkkana, millaiseen sijoituskohteeseen he olivat rahojaan laittamassa. Artikkelissa lueteltiin pitkä lista seikoista, joista sijoittajan oli oltava perillä ennen sijoituspäätöstään.³⁰⁷ *Arvopaperin* toimitus ei nähtävästi enää ollut täysin luottavainen siitä, että kaikki osapuolet olisivat noudattaneet rahoitusmarkkinoiden eettisiä pelisääntöjä. Ilmeisesti lehdessä oli tehty johtopäätös, jonka mukaan keinottelu ja "rahastaminen" oli laaja-alaisempaa kuin aikaisemmin oli luultu.

Epävarmuuden lisääntyttyä sijoittajia pyrittiin joissain puheenvuoroissa rauhoittamaan. "Kaikki tuntuvat olevan huolissaan", julistettiin *Talouselämässä* joulukuussa 1988. Pääkirjoituksen mukaan huoleen ei kuitenkaan ollut suurempaa aihetta ainakaan siinä tapauksessa, jos huolestumisen kohteena oli piensijoittajiin kohdistuvat riskit. "Osakekurssien tason ei kuitenkaan pitäisi antaa häiritä yöunia", artikkelissa rauhoiteltiin. Piensijoittajilla ei ollut syytä huoleen, sillä toisin kuin muualla maailmassa, Suomessa osakekurssien taso heijasteli edelleen yritysten reaaliarvoja. Piensijoittajat olivat itse vastuussa toiminnastaan, sillä heidän olisi tullut ymmärtää, että sijoitustoimintaan liittyy riskejä. Toisaalta artikkelissa oltiin huolestuneita muusta arvopaperikaupasta kuin osakekaupasta, jonka riskit olivat alkaneet luisua pois hallinnasta.³⁰⁸

Talouselähdistön lisääntynyt tarve opastaa sijoittamisesta kiinnostuneita lukijoitaan aikaisempaa yksityiskohtaisemmin kertoi myös siitä, että sijoittajan riskienhallinta nähtiin vahvasti olevan yksilön omalla vastuulla. Talouselähdet ottivat tehtäväkseen tuottaa ja jakaa sellaista tietoa, josta sijoittajalle olisi ollut mahdollisimman suurta hyötyä menestyksekkäiden sijoituspäätösten tekemisessä. Liian suuresta riskinotosta johtuneisiin tappioihin suhtauduttiin usein yksittäistapauksina ja "oppirahoina", sillä sijoittamisen luonteeseen katsottiin kuuluvan myös tappion mahdollisuus.³⁰⁹ Sijoittajan oli itse osattava valita tuottavimmat sijoitukset rationaalisen pohdinnan avulla myös tilanteissa, joissa sijoitetun pääoman menettäminen johtui selkeästi keinottelusta tai harhaanjohtamisesta. Tällaisten ikävien ilmiöiden tulkittiin

³⁰⁷ Leppiniemi, Jarmo. "Kiinteistösijoitusyhtiöt – vaihtoehto sijoittajille". *Arvopaperi* 2/1988, Pk.

³⁰⁸ *Talouselämä* 41/1988, "Kaikki ovat huolissaan", Pk.

³⁰⁹ Esim. *Talouselämä* 37/1987, "Riskit nostavat päätään", Pk.

kuuluvan vapaaseen markkinatalouteen ja käynnissä olleeseen yhteiskunnan rakennemuutokseen. Sen vuoksi sijoittajilta edellytettiin uuteen tilanteeseen sopeutumista.³¹⁰

Nurkanvaltaajiin suhtauduttiin vuonna 1988 uhkan sijaan mahdollisuutena. *Talouselämän* erään pääkirjoituksen mukaan nurkanvaltausilmiöllä oli myös myönteisiä vaikutuksia. Se oli laittanut yritysjohtajiin toivottua vipinää, sillä "[j]o pelkkä valtausuhka voi luutuneessa yhtiössä tehostaa toimintaa enemmän kuin suurikaan pääomapanostus". Samaisen artikkelin mukaan oli luontevaa, että omistamiseen liittyi myös vallankäyttöä. Toiminnan tavoitteista huolimatta omistajalla katsottiin siten olleen yhtiöjärjestyksen puitteissa käytännössä rajaton oikeus päättää yhtiönsä toiminnasta. Markkinatoimijoita ja varsinkin nurkanvaltauksen kohteeksi joutuneita vanhoja omistajia syytettiin puolestaan ahneudesta. Artikkelin mukaan tällaiset omistajat olisivat ottaneet ainoastaan uusien omistajien rahat, mutta eivät olisi halunneet luovuttaa omistusosuutta vastaavaa osaa yrityksen päätäntävällästä.³¹¹

Keinottelua ei *Talouselämässä* pidetty edelleenkään vuonna 1988 suurena riskinä sijoitustoiminnalle. Talouslehdissä vaikutti olleen vallalla näkökanta, jonka mukaan tällainen toiminta oli vapaiden pääoma- ja rahamarkkinoiden ominaisuus, johon kaikkien tuli varautua omissa riskienhallintastrategioissaan. Omaisuudensuoja koettiin niin merkittäväksi, ettei omistajan oikeutta päättää omaisuudestaan haluttu rajoittaa edes niissä tilanteissa, joissa toiminta melko selkeästikin oli vaaraksi markkinoiden luotettavuudelle.

Historiallisesti tarkasteltuna 1980-luvun toisen puoliskon sijoittamisympäristöä voisi kuvailla varsinkin piensijoittajan näkökulmasta haastavaksi. Koska Suomesta puuttui kunnollinen arvopaperimarkkinasääntely, arvopapereiden liikkeellelaskijat eivät käytännössä joutuneet vastuuseen virheellisten tietojen antamisesta. Siten 1980-luvun puolivälin piensijoittajan oli tosiasiallisesti usein hyvin haastavaa valita rehellisiä ja tuottoisia sijoituskohteita. Sääntelyn puuttuessa sijoittaminen oli melko usein ennen arvopaperimarkkinain voimaantumista melkoista arpapeliä.³¹²

Talouselämissä tiedostettiin, että arvopaperimarkkinoita ja sijoittajille tarjottavaa taloudellista informaatiota koskeva sääntely ei ollut samalla tasolla monien muiden länsieurooppalaisten maiden kanssa. Varsinkin *Arvopaperissa* kritisoitiin voimakkaasti pörssiyhtiöiden ja pankkien tarjoaman talousinformaation heikkoa laatua. Erityisesti pankkien

³¹⁰ Esim. Rantanen, Esko. "Asunto ja kasino". *Talouselämä* 41/1988, Pk.

³¹¹ Luotonen, Jouni. "Vallaton raha". *Talouselämä* 36/1988, Pk.

³¹² Häyrynen ja Kajala 2013, 17; Yrjänä 2018, 165–166.

julkistamia tietoja pidettiin täysin riittämättöminä. Riskinä oli, että pankit eivät sidosryhmäviestinnässään pyrkinet samankaltaisuuteen ja samanaikaisuuteen. Tämän nähtiin asettavan erilaiset sijoittajat eriarvoiseen asemaan. Varsinkin piensijoittajien pelättiin eräässä pääkirjoituksessa kärsivän vallitsevassa tilanteessa. Isommat toimijat, kuten pankit ja ulkomaiset institutionaaliset sijoittajat, olisivat pystyneet luomaan ”tiedon monopoleja”, joiden kautta ne olisivat pystyneet hankkimaan suhteettoman etulyöntiaseman rahoitusmarkkinoilla. Tämän puolestaan katsottiin vaarantavan koko osakesäästämisen mielekkyyden.³¹³ Siltikin *Arvopaperin* näkemyksen mukaan vastuu erilaisten epärehellisten toimijoiden ja ”rahastajien” tunnistamisesta oli sijoittajalla itsellään, eikä epärehellistä toimintaa pidetty sinänsä riskinä sijoittajien varallisuudelle tai markkinoiden toiminnalle. Tällaiset ilmiöt kuuluivat markkinoiden toimintaan, sillä vasta artikkelin kirjoitushetkellä eli loppuvuodesta 1988 markkinoilla oli tarpeeksi tarjolla oman pääoman ehtoista rahoitusta. Kaikkein varminpana ja turvallisimpana sijoituskohteena pidettiin yhä pörssiosakkeita, joiden myönteisiä ominaisuuksia olisi tullut tältä osin kopioida myös muihin arvopapereihin.³¹⁴

Vuosien 1988 ja 1989 aikana talouslehdistön asenteet spekulatiivista sijoittamista ja johdannaiskauppaa kohtaan jyrkentyivät. Pörssikurssien manipulaattoreita ja harhaanjohtavilla ehdoilla johdannaissopimuksia liikkeelle laskevia toimijoita käsiteltiin pääosin negatiivisessa valossa.³¹⁵ Sijoittajiin, jotka pyrkivät taloudellisella riskinotolla hyötymään kurssimanipulaatioihin liittyvistä arvopapereiden hinnanmuutoksista, suhtauduttiin sen sijaan useimmiten positiivisemmin. *Arvopaperin* näkemyksen mukaan kurssimanipulaatiomahdollisuudet yleistyivät, koska kasvanut mielenkiinto optio- ja osakesijoittamista kohtaan oli lisännyt ”mielenkiintoa peliin”. Lisääntynyt kiinnostus oli parantanut toimijoiden ymmärrystä rahoitusmarkkinoiden toiminnasta ja johtanut siihen, että osa sijoittajista oli oppinut hyödyntämään markkinoiden valuvikoja edukseen.³¹⁶ Talouslehdistön näkökulmasta sijoitustoiminnan pääpainon oli yhä oltava pitkäjänteisessä säästämässä. Sijoittajien pyrkimyksiä hyödyntää kasinotalouden mahdollistamia

³¹³ Leppiniemi, Jarmo. "Vuosikertomus on tiedon lähde". *Arvopaperi* 3/1988, Pk.

³¹⁴ Leppiniemi, Jarmo. "Syksy alkoi todella vilkkaana". *Arvopaperi* 6–7/1988, Pk.

³¹⁵ Ks. esim. Leppiniemi, Jarmo. "Hankkeet etenevät?" *Arvopaperi* 8/1988, Pk; Leppiniemi, Jarmo. "Syksy alkoi todella vilkkaana". *Arvopaperi* 6–7/1988, Pk; *Talouselämä* 4/1989, "Saalistusaika ohi", Pk; Rantanen, Esko. "Maa kuuluu kaikille". *Talouselämä* 19/1989, Pk; Leppiniemi, Jarmo. "Osakesäästäjä kunniaan". *Arvopaperi* 3–4/1989, Pk.

³¹⁶ Leppiniemi, Jarmo. "Hankkeet etenevät?" *Arvopaperi* 8/1988, Pk.

äkkirikastumismahdollisuuksia pidettiin kuitenkin moraalisesti hyväksyttävänä, sillä tilanteen katsottiin olleen osa ohimenevää murroskautta.³¹⁷

Myös *Talouselämässä* nähtiin, että spekulatiivisesta sijoittamisesta ja nurkanvaltaamisesta aiheutunut arvonnousu ei selittynyt "taitavalla johtamisella tai huipputekniikalla". Kurssimanipulaatioista hyötymisen arvioitiin kuitenkin edellyttävän sijoittajalta erityistä ammattitaitoa. Tällaisen sijoittajan kuvattiin käyttävän suunnitelmallisesti ja taitavasti edukseen muiden toimijoiden tietämättömyyttä, mikä edellytti sijoittajalta älykkyyttä ja syvällistä ymmärrystä rahoitusmarkkinoiden toiminnasta.³¹⁸ Paras keino suojautua keinottelijoita vastaan uskottiin olevan tiedonsaanti ja osaamisen kehittäminen. Kun yhä useampi toimija olisi ymmärtänyt spekulanttien ja nurkanvaltaajien todelliset tarkoitusperät, markkinoilla olisi ollut vähemmän sellaisia sijoittajia, jotka eivät olisi osanneet tunnistaa ja varautua tällaiseen toimintaan. Tämän vuoksi epärehellisten toimijoiden itse asiassa koettiin toimivan rahoitusmarkkinoiden kokonaisedun mukaisesti, sillä he kannustivat muita tehokkaampaan riskienhallintaan.³¹⁹

Manipulaation hyödyntäminen nähtiin talouslehdissä moraalisesti oikeutettuna toimintana suojautua keinottelijoita vastaan. Esimerkiksi *Talouselämässä* Suomen Pankin harjoittamaa rahapolitiikkaa kuvattiin eräänlaisena vastavuoroisena pelinä, jossa Suomen Pankki loi toimillaan keinottelijoille epävarmuutta "aikaansaamalla vaihteluja rahajärjestelmän tasapainossa pitääkseen pelurit varpaillaan".³²⁰ Siten kurssikeinottelu nähtiin liberaaleihin rahoitus- ja rahamarkkinoihin kuuluvana ominaisuutena, joka oli otettava huomioon taloudellisessa päätöksenteossa.

Talouslehdissä alettiin vuonna 1989 huolestua tavallisten ihmisten kasvavasta innostuksesta spekulatiiviseen sijoittamiseen. Siinä missä ammattimaisessa sijoitustoiminnassa spekulatiivisella sijoittamisella rikastumisen katsottiin kertovan toisia sijoittajia paremmasta riskinsietokyvystä ja taitavuudesta, tavallisen suomalaisen kohdalla ilmiö nähtiin ennen kaikkea osoituksena kansakunnan moraalin rapistumisesta. Esimerkiksi *Talouselämän* näkemyksen mukaan poliitikkojen herääminen asuntokeinottelun riskeihin

³¹⁷ Tarkennettakoon, että pidemmällä aikavälillä taloudellisen toiminnan tuli talouslehdissä mukaan pohjautua pitkäjänteisyyteen ja vakaaseen harkintaan. Lyhytjänteisyyden katsottiin lisäävän epävarmuutta ja vaikeuttavan pidemmän aikavälin toiminnan suunnittelemista. Ks. esim. Leppiniemi, Jarmo. "Pitkäjänteistä säästämistä". *Arvopaperi* 2/1989, Pk.

³¹⁸ *Talouselämä* 4/1989, "Saalistusaika ohi", Pk; Åsvik, Esko. "Korkoerosta saa runsaan voiton". *Talouselämä* 33/1989, Pk.

³¹⁹ Ks. esim. *Talouselämä* 4/1989, "Saalistusaika ohi", Pk.

³²⁰ Rantanen, Esko. "Laskee korko, nousee korko". *Talouselämä* 17/1989, Pk.

osoitti, että yleisessä mielipideilmastossa oli "moraalisen heräämisen – tai moraalisen krapulan – merkkejä". Raha oli sokaissut useiden suomalaisten mielet ja saanut heidät luomaan "maasta niukkuushyödykkeen" siitä huolimatta, että Suomi oli yksi Euroopan suurimmista ja harvaanasutuimmista maista.³²¹ Siten lyhytjänteinen ja kurssispekulaatioon perustunut sijoitustoiminta alettiin nähdä merkinä kansalaisten heikosta moraalista. Myös Heurekan tiedekeskuksen valmistuminen sai *Talouselämän* tarkastelemaan aikakauden nuorisoa sijoittajina seuraavasti:

*"Tiedekeskus kuuluu sivistyskansojen palveluvalikoimaan. - - Ensisijaisesti tiedekeskus selventää maailmankuvaa lapsille ja koululaisille, jotka vielä ovat vastaanottavaisia uusille asioille ja jotka vielä eivät tiedä, että uusia asioita ei voi oppia. - - Jos meillä olisi ollut tiedekeskus viisi tai kymmenen vuotta sitten, tuskin kasinotalousnuoriso olisi silti muuta harrastusta valinnut kuin keinottelun kuvitelluilla arvonnousuilla. Eikä se välttämättä maantieteestä muuta ymmärtäisi kuin pörssien osoitteet. Ei tiedekeskus nytkään estä 90-luvun nuorisoa höynäntymästä hetkelliseen muotioikkuun. Mutta pitkällä tähtäyksellä sivistykselliset, moraaliset ja eettiset impulssit tekevät hyvää kenelle tahansa halulliselle sielulle. Linnanmäellä käy vuosittain miljoona ihmistä. Sekin palvelee humanismia enemmän kuin optiot ja futuurit."*³²²

Kansalaisten kiinnostumisen arvopapereiden kurssimuutoksilla spekulointiin katsottiin siten johtuneen matalasta sivistystasosta. Kaupankäynti johdannaissopimuksilla nähtiin Linnanmäelle kuuluvana hupina ja uhkapelinä, johon ensisijaisesti olivat "höynähtäneet" nuoret. Artikkelissa maalattiin nuorista kuvaa naiiveina ja opportunistisina spekuloijina, joilta puuttuivat "sivistykselliset, moraaliset ja eettiset impulssit". Artikkelin perusteella talouslehdistö katsoi, että suomalaisten koulutustasoa nostamalla ihmiset olisivat ymmärtäneet, ettei spekulatiivinen sijoittaminen ollut moraalisesti oikea tapa rikastua.

Vuoden 1990 vaihteessa pörssikurssit olivat laskusuunnassa. Lähestyvä talouslama alkoi näkyä talouslehtien pääkirjoituksissa. Lehtien palstatilaa käytettiin yhä enemmän selventämään lukijoille, miten sijoittajien olisi tullut suojautua erilaisilta epävarmuustekijöiltä. Epävarmassa tilanteessa sijoittajilta alettiin vaatia malttia, harkintakykyä sekä osaamista hajauttaa sijoitussalkkujaan aikaisempaa enemmän.

³²¹ Rantanen, Esko. "Maa kuuluu kaikille". *Talouselämä* 19/1989, Pk.

³²² Rantanen, Esko. "Tieto lisää sivistystä". *Talouselämä* 43/1988, Pk.

Arvopaperin pääkirjoituksessa tilannetta kuvattiin sijoittajan kannalta haastavaksi. Pörssikurssien laskiessa sijoittajien olisi tullut tarkastella sijoitusstrategioitaan kriittisesti. Kaikkein tärkeintä olisi ollut varmistaa, että strategia oli laadittu "rationaalisen harkinnan tuloksena" ja ettei "yhtiöihin sijoittaminen - - muodostu kasinossa pelaamiseksi".³²³ Artikkelissa kasinopelaamiseen rinnastettiin sellainen sijoitustoiminta, jossa sijoituspäätökset oli tehty ilman taloudellista erityysosaamista ja siten ilman faktoihin perustunutta rationaalista harkintaa.

Vuodesta 1990 sijoitustoimintaa ei enää nähty mahdollisuutena vaurastua, vaan useimmiten uhkana menettää rahansa. Talouslehdissä vallitsi kuitenkin näkemys, jonka mukaan yksittäinen sijoittaja pystyi pienentämään rahojensa menettämisen todennäköisyyttä riskienhallintatoimillaan. Pääkirjoituksissa alettiin korostamaan sijoittajien oman ammattitaidon merkitystä. Sijoittajilla katsottiin olleen edelleen hyvät mahdollisuudet paitsi löytää tuottavia sijoituskohteita myös suojata sijoitussalkkuaan erilaisten riskien varalta. Lääkkeeksi epävarmuuteen talouslehdistö kehotti sijoittajia esimerkiksi suojautumaan paremmin riskeiltä hajauttamalla sijoitussalkkujaan aikaisempaa enemmän. Sijoittajia suositeltiin hajauttamaan sijoituksiaan paitsi erilaisiin sijoituskohteisiin, mutta myös ulkomaille. Ulkomaille sijoittamisesta alettiin puhua yhä enemmän, sillä se oli helpottunut pääomaliikkeiden vapauttamisen myötä.³²⁴

1990-luvun alussa Euroopan integraatio alkoi saada enemmän tilaa eräänlaisena "metaprosessina" markkinatalouden ohella. Vuoden 1990 jälkipuoliskolla esimerkiksi *Talouselämässä* kommentoitiin ulkomaisiin sijoittajiin kohdistuneen sääntelyn purkamista. Pääkirjoituksen mukaan ulkomaalaisomistusten sallimiseen liittyviä riskejä oli julkisessa keskustelussa ylimitoitettu. "Ulkomainen omistus olisi ehkä nähtävä lahjana Suomelle", lehdessä linjattiin. Ulkomaalaisomistuksen salliminen ei ollut uhka, sillä kiinteä omaisuus ja tehtaot eivät liikkuneet fyysisesti minnekään, vaan muutokset olisivat tapahtuneet ainoastaan omistussuhteissa. Artikkelissa painotettiin myös vastavuoroisuutta. Mikäli suomalaiset yritykset olisivat halunneet laajentua eurooppalaisille markkinoille ja kasvaa ostamalla eurooppalaisia yrityksiä, myös muille eurooppalaisille olisi pitänyt sallia samat oikeudet suomalaiseen omaisuuteen. Omistajan kansallisuus ei vaikuttanut siihen, hoitaako hän omaisuuttaan hyvin. Itse asiassa ulkomaalaiset saattoivat artikkelin mukaan hoitaa

³²³ Leppiniemi, Jarmo. *Arvopaperi* 1/1990, Pk.

³²⁴ Ks. esim. Leppiniemi, Jarmo. "Epävarmuuden aikaa". *Arvopaperi* 1/1991, Pk.

omaisuuttaan Suomessa paremmin kuin suomalaiset itse.³²⁵ Toisaalta *Arvopaperin* näkemyksen mukaan kaikki sijoittajat eivät olisi olleet samanarvoisessa asemassa, mikäli loputkin pääomaliikkeitä koskevat rahoitukset olisi poistettu. Erityisesti lehdessä kannettiin huolta piensijoittajien asemasta. Suora ulkomaille sijoittaminen oli heille liian kallis ja vaikea vaihtoehto. Toisaalta piensijoittajilla nähtiin kuitenkin olevan mahdollisuus sijoittaa välillisesti ulkomaille sijoitusrahastojen kautta.³²⁶

Vuoden 1991 puolivälissä *Arvopaperissa* julistettiin Suomen elinkeinoelämän elävän "maailmanlopun tunnelmissa". Talouden syöksykierteestä huolimatta talouden kriisitkin tarjoavat pidemmällä aikavälillä osakesäästäjille uusia mahdollisuuksia, sillä jokainen kriisi myös luo jotain uutta. Sen vuoksi sijoittajilta peräänkuulutettiin kykyä katsoa sijoitushorisonttiaan entistä pitkäjänteisemmin.³²⁷ Lama-ajan sijoittamista käsittelevissä pääkirjoituksissa 1990-luvun lama haluttiin nähdä tärkeänä opetuksena sijoittajille. Seuraavan nousukauden alkaessa sijoittajien uskottiin olevan entistä valveutuneempia ja riskitietoisempia, jolloin kasinohuuman aikana tehtyjä virheitä ei enää toistettaisi.³²⁸ Siten talouslama haluttiin nähdä myös mahdollisuutena. Laman vuoksi arvopapereiden kurssit olivat tulleet ryminällä alas huippuhinnoista. Osaaville sijoittajille oli avautunut tilaisuus ostaa arvopapereita edullisesti ja kurssien elpessä tienata sievoinen summa.³²⁹

Lama-aika vaikutti talouslehtien luomaan mielikuvaan sijoittamisesta ja sijoittajista. Vaikeassa taloustilanteessa sijoittajilta toivottiin harkitsevaisuutta, pitkäjänteisyyttä, säästäväisyyttä, itsekuria sekä turhien riskien välttämistä. Sijoittamisen sijaan pääkirjoituksissa korostui puhe osakesäästämisestä. Liian suureen riskinottoon suhtauduttiin lamavuosina negatiivisesti. Riskinottoa käsittelevissä kirjoituksissa korostettiin useasti, että riskiä ei saisi koskaan ottaa velaksi. Koska vastuun sijoittajien kärsimistä tappioista katsottiin olevan yksinomaan sijoittajilla itsellään, myös riskinotto nähtiin yksilön oman harkintakyvyn perusteella määräytyväksi asiaksi. Moraalisesti hyväksyty riskinotto edellytti, että riskille alttiiksi pantu omaisuus oli hankittu hyvällä ja kurinalaisella taloudenpidolla säästetyillä varoilla.³³⁰ Lisäksi sijoituspäätökset tuli aina perustaa rationaaliseen ja analyttiseen

³²⁵ Åsvik, Esko. "Ulkomaalaisten viides hyökkäys". *Talouselämä* 37/1990, Pk. Myös artikkeleissa *Talouselämä* 16/1991, "Pääomien ahdistus", Pk. sekä *Talouselämä* 31/1991 "Pankkivankien maa", Pk. ulkomaalaiset sijoittajat nähtiin yksinomaan mahdollisuutena Suomen taloudelle.

³²⁶ Leppiniemi, Jarmo. "Epävarmuuden aikaa". *Arvopaperi* 1/1991, Pk.

³²⁷ Leppiniemi, Jarmo. "Suomen lama on muuttunut kriisiksi". *Arvopaperi* 4–5/1991, Pk.

³²⁸ Esim. Leppiniemi, Jarmo. "Kohti nousua - puitteet kuntoon". *Arvopaperi* 6/1991, Pk.

³²⁹ Leppiniemi, Jarmo. "Konsulit heränneet?" *Arvopaperi* 2/1992, Pk.

³³⁰ Ks. esim. Rantanen, Esko. "Eriarvoisuuden puolesta". *Talouselämä* 40/1992, Pk.

harkintaan. Talouslehdissä ei kuitenkaan uskottu, että suomalaiset pystyisivät kurinalaiseen taloudenpitoon. Esimerkiksi *Taloustaidon* eräessä pääkirjoituksessa kirjoitettiin taloustaidottomista kansalaisista, jotka eivät osanneet suunnitella omaa talouttaan.³³¹ Sattuman osuutta sijoittajan menestymisessä ei talouslehdissä myönnetty eikä siitä kirjoitettu.

Arvopaperin pääkirjoituksessa kuvattiin loppuvuodesta 1992 sijoitusilmapiiriä hallinnutta epävarmuutta seuraavasti:

*"[K]aikkeen sijoitustoimintaan on ilmaantunut riski: menettämisen mahdollisuus on tullut realistiseksi vaihtoehdoksi niin osake- kuin velkakirjasäästämisesäkkin. Vastaavasti tuottomahdollisuuksien kirjo lisääntyi."*³³²

Samaisen pääkirjoituksen mukaan aikaisemmin ainoastaan yritystoimintaan liitetyt epävarmuustekijät olivat levinneet laajemmin kaikkialle talousjärjestelmään. Aiemmin täysin varmoina pidetyt sijoituskohteet, kuten kiinteistöt tai asunnot, eivät laman seurauksena olleetkaan niin riskittömiä kuin oli otaksuttu. Lisääntyneiden epävarmuustekijöiden vuoksi myös tavalliset kotitaloudet joutuivat tai olivat joutuneet sopeutumaan ja hyödyntämään sijoitustoiminnassaan ja varainhallinnassaan sellaisia riskienhallintastrategioita, joihin olivat aikaisemmin tukeutuneet korkeintaan yritykset. Näin ollen myös tavallisilta osakesäästäjiltä tultiin jatkossa edellyttämään yhä enemmän talousosaamista sekä kykyä tulkita taloudellista informaatiota.³³³

Toisaalta talouslehdissä haluttiin luoda uskoa siihen, että lisääntyneessä epävarmuudessa oli myös olemassa taloudellisen voiton mahdollisuus. Talouslehdistön suhtautuminen sijoittajan osaamisen kehittämiseen ja ylläpitoon oli hyvin yksilökeskeinen. Riittävien tietojen ja taitojen hankkimisen nähtiin olevan yksilön omalla vastuulla. Sijoittajan olisi tullut itse etsiä itselleen hyödyllisiä kanavia, jotka olisivat auttaneet häntä oman osaamisensa syventämisessä.³³⁴ Vaikka kriisipuhe ja omaisuuden menettämisen uhka dominoivat talouslehdistön palstatilaa vuonna 1992, taitavalle ja sopeutumiskykyiselle sijoittajalle epävarmuuden uskottiin luovan myös vaurastumisen mahdollisuuksia. Lukijalle haluttiin vakuutella, että sijoitustoiminnan luonne edellyttää sijoittajalta keskivertokansalaista korkeampaa riskinsietokykyä. Vaikka

³³¹ *Taloustaito* 9/1993, "Ennakkoperintää on kehitettävä", Pk.

³³² Ibid.

³³³ Leppiniemi, Jarmo. "Varainhallinnan vuosi". *Arvopaperi* 6/1992, Pk.

³³⁴ Ks. esim. Leppiniemi, Jarmo. "Aika investoida osaamiseen". *Arvopaperi* 4/1993, Pk.

talouskasvu olisi jatkunut, sijoittamiseen olisi liittynyt jatkossakin aina tappion mahdollisuus. Niin hyvinä kuin huonoinakin aikoina jokaisella toimialalla katsottiin olevan sekä vahvoja että heikkoja yrityksiä, jotka sijoittajan tulisi itse osaamisensa avulla tunnistaa.

"Osakesäästäminen on kirjaimellisesti riskisäästämistä ja -sijoittamista", eräässä *Arvopaperin* pääkirjoituksessa muistutetaan.³³⁵

Spekuloijat ja keinottelijat saivat talouslehdistöltä lama-aikana osittaisen synninpäästön. Vaikka tällaista toimintaa sinänsä pidettiin yleisesti paheksuttavana, nähtiin spekulanttien ja keinottelijoiden toiminta olosuhteiden valossa ymmärrettävänä. Talouslehdistössä nimittäin tulkittiin pankkikriisin ja sitä edeltäneen keinottelukuplan johtuneen pitkälti talouden vääränlaisista rakenteista. Suomen Pankin katsottiin vapauttaneen pääomaliikkeitä liian nopeasti, jolloin rahoitusmarkkinoiden instituutiot ja infrastruktuuri eivät pysyneet perässä. Rahamarkkinat pysyivät uudistuksista huolimatta liian pankkikeskeisinä. Rahamarkkinoiden liberalisointiin olisi talouslehdistön näkemyksen mukaan pitänyt reagoida valtaa ja vastuuta jakamalla. Olosuhteisiin nähden vääränlaiset rakenteet johtivat yhdessä liian runsaan rahan tarjonnan kanssa siihen, että parhaiten tällaisilla kehittymättömillä pääomamarkkinoilla menestyi spekulatiivisella sijoittamisella ja epärehellisillä peliliikkeillä. Tämä teki lyhytjänteisen pikavoittojen metsästyksen ja kurssimanipulaation kaltaiset toimet aivan liian houkuttelevaksi ja helpoksi vaihtoehdoksi.³³⁶

Talouslehdistön näkemykset Suomen talouden tulevaisuudesta alkoivat kirkastua keväällä 1993. *Talouselämän* mukaan vientiyhtiöiden piristynyt toiminta sekä joidenkin pörssi-yhtiöiden osakkeiden kallistuminen kertoivat uuden talouskasvun aikakauden olevan alkamassa. Lehdessä uskottiin, että orastava talouskasvu tulee riippumaan ulkomaalaisten sijoittajien kiinnostuksesta Suomea kohtaan. Sen sijaan kotimaisia "onnenonkijoita" ei toivottu enää takaisin kauppapaikoille.³³⁷

Erään *Talouselämän* pääkirjoituksen mukaan rahoitusmarkkinoilla toimiminen vaati mukanaolijoilta ennennäkemättömän paljon ammattitaitoa. Piensijoittajille parhaina sijoituskohteina pidettiin vakavaraisia, vähävelkaisia ja tasaista tulosta tekeviä yrityksiä, jotka sopivat erityisesti pitkällä sijoitushorisontilla operoiville osakesäästäjille. Sen sijaan sellaisista

³³⁵ Leppiniemi, Jarmo. "Jälleenrakentamisen aika". *Arvopaperi* 4–5/1992, Pk; Leppiniemi, Jarmo.

"Varainhallinnan vuosi". *Arvopaperi* 6/1992, Pk. Vastaava halu nähdä sijoittamiseen liittyvä riskinotto yhä myös positiivisessa valossa jatkui aineiston tarkastelujakson loppuun asti. Ks. esim. Leppiniemi, Jarmo.

"Mahdollisuuksia on, mutta kuitenkin". *Arvopaperi* 3/1993, Pk.

³³⁶ Ks. esim. *Talouselämä* 16/1991, "Pääomien ahdistus", Pk.

³³⁷ Määttänen, Seppo. "Eläköön se suuri ero". *Talouselämä* 19/1993, Pk.

sijoituskohteita, joiden arvonmuodostus ei perustunut reaalityönteeseen ja joihin sijoittamisen tarkoituksena oli saavuttaa nopeita voittoja, kutsuttiin ”kasinosijoituksiksi”. Artikkelissa toivottiin erityisesti, että piensijoittajat tukeutuisivat varainhoidossaan yhä enemmän sijoitusrahastojen ammattitaitoon.³³⁸ *Arvopaperissakin* nähtiin, että piensijoittajien olisi tullut vastaisuudessa sijoittaa rahojaan suorien osakesijoitusten sijasta ennemminkin välillisesti sijoitusrahastojen kautta. Sijoitustoimintaan liittynyt epävarmuuden kasvu oli lisännyt kiinnostusta erilaisia riskienhallinnan järjestelmiä kohtaan. Lisäksi lehdessä uskottiin, että sijoitusrahastojen yleistymisen myötä piensijoittajille olisi avautunut aikaisempaa parempia mahdollisuuksia hyödyntää sijoitusrahastojen salkunhoitajien ammattitaitoa kustannustehokkaasti.³³⁹

4.2 Sosiaalisten riskien hallinta ja vastuu omasta hyvinvoinnista

Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa sosiaalisten riskien hallinta on usein yhdistetty sosiaalivakuutukseen ja muihin tulonsiirtoihin, joilla on tavoiteltu etenkin heikoimmassa asemassa olevien elinolojen parantamista.³⁴⁰ Valtiolla on riittävän sosiaaliturvan tason turvaamisen lisäksi mahdollisuus hallita sosiaalisia riskejä esimerkiksi ylläpitämällä oikeudenmukaista yhteiskuntajärjestystä huolehtimalla tarkoituksenmukaisesta sääntelystä, toimivasta oikeusjärjestelmästä sekä vaikuttamalla siihen, että tulonjako toteutuisi yhteiskunnassa oikeudenmukaisesti.³⁴¹

Sosiaaliin riskeihin varautuminen ei kuitenkaan ole pelkästään valtion vastuulla, vaan myös yksilöt ja markkinat kykenevät hallitsemaan sosiaalisia riskejä. Yksilöllä on mahdollisuus itse varautua työttömyyden aiheuttamaan toimeentulon menettämisen uhkaan esimerkiksi kouluttautumalla hyvin palkatulle ja työllistävälle alalle. Sairastumisriskiin puolestaan voi tietyissä rajoissa varautua terveyttä edistävillä elämäntavoilla, tapaturmia voi ehkäistä kiinnittämällä huomiota oman elinympäristönsä turvallisuuteen, ja perheenjäsenen kuolemaan on mahdollista varautua yksityisellä henkivakuutuksella. Lisäksi perinteinen sosiaalisten riskien hallintastrategia erilaisista elämäntilanteista johtuviin toimeentuloriskeihin, kuten perheen perustamiseen ja vanhenemiseen, on ollut säästää varallisuutta niin sanotusti pahan päivän varalle elämäntilanteen sen mahdollistaessa.³⁴²

³³⁸ Määttänen, Seppo. ”Eläköön se suuri ero”. *Talouselämä* 19/1993, Pk.

³³⁹ Leppiniemi, Jarmo. ”Tunne sijoitusrahastot”. *Arvopaperi* 2/1993, Pk.

³⁴⁰ Kulmala 2018, 179; Hannikainen 2018, 225.

³⁴¹ Kulmala 2018, 190.

³⁴² Ks. Kulmala 2018, 180.

Kuten muut riskit, myös sosiaaliset riskit voidaan nähdä uhkien sijasta mahdollisuuksina. Esimerkiksi riittävän sosiaaliturvan tason turvin yksilöllä on mahdollisuus ottaa elämänsä suunnittelussa enemmän riskejä. Tällaisia riskejä ovat esimerkiksi lainan ottaminen asunnon tai kestokulutushyödykkeiden hankkimiseksi tai rohkeus tavoitella haastavampia opiskelu- ja työntekomahdollisuuksia varmemman, mutta matalamman tulotason töihin hakeutumisen sijasta.³⁴³ Suomessa sotien jälkeisessä talousajattelussa yksityistalouden säästämistä on pidetty kansantalouden suotuisan kehityksen mahdollistajana. Säästäminen on perinteisesti nähty paitsi yksilön järkevänä varautumisena tulevaisuuden epävarmuuksiin, mutta myös suomalaisten vientiyritysten rahoittajana ja inflaation hillitsijänä.³⁴⁴

Hyvinvointivaltion kontekstissa sosiaalisia mahdollisuuksia korostavasta näkökulmasta voidaan käyttää termiä mahdollisuuksien tasa-arvo, jonka periaatteena on taata kaikille lähtökohdista riippumatta yhtäläiset mahdollisuudet menestyä. Tällaisessa katsantokannassa keskiössä ei ole tuloerojen kaventaminen ja heikommassa asemassa olevien suojaaminen toimeentulon menetyksiltä. Sen sijaan valtion pääasiallisena vastuualueena pidetään sellaisten yhteiskunnallisten rakenteiden kehittämistä ja ylläpitoa, jotka luovat yksilöille mahdollisuuksia tavoitella menestystä. Kyvykkäiden yksilöiden menestyksen katsotaan kannustavan muita yrittäjähenkisyyteen ja riskinottoon. Mahdollisuuksien tasa-arvon näkökulmasta tuloerojen kasvua ei siten pidetä ongelmallisena niin kauan kuin menestymisen mahdollisuus taataan yhtäläisesti kaikille.³⁴⁵

Vuosien 1985–1990 välisenä aikana talouslehdistöissä oltiin erityisen huolissaan hyvinvointivaltion rahoituksen riittävydestä sekä sen ylisukupolvisesta oikeudenmukaisuudesta. Esimerkiksi *Talouselämässä* ei innostuttu suunnitelmista laajentaa eläketurvaa, sillä sen pelättiin kasvattavan tulevien sukupolvien rahoitusvastuuta. Perusteluissa vedottiin väestöennusteisiin. Koska Suomen väestön ennustettiin vanhenevan ja väkiluvun pysyvän samana tai jopa laskevan, Suomella ei olisi ollut tulevaisuudessa varaa eläke-etujen tuntuvaan parantamiseen. Lisäksi elintason nousu olisi saattanut johtaa etuuskien loputtoman parantamisen kierteeseen, jolloin työntekijän olisi ollut yhä helpompaa jäädä eläkkeelle entistä nuorempana. Tämän pelättiin johtavan eläkevakuutusmaksujen jatkuvaan

³⁴³ Ks. Mannermaa 2007, 167–168.

³⁴⁴ Ks. Liukko 2013, 103.

³⁴⁵ Hiilamo ja Saari 2010, 16–18.

nousemiseen sekä palkansaajien työhalujen heikkenemiseen. Kriittikiä hallituksen esitys sai myös siitä, että rahoitusvastuuta suunniteltiin siirrettävän yhä enemmän yrityksille.³⁴⁶

Veronmaksajassa oltiin alkuvuodesta 1985 huolissaan Suomen sosiaalimenojen kasvusta. Erään pääkirjoituksen mukaan aihetta olisi tullut tarkastella erittäin kriittisesti. Sosiaaliturvamenojen kasvun nähtiin johtavan sosiaaliturvavakuutusjärjestelmän monimutkaistumiseen ja byrokratian lisääntymiseen sekä paisuttavan holtittomasti julkista sektoria. Lehden mukaan sosiaaliturvamenojen kasvattamisen sijaan olisi tullut keskittyä nykyisen järjestelmän tehostamiseen yhdistämällä sosiaalivakuutuksia, lisäämällä omaehtoisia ja yksityisiä palveluita sekä vähentämällä nykyisiä hallintovirkoja.³⁴⁷

Yksilönvastuuta ja kollektiivista valtion vastuuta tarkasteltiin *Veronmaksajan* eräässä pääkirjoituksessa perheiden verotuksen ja sosiaaliturvan välisten jännitteiden kautta. Pääkirjoituksen mukaan perhetukijärjestelmä oli muotoutunut monimutkaiseksi verovähennyksen ja sosiaaliturvaetuuksien vyyhdiksi, jota olisi tullut yksinkertaistaa. Perhekohtaisia verovähennyksiä kritisoitiin siitä, että ne tukivat erityisesti hyväosaisia. Selkeämpi ja suoraviivaisempi perhetukijärjestelmä olisi ollut oikeudenmukaisempi ja vaatinut vähemmän byrokratiaa. Perhetukijärjestelmän karsiminen olisi täytynyt aloittaa sosiaalipoliittisin perustein tehtävistä verovähennyksistä. Näistä säästyneet rahat olisi tullut käyttää lapsilisien korottamiseen. Myös päivähoiton rahoitukseen kaipailtiin muutosta. Julkista päivähoitoa suosiva rahoitus olisi toivottu muutettavan taloudellisesti yhdenvertaiseksi järjestelmäksi, jossa julkista, yksityistä ja vanhempien itse järjestämää päivähoitoa olisi tuettu tasapuolisesti tarjoamalla kaikille samassa tuloluokassa oleville lapsiperheille samansuuruinen tuki.³⁴⁸

1980-luvun talouslehdistö ei nähnyt tuloeroja uhkana. Esimerkiksi *Talouselämässä* varallisuuserojen kaventumisen pysähtymistä ei pidetty riskinä, sillä myös alimpien

³⁴⁶ *Talouselämä* 20/1985, "Surutonta isäntäväkeä", Pk. Eläkeuudistukseen palattiin *Talouselämässä* uudestaan vuonna 1990, jolloin varhaiseläkkeelle siirtyminen oli ollut mahdollista noin neljä vuotta. Eräässä pääkirjoituksessa raportoitiin, että varhaiseläkkeen suosio oli ollut kaksi kertaa suurempaa kuin lainsäädäntövaiheessa arvioitiin. Artikkelin mukaan mahdollisuus jäädä varhaiseläkkeelle lisäsi yhä pahenevaksi ennustettua työvoimapulan uhkaa. Vaikka työvoimapulan ennustettiin koskevan muitakin kehittyneitä talouksia, suomalaisen työvoimapulan erityispiirteensä pidettiin suomalaisten työntekijöiden suurempaa hinkua päästä ennaikaiselle varhaiseläkkeelle siitä huolimatta, että työntekijöillä olisi ollut edelleen runsaasti työkykyä jäljellä. Artikkelissa liian nuorena eläköityminen nähtiin olevan yritysten vastuulla. Malinin mukaan ongelman juurisyyn tunnistettiin johtuneen yritysten vanhentuneista johtamis- ja organisaatorakenteista. Artikkelissa jaettiin kiitosta niille tahoille, jotka olivat "ymmärtäneet ruveta herättelemään halua jatkaa työntekoa". Ks. Malin, Risto. "Halut hereille". *Talouselämä* 28/1990, Pk.

³⁴⁷ *Veronmaksaja* 2/1985, "Sosiaalikasvu", Pk.

³⁴⁸ *Veronmaksaja* 8/1986, "Perhetukien vyyhti", Pk.

varallisuusluokkien aineellinen hyvinvointi oli jatkanut kasvuaan. Varallisuuseroja olisi pidetty ongelmallisina vasta silloin, mikäli köyhyys olisi alkanut kasaantua samoille henkilöille, jolloin "B-kansalaisiksi nimitettyjä ihmisiä ei milloinkaan saada mobilisoiduksi iloksi ja hyödyksi itsellensä ja lähimmäisillensä". Artikkelissa painotettiin, että varallisuuserojen uudelleenkuromisen tulisi tapahtua koulutukseen panostamalla, mikä lisäisi tehdyn työn arvoa ja sitä kautta parantaisi palkkatasoa. Sen sijaan ajatukseen sosiaaliturvan tason parantamisesta varallisuuserojen kuromiseksi suhtauduttiin kriittisesti.³⁴⁹ Muun muassa yhteiskunnan ja talouden itsesuojelun johdannaisina kuvattuja palkkaeroja pidettiin jopa jossain määrin toivottavana ilmiönä. Ilman naisvaltaisten alojen palkkaeroja syntyvyys olisi ollut entistä matalampaa ja siten vielä suurempi uhka Suomen väestönkasvulle.³⁵⁰

Vaikka talouslehdissä esitettiinkin 1980-luvun puolivälissä kritiikkiä sosiaaliturvajärjestelmää kohtaan, pidettiin sitä kuitenkin suurena kuvassa hyödyllisenä ja varsinkin moraalista näkökulmasta tarkasteltuna ymmärrettävänä ratkaisuna. Eräässä *Talouselämän* pääkirjoituksessa ruodittiin EVAn julkaisemaa raporttia, joka peräänkuulutti markkinatalouden kehittämistä ihmiskeskeisemmäksi.³⁵¹ Kaikkein heikompiosaisia olisi tullut suojella markkinatalouden negatiivisilta vaikutuksilta siitäkin huolimatta, että kollektiivinen sosiaaliturva olisi jossain määrin rajoittanut vapaan markkinatalouden tehokasta toimintaa. Suomen sosiaaliturvajärjestelmää pidettiin monia muita verrokkimaita kustannustehokkaampana. Jotta näin olisi ollut jatkossakin, lehdessä peräänkuulutettiin suomalaisten yritysten globaalia kilpailukykyä. Myös yrityksiltä toivottiin enemmän vastuuta inhimillisen markkinatalouden kysymyksissä. Kehittämisen tarvetta nähtiin etenkin suomalaisten yritysten yrityskulttuurissa. Yhtenä ratkaisuna esitettiin sitä, etteivät yritykset vähentäisi henkilöstöä aivan niin nopeasti kuin tekniikan kehityksen myötä tapahtuva tuottavuuden kasvu mahdollistaisi.³⁵²

1980-luvun puolivälissä talouslehdissä katsottiin, että ensi sijassa sosiaaliturvajärjestelmän rahoitusvastuuta olisi pitänyt siirtää selkeämmin vakuutettujen vastuulle. Valtion tai yritysten

³⁴⁹ Rantanen, Esko. "Vauraus kasvaa niin erotkin". *Talouselämä* 13/1988, Pk.

³⁵⁰ Luotonen, Jouni. "Johdannaisia". *Talouselämä* 39/1989, Pk. Vaikka kyseisessä pääkirjoituksessa kannatettiin palkkaeroja, niiden ei kuitenkaan olisi kuulunut perustua sukupuoleen, vaan yksilöiden välisiin eroihin koulutustasossa, taidoissa ja osaamisessa.

³⁵¹ Okkonen mukaan termi "ihmiskasvoinen markkinatalous" oli EVAn kehittämä termi, jolla tavoiteltiin asenneilmapiiriin muuttamista markkinamyönteisemmäksi. Okkonen mukaan termillä pyrittiin pehmeällä tavalla tuomaan julkiseen keskusteluun vaatimuksia yksilönvastuun lisäämisestä sekä julkisen sektorin pienentämisestä. Ks. Okkonen, 2013, 303.

³⁵² *Talouselämä* 33/1985, "Ihminen ja markkinavoimat", Pk.

rahoitusvastuuseen suhtauduttiin siten kriittisesti. Talouslehdistö olisi toivonut, että valtion sosiaaliturvaa koskevaa järjestämistä vastuuta olisi vähennetty ja vastavuoroisesti yksilön vastuuta sosiaalisten riskiensä hallinnassa olisi maltillisesti kasvatettu.³⁵³

Useissa puheenvuoroissa katsottiin, että hyvinvointivaltio oli kasvanut liian suureksi ja toivottiin julkisin varoin rahoitettujen palveluiden ja etuuksien karsimista, supistamista sekä tehostamista.³⁵⁴ Laajan hyvinvointivaltion nähtiin esimerkiksi uhkaavan yksilönvapautta sekä johtavan tehottomiin ja "ylimitoitettuihin palveluihin".³⁵⁵ 1980-luvulla talouslehdistöllä ei kuitenkaan ollut suurta intressiä muuttaa perustavanlaatuisesti olemassa ollutta rahoitusmallia, jossa sosiaalinen riskienhallinta oli rahoitettu suurimmaksi osaksi vakuutetuilta itseltään perityillä veronluonteisilla vakuutusmaksuilla.³⁵⁶

Talouslehdistön näkemyksen mukaan sosiaaliturva oli viimesijainen toimeentulon muoto. Sosiaaliturva nähtiin 1980-luvun puolivälissä ymmärrettäväksi toimeentulon lähteeksi niille, joiden ei voitu kohtuudella olettaa pystyvän hankkimaan itsenäisesti elantoaan. Sen sijaan sellaisten ihmisryhmien yksilöillä, joilla ei koettu olevan tällaisia rajoitteita, katsottiin ensi sijassa olevan vastuussa sekä itsensä että perheensä toimeentulosta. Tämä näkökulma korostui etenkin aikakaudella hyvin vilkkaana käyneessä verouudistuskeskustelussa.³⁵⁷ Esimerkiksi *Veronmaksajassa* Suomen verojärjestelmän suurimpana heikkoutena pidettiin korkeaa marginaaliveroastetta. Marginaaliverotuksen katsottiin olevan liian korkealla tasolla "kaikilla tulotasoilla". Verovähennysjärjestelmä puolestaan oli lehden mukaan liian monimutkainen ja kallis ylläpitää. Lisäksi verotuspäätösten katsottiin olevan epä johdonmukaisia, mikä nähtiin "selvänä tasa-arvon loukkauksena".³⁵⁸

Vaatimuksia verotuksen progression alentamiseksi perusteltiin usein vetoamalla työnteon moraaliseen välttämättömyyteen. Erään *Veronmaksajassa* ilmestyneen pääkirjoituksen

³⁵³ Talouslehtien ajatusmaailma vaikuttaisi tässä suhteessa olleen melko tarkasti linjassa elinkeinoelämän vaatimusten kanssa. Wuokon mukaan 1980-luvulla elinkeinoelämän tavoitteena oli lisätä kansalaisten "tervettä omavastuuta" sekä kohdentaa tulonsiirtoja "niitä kipeimmin tarvitseville". Ks. Wuokko 2016, 246.

³⁵⁴ Esim. *Veronmaksaja* 2/1985, "Sosiaalikasvu", Pk; Kari, Jaakko. "Karhunpaina puolestasi". *Veronmaksaja* 1/1987, Pk.

³⁵⁵ Kari, Jaakko. "Karhunpaina puolestasi". *Veronmaksaja* 1/1987, Pk.

³⁵⁶ Esimerkiksi *Talouselämän* artikkelissa 12/1989, "Alas julkinen talous", Pk. ei pidetty sosiaalimenojen leikkaamista ajankohtaisena. Suomessa sosiaalimenojen tason ei katsottu olleen verrokkimaihin suhteutettuna korkealla. Julkisin varoin rahoitetusta sosiaaliturvasta katsottiin olleen laajemmin tarkasteltuna hyötyä koko kansantaloudelle, minkä vuoksi sosiaaliturvan supistamista ei pidetty artikkelin kirjoitushetkellä ajankohtaisena.

³⁵⁷ 1980-luvun lopun verouudistuksen tavoitteena oli vähentää verotuksen ohjausvaikutusta. Tavoitteeseen pyrittiin tiivistämällä veropohjaa esimerkiksi karsimalla useita sosiaalisin perustein myönnettäviä vähennyksiä sekä yhdistämällä verokantoja esimerkiksi yhdenmukaistamalla omaisuustulojen verotusta. Ks. esim. Mannermaa 2007, 174–175, 182–185.

³⁵⁸ *Veronmaksaja* 7/1985, "Valoa horisontissa", Pk.

mukaan yhteiskunta viesti ankaralla verotuksella siitä, miten rangaistavana se jotain toimintaa tai vero-objektia piti. Siten esimerkiksi kireä tuloverotus kertoi siitä, että ahkeruutta pidettiin suomalaisessa yhteiskunnassa rangaistavana tekona. Työn ja yrittämisen verotuksen sijaan verotuksen painopistettä olisi tullut siirtää enemmän kuluttamisen verottamiseen. Erityisen kannattavana pidettiin sellaisen kuluttamisen verottamista, johon liittyi terveys- tai ympäristöriskejä. Tällaisia kulutushyödykkeitä olivat muun muassa tupakka tai saastuttavat tuotteet.³⁵⁹ Korkeat marginaaliveroasteet nähtiin uhkana suomalaisten hyvinvoinnille, sillä liian kireän verotuksen katsottiin laskevan suomalaisten työhaluja. Työmotivaation puutteen uskottiin olevan merkittävä selittävä tekijä työttömyydelle. Työn verotuksen korkeaa progressiota pidettiin *Veronmaksajassa* epäoikeudenmukaisena. Lehden mukaan korkea veroprogressio oli aikanaan edistyksellistä, sillä suomalaisia työmarkkinoita rasittivat tuolloin korkeat tuloerot. Tuloerojen suhteen 1980-luvun puolivälissä oli kuitenkin tultu tilanteeseen, jossa palkkaerot olivat jo niin pieniä, ettei veroprogressiolle olisi ollut enää samanlaista tarvetta.³⁶⁰

Veronmaksajan eräässä pääkirjoituksessa haluttiin osoittaa, että marginaaliveron lasku hyödyttäisi kaikkein eniten pieni- ja keskituloisia palkansaajia. Väitteen tueksi esiteltiin Veronmaksajain Keskusliiton tekemää kyselytutkimusta, jonka mukaan juuri keskituloiset ja sitä alemmat tuloluokat kokivat korkean marginaaliverotuksen vaikuttavan eniten haluihinsa hankkia lisätuloja. Lisäksi lehdessä vakuuteltiin, ettei marginaaliverotuksen lasku olisi nostanut joidenkin palkansaajien työttömyyttä. Vaikka uudistus olisikin lisännyt joidenkin palkansaajien työntekoa, marginaaliverojen alentaminen olisi kuitenkin johtanut työttömyyden vähenemiseen. Tekemätöntä työtä on aina ääretön määrä, joten ahkerampi työnteko olisi kasvattanut työllisyyttä lisäansioiden nostaessa sekä tuotannon että kulutuksen volyymia.³⁶¹

Vaikka marginaaliverotuksen huojentamista pidettiin "työtä suosivana" toimenpiteenä, *Veronmaksajassa* kannettiin myös huolta myös vähäosaisista. Eräässä lehden pääkirjoituksessa painotettiin, että marginaaliverotusta ei saisi toteuttaa vähennyksiä leikkaamalla, mikäli tästä olisi koitunut seurauksia "sairaille, orvoille tai velallisille".³⁶² Siten marginaaliverouudistuskeskustelussa oli esillä yksilönvastuun korostamisen rinnalla myös

³⁵⁹ Kari, Jaakko. "Vero, jolle on sanottava kyllä". *Veronmaksaja* 5/1989, Pk.

³⁶⁰ *Veronmaksaja* 6/1985, "Verohuojennus työnteolle", Pk.

³⁶¹ Kari, Jaakko. "Marginaaliveron alennus lisää työpanosta". *Veronmaksaja* 2/1988, Pk.

³⁶² *Veronmaksaja* 4/1986, "Päänavaus vai päänsilitys", Pk.

yhteisvastuullisuuteen pohjautuvia argumentteja. Yhteiskunnalla nähtiin olevan vastuu huolehtia viime sijassa heistä, joiden työkyky ei olisi riittänyt välttämättömän toimeentulon hankkimiseen.

Talouslehdistön kirjoittelulle oli 1980-luvun toisella puolikkaalla tunnusomaista liki kritiikitön usko markkinatalouden mahdollisuuksiin. Vaikka markkinoiden vapauttamista valtiollisesta sääntelystä ei haluttu jarruttaa, yhteiskunnan täytyi sopeutua tähän muutokseen. Valtiolla nähtiin olleen ensisijainen vastuu hallita vääjäämättömäksi katsottua rakennemuutosta sekä keksiä keinoja, joilla markkinoiden omia mekanismeja hyödyntäen olisi voitu vähentää markkinoiden vapauttamisesta aiheutuvia sosiaalisia riskejä kuten kasvanutta työttömyyden uhkaa.³⁶³

Talouslehdistön mukaan sosiaaliturvaa olisi tullut kehittää siten, että sen järjestäminen muistuttaisi mahdollisimman paljon kilpailuilla markkinoilla toimivien finanssiyhtiöiden harjoittamaa vakuutustoimintaa. Sosiaalivakuutuksen muuttamisen puolesta esitetyissä argumenteissa vedottiin ennen kaikkea Euroopan integraatioon. Euroopan yhdentymiskehityksen vuoksi pankki- ja vakuutusliiketoiminnan yhdistymistä "finanssitavarataloiksi" pidettiin *Talouselämässä* yleiseurooppalaisen kehityksen valossa vääjäämättömänä. Toisaalta pankkien ja vakuutusyhtiöiden fuusioiden yhteydessä pidettiin tärkeänä varmistaa, etteivät vakuutustoiminnan ja pankkitoiminnan riskit sekoittuisi keskenään.³⁶⁴

1990-luvun vaihteen suomalaisessa sosiaalivakuutusjärjestelmässä yksityiset vakuutusyhtiöt osallistuivat merkittävästi myös lakisääteisten vakuutusten järjestämiseen³⁶⁵. *Talouselämässä* tätä kytköstä pidettiin markkinaehtoisuuden näkökulmasta silmänlumeena. Lehden mukaan suomalainen vakuutusala oli niin keskittynyt, että kysymyksessä oli ennemminkin kartelli kuin aito vapaaseen kilpailuun perustuva toimiala. Näin ollen suunnitelmia yhdistää vakuutusyhtiöitä ja pankkeja "finanssitavarataloiksi" pidettiin tervetulleina. Suurempien yksiköiden nähtiin mahdollistavan kustannustehokkaamman järjestelmän, mikä olisi tarkoittanut "löyhäkätisen rahankäytön loppua". Vastuu teottomista pääomamarkkinoista oli ammattiyhdistysliikkeellä. 1960-luvulla ammattiyhdistysliike oli ollut luomassa työeläkejärjestelmää, josta oli tullut 1980-luvulla tapahtuneen pääomien vapautumisen myötä

³⁶³ Ks. esim. *Talouselämä* 38/1987, "Joensuun valittajaiset", Pk.

³⁶⁴ Malin, Risto. "Riskit erillään". *Talouselämä* 32/1990, Pk.

³⁶⁵ Liukko 2005, 11–12; Liukko 2013, 84.

"halvan rahan jakojärjestelmä". Tämä oli mahdollistanut vastuuttoman kasinopelin sekä kiihdyttänyt inflaatiota. Suurten finanssikonsernien riskinä nähtiin se, että vakuutusyhtiöiden yhdistymisen mahdollistama lisälikviditeetti olisi saattanut kannustaa pankkeja vastuuttomaan riskinottoon.³⁶⁶

Talouseläimälehdistössä vahvistui ajatus, jonka mukaan yrittäjyydellä oli keskeisin rooli tulevaisuuden talouskasvun ja hyvinvoinnin turvaajana. Yrittäjät nähtiin dynaamisina uudistajina, joilla uskottiin olevan keskimääräistä kansalaista paremmat ”henkiset resurssit”. Tämä teki heistä etevämpiä, osaavampia ja älykkäämpiä ja siten ominaisuuksiltaan sopivimpia ottamaan taloudellista riskiä. Yrittäjien aseman parantamista peilattiin 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa yhteiskunnan kokonaisuutena. Yhteiskunnan toivottiin luovan yrittäjyydelle sellaiset puitteet, joissa yrittäjillä olisi mahdollisimman suuret vapaudet ja siten myös tilaisuus kehittää yhteiskuntaa sekä luoda uusia työpaikkoja luovuudellaan ja toimeliaisuudellaan.³⁶⁷

Usein 1980-luvun loppupuolen ja 1990-luvun alun yrittäjyyttä kuvaavissa pääkirjoituksissa asetettiin vastakkain henkilöt, joista ensimmäinen oli menestynyt omin voimin ja omalla lahjakkuudellaan ja toinen oli yhteiskunnan antamasta taloudellisesta tuesta huolimatta epäonnistunut. Tällaisella asetelmalla haluttiin osoittaa, että onnistumisen mahdollisuuksien luominen ahkerimmille ja lahjakkaimmille yksilöille olisi koko yhteiskunnan etu. Hyvä esimerkki tällaisesta artikkelista on *Talouselämässä* ilmestynyt kirjoitus, jossa vertailtiin keskenään kahta hyvin erilaista, mutta suomalaisessa mittakaavassa suurta elokuvatuotantoa: Renny Harlinin ohjaamaa *Die Hard 2* -elokuvaa ja Pekka Parikan *Talvisota*-elokuvaa. Pääkirjoituksen näkemyksen mukaan elokuvien merkittävin ero oli se, että ainoastaan *Talvisota*-elokuva oli saanut rahoitusta Suomen elokuvasäätiöltä. Julkisesta rahoituksesta huolimatta elokuva oli osoittautunut tappiolliseksi ja kaiken kukkuraksi vetänyt koko tuotantoyhtiön konkurssiin. Sen sijaan lehti ylisti Harlinia seuraavasti:

Nykypäiväkin tarvitsee sankarinsa. Sen viitan voi huoletta luovuttaa pitkäkuutrisen Harlinin harteille. Mies, joka nousee Suomesta yhden kansainvälisimmän teollisuudenalan ammattilaiseksi sopii hyvin ihailun kohteeksi. Ilman sitkeyttä, peräänantamattomuutta, kurinalaisuutta, luovuutta ja ammattitaitoa ei menesty

³⁶⁶ *Talouselämä* 35/1990, "Finanssien liitto", Pk.

³⁶⁷ *Talouselämä* 5/1985, "Yrittäjän uusi tuleminen", Pk; *Talouselämä* 38/1985, "Vallankumous muhii", Pk; *Veronmaksaja* 7/1985, "Valoa horisontissa", Pk; Kari, Jaakko. "Karhunpainia puolestasi". *Veronmaksaja* 1/1987, Pk; Rantanen, Esko. "Luota itseesi maakunta". *Talouselämä* 21/1988, Pk.

*millään muullakaan teollisuudenalalla. - - Teollisuus tarvitsee yhä kipeämmin
spedensä ja harlininsa.*³⁶⁸

Yrittäjyyttä kuvattiin artikkelissa ylistävästi. Harlinin valtion tuesta riippumaton toiminta nähtiin vastuullisena, sillä hän oli menestynyt itsenäisesti ja ilman valtion tukea. Harlinin ohjaaman elokuvan tuotannon raportoitiin pysyneen budjetissa ja tuottaneen voittoa. Sen sijaan *Talvisodan* "ohjaaja ylitti surutta budjettinsa". Myönteistä mielikuvaa yrittäjyydestä vahvistettiin positiivisilla adjektiiveilla. Harlin kuvattiin malliesimerkkinä toivotunlaisesta yrittäjästä, jonka henkiset ominaisuudet sopivat ihanteellisesti kantamaan taloudellista riskiä. Sen sijaan valtio nähtiin riskinottajana sekä tuhlailevana ja siten vastuuttomana. Artikkelin mukaan valtion tukien seurauksena tuetuilla ei ollut enää samanlaista taloudellista vastuuta, mikä johti holtittomaan rahankäyttöön. Siten artikkelista välittyy hyvin yksilökeskeinen kuva. Taloudellisen menestyksen nähtiin olevan seurausta ahkeruudesta ja muista yksilön henkilökohtaisista ominaisuuksista. Siten kyvykkäimmillä yksilöillä katsottiin olevan moraalinen oikeus rikastua riskinotolla.

Vastaava yksilön vastuuta omasta hyvinvoinnistaan korostava asennoituminen oli nähtävissä myös vuoden 1990 koulutuskeskustelussa. Suomalaista koulutusjärjestelmää pidettiin liian holhoavana ja byrokraattisena. Lahjakkaimmilla yksilöillä ei siten ollut mahdollisuuksia osoittaa kaikkea potentiaaliaan. Esimerkiksi *Talouselämässä* siteerattiin Teollisuuden koulutusvaliokunnan kirjoitusta, jonka mukaan suomalaisen peruskoulun pahin ongelma oli se, että "tasavertaisuuden idea [oli] muuntunut yhdenmukaisuudeksi, jossa [iti] tehottomuus". Tämän seurauksena koululaitos oli pahimmillaan muuttumassa "nuorison piilopäivähoidoksi". Artikkelissa arvosteltiin suomalaista koulutuslaitosta tehottomaksi, sillä koulutuksen järjestäminen ei noudattanut tarpeeksi markkinatalouteen kuuluvia kysynnän ja tarjonnan lakeja. Tämä johtui pääkirjoituksen mukaan siitä, ettei koululaitoksilla ollut vastuuta valmistuneiden työllistymisestä. Koulutuksen maksuttomuus ei kannustanut paremmin oppilaitoksia kuin opiskelijoitakaan "tulos- ja tavoitetietoisuuteen".³⁶⁹

³⁶⁸ Åsvik, Esko. "Sankari Hollywoodista". *Talouselämä* 25/1990, Pk. Havaintojeni perusteella kulttuuri- ja taideohjelmat käytettiin yleisesti esimerkkinä siitä, miten tehotonta ja verovarjoja tuhlailevaa valtion varoilla tuettua toimintaa oli verrattuna markkinatalouden ehdoilla toimivaan yritystoimintaan. Valtion tukemilla taide- ja kulttuurialoilla työskentelevät toimijat kuvattiin naiiveina idealisteina, jotka eivät ymmärtäneet vapaan markkinatalouden periaatteita ja joiden toimintaa nähtiin ennemminkin hyväntekeväisyytenä kuin vartenotettavana ja hyödyllisenä toimintana. Vrt. *Talouselämä* 43/1988, "Tieto lisää sivistystä", Pk. ja Åsvik, Esko. "Jääkiekon ja oopperan voimalla". *Talouselämä* 32/1991, Pk.

³⁶⁹ *Talouselämä* 31/1990, "Meidän koulu", Pk. Ks. myös *Talouselämä* 21/1991, "Koulu kunniaan", Pk.

Helmikuussa 1991 talouskehityksen ajautuminen taantumaan kirvoitti talouslehdistöltä katkeria kommentteja, jotka taloustilanteen kriisiytyttyä vuoden 1991 jälkipuoliskolla muuttuivat suoranaiseksi itseruoskinnaksi. Syypääksi lamaan julistettiin koko Suomen kansa, joka *Talouselämän* erään pääkirjoituksen mukaan oli "saanut nauttia ansaitsemattomasta elintason noususta". Lehden mukaan tämä oli johtanut suomalaisten laiskistumiseen. 1980-luvulla suomalaisten veltostumisen oli pitänyt piilossa "löysä raha". Lainarahaa ei saanut enää niin helposti, joten asian tila oli kaikkien nähtävissä. Lama voitiin kukistaa ainoastaan, mikäli suomalaiset ottaisivat itseään niskasta kiinni ja alkaisivat työskennellä ahkerammin.³⁷⁰ Kansalaisilta vaadittiin perinpohjaista asennemuutosta. Suomalaisilla olisi pitänyt olla enemmän määrätietoisuutta ja uskoa tulevaisuuteen. Uusi ja niukempi taloudellinen todellisuus edellytti erään *Talouselämän* pääkirjoituksen mukaan kaikilta "normaalia elämää" eli "kovaa työtä, joka palkitsee ahkeran ja osaavan tekijän".³⁷¹

Talouslehdistön näkemyksen mukaan lama johtui suomalaisten muita kansoja heikommasta moraalista. *Talouselämän* pääkirjoituksessa esimerkiksi verrattiin suomalaisia vastaitsenäistyneisiin baltteihin. Talouslaman järkeiltiin aiheutuneen suomalaisten henkisestä velttoudesta ja vääränlaisista arvoista. Suomalaisen yhteiskunnan heikko moraalit näkyi kuluttamisen ihannointina, velaksi elämisenä sekä palveluelinkeinojen kasvuna. Edellisenä vuosikymmenenä koettu voimakas nousukausi oli ansaitsematon onnenpotku, joka sai suomalaiset luulemaan itsestään liikoja. Hyvästä onnesta johtunut hyvinvoinnin kasvu oli luonut suomalaisille harhakuvitelman, jonka mukaan nousukausi olisi johtunut korkeasta osaamisesta ja viisaudesta. Tosiasiassa suomalaisista oli tullut elintason nousun myötä ainoastaan ahneita. Laman myötä oli tullut aika ottaa opiksi ja nöyryyttävä. Mallia neuvottiin ottamaan Suomenlahden eteläpuolelta, missä Baltian maiden itsenäisyys oli ollut seurausta kymmenien vuosien sitkeästä ja päämäärätietoisesta työnteosta.³⁷² Toisessa *Talouselämän* pääkirjoituksessa verrattiin suomalaisia neuvostoliittolaisiin. Neuvostoimperiumi kaatui tehottoman keskushallinnon, kollektiivisen köyhyyden ja välinpitämättömyyden vuoksi. Suomen talous puolestaan luhistui kollektiivisen hyvinvoinnin vuoksi, mikä "karsi suomalaisista suhteellisuudentajun". Lehden mukaan hyvinvointi "vei halun joustaa, ottaa vastuuta ja ratkaista ongelmia".³⁷³

³⁷⁰ *Talouselämä* 6/1991, "Työnteko auttaisi", Pk.

³⁷¹ *Talouselämä* 19/1991, "Laman jälkeen kello kuusi", Pk.

³⁷² *Talouselämä* 28/1991, "Pahoinvointivaltion itsekritiikki", Pk.

³⁷³ *Talouselämä* 32/1991, "Ahon hallitus on umpikujassa", Pk.

Vuoden 1991 aikana talouslehdet olivat hyvinkin yksimielisiä siitä, että kasinotaloushuuman taloudellisista seurauksista olivat vastuussa palkansaajat. Erään *Talouselämän* pääkirjoituksen mukaan palkansaajien 1980-luvun merkittävä reaalipalkkojen muutos ei selittynyt ahkeralla työnteolla, vaan runsaat palkankorotukset oli rahoitettu vastuuttomasti ulkomailta lainatuilla rahoilla. Artikkelin mukaan palkansaajat eivät myöskään olleet käyttäneet palkankorotuksiaan vastuullisesti säästämiseen, vaan kuluttaneet rahat holtittomasti. Tämä osoitti palkansaajien ahneuden ja sen, että sovitut palkankorotukset olivat olleet tarpeettoman korkeita. Vastuun palkansaajien ahneudesta olivat joutuneet kantamaan suomalaiset yritykset, joiden kilpailukyky oli romahtanut voimakkaasti kasvaneiden työvoimakustannusten vuoksi. Palkankorotukset oli rahoitettu velaksi, joten palkansaajien olisi tullut maksaa palkankorotukset takaisin yhteiskunnalle suostumalla tuntuviin palkanalennuksiin. Mikäli palkansaajat eivät olisi suostuneet palkkojen leikkauksiin, vastuu laman kustannuksista olisi siirtynyt työttömille ja lomautetuille. Tätä pidettiin edesvastuuttomana ja epäoikeudenmukaisena ratkaisuna.³⁷⁴

Vuosina 1992–1993 ennätyskorkeaksi kohonnut työttömyys herätti talouslehdissä vilkasta keskustelua siitä, missä määrin yksilön oma hyvinvointi ja toimeentulo oli hänen vastuullaan. Lisäksi lehdissä pohdittiin, millainen julkisrahoitteisesti tai muulla yhteisvastuullisuuteen perustuvalla rahoitusmallilla järjestetty hyvinvoinnin taso olisi ollut moraalisesti hyväksyttävä. Talouslehdistön lähestymistapa näihin kysymyksiin oli selkeän yksilökeskeinen. Toimeentulon oli perustuttava lähtökohtaisesti yksilön omaan toimeliaisuuteen. Eräessä *Talouselämän* pääkirjoituksessa hallituksen työpolitiikkaa arvosteltiin liian holhoavaksi. Pääkirjoituksen mukaan minkäänlaisella poliittisella kokoonpanolla ei ollut rohkeutta arvostaa "tuottavaa työtä". Palkansaajassa poliittinen johto näki ainoastaan "holhottavan verovelvollisen". Valtion vastuuta toivottiin siirrettävän yksilölle "kansalaisten omatoimisuuteen luottavin keinoin".³⁷⁵

Eräessä toisessa *Talouselämän* pääkirjoituksessa peräänkuulutettiin työnteon merkitystä laman ongelmien ratkaisijana ja kritisoitiin valtiota turhasta kansalaisten holhoamisesta. "Joutava paapominen on lopetettava ja ruvettava töihin", artikkelissa vaadittiin. Holhoamisella viitattiin liian anteliaaseen sosiaaliturvaan sekä liian monipuolisiin julkisiin palveluihin, mitkä opettivat kansalaisia "liian hyvään". Liian korkeaksi koettu elintaso oli

³⁷⁴ *Talouselämä* 29/1991, "Vain palkansaaja voi maksaa laman", Pk

³⁷⁵ Ollikainen, Hannu. "Luokaton taistelu". *Talouselämä* 16/1992, Pk.

johtanut siihen, että työntekijät olivat alkaneet vältellä raskaampia ja alemmin palkattuja töitä. Vastaisuudessa suomalaisten tuli työskennellä ahkerammin, jotta Suomi pystyisi maksamaan ulkomaanvelkansa takaisin.³⁷⁶

Lama-ajan talouslehdistö piti työntekoa ensisijaisena toimeentulon muotona. Työpaikkojen tuli lisätä työn tuottavuutta ja siten tukea talouskasvua. Työllisyyden tuli parantua työn tehokkuuden nousun kautta, minkä vuoksi kaikenlaisia julkisessa keskustelussa esiin nousseita ehdotuksia luoda uusia työpaikkoja ilman liiketaloudellista tarvetta pidettiin järjettöminä. Esimerkiksi ajatukset työajan lyhentämisestä, jotta jäljellä olevia työpaikkoja olisi ollut mahdollista jakaa solidaarisemmin useammalle työntekijälle, ammuttiin eräässä *Talouselämän* pääkirjoituksessa alas kovin sanoin. Työajan lyhentäminen rinnastettiin kirjoituksessa sosiaalietuuksiin, joita katsottiin jo nykyiselläänkin olleen liikaa. Artikkelin mukaan tällainen ehdotus olisi ollut toteutuessaan silkkää typeryyttä, johon Suomella ei olisi ollut varaa. Työnteon nähtiin lisääntyvän ainoastaan työskentelemällä ahkerammin. Mikäli työaika olisi lyhennetty, yksilön elämänsä aikana työnteolle antama aika olisi vähentynyt entisestään. Artikkelin mukaan suomalaisilla työntekijöillä oli jo nyt suhteellisen alhainen vuosittainen ja elinikäinen työaika. Osaavan työvoiman työajan rajoittaminen ja korvaaminen kokemattomammilla työntekijöillä, kuten harjoittelijoilla, oli "naiivi esitys", sillä se olisi laskenut työn tuottavuutta.³⁷⁷

Lama-aika kovensi talouslehdistön asenteita työttömyyttä ja työntekoa kohtaan. Ennen lamaa työttömyys ja holtiton kuluttaminen olivat moraalisesti paheksuttavia. Nyt paheksuttavaa oli myös olla töissä "yhteiskunnallisesti tuottamattomissa toiminnoissa". "Kaikki työ on arvokasta, mutta kaikki työ ei ole samanarvoista", eräässä *Talouselämän* pääkirjoituksessa linjattiin.³⁷⁸ Aineiston pohjalta voi siten tehdä johtopäätelmän, ettei yhteisvastuulliseen sosiaalisten riskien hallintaan suhtauduttu lama-Suomen talouslehdistössä positiivisesti. Tämä näkyi etenkin työllisyyspolitiikkaa käsittelevissä pääkirjoituksissa. Talouslehdissä edes kaikkien työssäkävien palkansaajien toimeentulon hankkimista ei pidetty moraalisesti hyväksyttävänä. Liian suuri osa työvoimasta työskenteli talouslehdistön näkemyksen mukaan tehottomaksi koetuilla julkisella tai "suljetulla sektorilla"³⁷⁹, jolla viitattiin sisämarkkinoilla

³⁷⁶ Rantanen, Esko. "Nenästä kiinni ja kurkusta alas". *Talouselämä* 27/1992, Pk.

³⁷⁷ Rantanen, Esko. "Työ ei jakaen lisääny". *Talouselämä* 37/1993, Pk.

³⁷⁸ Rantanen, Esko. "Eriarvoisuuden puolesta". *Talouselämä* 40/1992, Pk.

³⁷⁹ Wuokon mukaan termi "suljettu talous" oli EVAn luoma käsite, jolla viitattiin alkujaan sekä sääntelyn suojissa toimineisiin kotimarkkinaelkeinoihin, mutta lama-aikana myös julkinen sektori sisällytettiin osaksi suljetun talouden käsitettä. Käsitteen tarkoituksena oli luoda retorista vastakkainasettelua "tuottavan" "avoimen sektorin" eli vientiteollisuuden sekä "kuluttavan" "suljetun sektorin" välille. Ks. Wuokko 2016, 243.

toimiviin tavaroita ja palveluita tuottaviin yrityksiin. Mikäli työntekijän palkka maksettiin ”veronmaksajien ja vientiteollisuuden pussista”, saatettiin tällaista työntekijää pitää yhteiskunnan kannalta ”taakkana”. Tällaisia töitä olivat kaikki sellainen työ, joka ei suoraan ollut kytköksissä vaihtotasetta parantavaan vientisektoriin.³⁸⁰

Vuoden 1993 alkupuolella ilmestyneessä *Talouselämän* pääkirjoituksessa pohdittiin julkisessa keskustelussa esillä ollutta jakoa A- ja B-kansalaisiin. Julkisissa puheenvuoroissa A-kansalaisiksi oli luettu kaikki työssäkäyvät palkansaajat. Pääkirjoituksessa oltiin kuitenkin sitä mieltä, että asetelma voisi vastaisuudessa muuttua, sillä sekä työttömyyden että valtion menojen pysyessä korkeana uhkana nähtiin suomalaisten veronmaksajien taakankantokyvyn romahtaminen. Yhteiskunnan rahoitusvastuun pelättiin kohdistuvan yhä pienemmälle maksajien joukolle, minkä pelättiin jakavan kansakunnan pysyvästi ”elättäjiin” ja ”elätettäviin”. Mikäli tällainen tilanne olisi vakiintunut, korkeasta työttömyydestä olisi tullut yhteiskunnallisesti hyväksyty olotila ja siten johtavan yhteiskunnan ”talkoohengen” rapautumiseen.³⁸¹

Myös *Taloustaidossa* oltiin huolissaan yhteiskunnan rahoitusvastuun keskittymisestä. Kireän verotuksen ja julkisen vallan tuhlailevaksi koetun verovarojen käytön pelättiin rappeuttavan kansalaisen veromoraalin ja johtavan ”verokapinaan”. Korkealla veromoraalilla tarkoitettiin sitä, että ihmiset pitävät verotusta oikeudenmukaisena ja maksavat laissa määritellyt verot oikeansuuruisina sekä ajallaan. Veromoraalin rapistumista pidettiin ymmärrettävänä, sillä lehden mukaan korkealla työn verotuksella valtio suoranaisesti kannusti teetättämään työtä pimeästi. Tällaisen ilmiön yleistymistä ei pidetty suurena riskinä, sillä pimeästi tehty työ katsottiin työttömyyttä paremmaksi vaihtoehdoksi. Artikkelissa käytettiin esimerkkinä vanhusten hoivaa. Vanhusten hoivan järjestämisen pimeästi katsottiin olevan yhteiskunnan edun mukaista, sillä siten valtion ei tarvinnut kustantaa vanhuksille hoivakotipaikkoja veronmaksajien pussista.³⁸²

Vientirytykset nähtiin hyvinvointivaltion ja suomalaisten hyvinvoinnin ainoana mahdollistajana. Yhteiskunnan resursseja ei olisi tullut kohdentaa solidaarisuuden perusteella, vaan voimavarat olisi tullut varata vahvimpien toimijoiden, kuten vientiteollisuuden käyttöön. Tämän uskottiin palvelevan tehokkaimmin Suomen talouskasvua ja siten olevan koko

³⁸⁰ Rantanen, Esko. "Eriarvoisuuden puolesta". *Talouselämä* 40/1992, Pk.

³⁸¹ Ollikainen, Hannu. "Maksajien kapina". *Talouselämä* 13/1993, Pk.

³⁸² *Taloustaito* 4/1993, "Veromoraali rapistuu", Pk.

kansakunnan kokonaisedun mukaista. Vientiteollisuudelle vaadittiin lama-aikana suuren vastuun edellyttämiä mahdollisuuksia vaikuttaa yhteiskunnan resurssien jakoon. Valtio nähtiin haitallisten talouden rakenteiden ylläpitäjänä, minkä seurauksena työvoima oli kohdistunut tehottomasti. Valtion työllisyyspolitiikka nähtiin "tempputyöllistämisenä", jossa valtio ohjasi työttömiä julkiselle sektorille tai muille tehottomiksi katsotuille toimialoille.³⁸³

Talouslehdissä oltiin yleisesti tyytymättömiä valtion toimintaan työllisyyden hoidossa. Valtion nähtiin syventävän ratkaisullaan lamaa, sillä sen katsottiin nostavan työvoimakustannukset kannattamattomalle tasolle verottamalla ja keräämällä veronluonteisia maksuja. Hallitukselta toivottiin tilanteeseen ratkaisuja, jotka olisivat luoneet yrittäjille parempia mahdollisuuksia työllistää ihmisiä.³⁸⁴ Liian kireän verotuksen nähtiin uhkaavan yritysten kannattavuutta ja siten estävän työttömien työllistämistä. Esimerkiksi *Taloustaidossa* uskottiin, että kevyempi tuloverotus olisi palauttanut "työnteon motivaation". Lehdessä tuloveron madaltamisen nähtiin luovan positiivisen kierteen, jossa matalampi verotus olisi luonut uusia työpaikkoja sekä parantanut työn tuottavuutta, mikä olisi lisännyt työpaikkoja.³⁸⁵

Talouslehdissä nähtiin työllistymisen olevan lähtökohtaisesti yksilön omalla vastuulla. Valtion kuitenkin odotettiin muovaavan yhteiskunnan rakenteita sellaisiksi, että ne olisivat tukeneet mahdollisimman paljon elinkeinoelämän globaalia kilpailukykyä. Valtion ei haluttu ottavan liikaa vastuuta suoraan työllisyyden hoidosta. Sen sijaan sen tehtävänä oli pyrkiä luomaan Suomelle kansainvälisesti kilpailukykyinen talous. Esimerkiksi *Talouselämässä* vaadittiin valtiolta toimia työmarkkinoiden muuttamiseksi markkinaehtoisemmiksi. Koska palkat eivät määrittäneet talouslehdistön näkökulmasta tarpeeksi markkinaehtoisesti ammattiyhdistysliikkeen vahvan neuvotteluaseman vuoksi, pidettiin työn hintaa liian korkeana. Tämän ajateltiin ylläpitäneen ennätyskorkeaa työttömyyttä. Mikäli työvoiman saanti olisi ollut edullisempaa, yritysten olisi ollut helpompi palkata lisää väkeä töihin.³⁸⁶

³⁸³ Rantanen, Esko. "Eriarvoisuuden puolesta". *Talouselämä* 40/1992, Pk; Rantanen, Esko. "Liittokohtaiset tulevat". *Talouselämä* 20/1993, Pk.

³⁸⁴ Ks. esim. Ollikainen, Hannu. "Työllistäjän puolustuspuhe". *Talouselämä* 5/1993, Pk.

³⁸⁵ *Taloustaito* 9/1991, "Inflaatiokorjaus tuloveroasteikkoon", Pk.

³⁸⁶ Ollikainen, Hannu. "Työllistäjän puolustuspuhe". *Talouselämä* 5/1993, Pk; Rantanen, Esko. "Työ ei jakaen lisäännny". *Talouselämä* 37/1993, Pk.

Heikko taloustilanne vahvisti talouslehdistön näkemyksiä siitä, että suomalaisten hyvinvointi oli ennen kaikkea yrittäjien ansiota. Siten yrittäjistä pyrittiin luomaan positiivisia mielikuvia. Esimerkiksi *Talouselämässä* yritysten yhteiskunnallista vastuuta kuvattiin seuraavasti:

*Valtiovalta odottaa yrityksiltä yhteiseen pottiin markkoja, joita yrityksillä ei ole. Yrityksiin pitäisi päin vastoin luoda pelivaraa huolehtia huomisesta. - - Työtöntä ei pidä syrjiä, mutta työllistäjä on tämän päivän sankari.*³⁸⁷

Suomen talouskasvun nähtiin riippuvan siitä, millaiset menestymisen mahdollistavat rakenteet yhteiskunta tarjoaisi ahkerille ja päämäärätietoisille yksilöille. Talouslehdistössä vaadittiin yksilöille mahdollisimman suuria vapauksia. Hyvinvointivaltion rahoitusvastuun näkökulmasta yrittäjät haluttiin nähdä ”innovaattoreina”, joiden yhteiskunnallinen tehtävä oli ensisijaisesti uusien teknologioiden kehittäminen. Yrittäjien vastuu nähtiin liian suurena, sillä kireän verotuksen katsottiin rajoittavan heidän liiketaloudellisten visioidensa toteuttamista. Etenkin teknologiateollisuuden startup-tyyppisille yrityksille vaadittiin mahdollisimman suotuisia olosuhteita. Tällaisten yritysten menestyminen nähtiin olevan koko kansantalouden etu, sillä menestyessään ne olisivat luoneet uusia korkean tuottavuuden työpaikkoja.³⁸⁸ "Suomeen ei haluta alhaisen jalostusasteen massateollisuutta, vaan korkeasti jalostettuja tuotteita ja korkeateknologiaa", julistettiin *Arvopaperin* pääkirjoituksessa loppuvuodesta 1993.³⁸⁹

Talouslehdissä toivottiin, että yksilöllä olisi ollut vapaus valita, kuinka paljon hän olisi valmis rahoittamaan lakisääteistä sosiaaliturvaa. Esimerkiksi *Taloustaidossa* ehdotettiin, että palkansaajilla olisi tullut olla mahdollisuus päättää itse maksamansa työeläkevakuutusmaksun suuruudesta.³⁹⁰ Työttömyysturvaan suhtauduttiin talouslehdissä 1990-luvun alussa paheksuvasti. Työttömyyden rahoittamista kutsuttiin esimerkiksi "anarkiaksi".³⁹¹ Oikeana sosiaaliturvan tasona pidettiin sellaista, joka "pitää ihmiset leivässä, mutta ei jarruta heidän pyrkimyksiään hankkiutua töihin". Korkean työttömyyden johdettua sosiaalivakuutusmaksujen korotuksiin työttömyysturvan ja muun sosiaaliturvan tason heikentämistä pidettiin välttämättömänä.³⁹² Sosiaaliturvan rahoitusmallia kritisoitiin siitä, että järjestelmä oli osittain rahoitettu ottamalla velkaa. Esimerkiksi erään *Talouselämän* artikkelin

³⁸⁷ Ollikainen, Hannu. "Työllistäjän puolustuspuhe". *Talouselämä* 5/1993, Pk.

³⁸⁸ Malin, Risto. "Innovaattoreiden vuoro". *Talouselämä* 26/1992, Pk.

³⁸⁹ Leppiniemi, Jarmo. "Aika investoida osaamiseen". *Arvopaperi* 4/1993, Pk.

³⁹⁰ *Taloustaito* 10/1991, "Kaikki uusiksi", Pk.

³⁹¹ Ollikainen, Hannu. "Työllistäjän puolustuspuhe". *Talouselämä* 5/1993, Pk.

³⁹² Luotonen, Jouni. "Toisen luokan kansalaiset". *Talouselämä* 12/1992, Pk.

mukaan tällainen oli "moraalitonta puuhaa", sillä "työtä tekemättömien elämän maksattaminen" velalla siirsi vastuun sosiaaliturvan kustannuksista tuleville sukupolville.³⁹³

Vuoden 1993 alussa talouslehdissä esiintyi myös kriittisiä puheenvuoroja koskien vientiteollisuuden mahdollisuuksia vetää Suomi ylös lamasta. Taluslehtien pääkirjoituksissa alettiin vuoden 1993 aikana lämmitä ajatukselle talouden elvyttämisestä, jota ne olivat tähän saakka kovasanaisesti vastustaneet.³⁹⁴ Vaikka elvytykseen suhtauduttiin positiivisemmin, lehdet näkivät edelleen velanottoon perustuvan elvytyksen vastuuttomana.³⁹⁵ Esimerkiksi *Talouselämässä* velkaelvytystä verrattiin uhkapelaamiseen. Lehden mukaan ei ollut mitään takeita siitä, että velkaelvytys olisi kääntänyt taloutta kasvuun. Sen sijaan pääkirjoituksessa korostettiin, että vastaisuudessakin niin yritysten kuin kotitalouksienkin tulisi pidättäytyä ”kantapään kautta” opitussa harkitussa taloudenpidossa.³⁹⁶

Turhien riskien välttäminen, säästäväisyys sekä tunnollinen velkojen takaisinmaksu pysyivät koko lama-ajan taluslehtien sivuilla eräänlaisina moraalisiin perushyveinä, joita kaikkien suomalaisten toimijoiden, niin kansalaisten, yritysten kuin poliitikkojenkin, odotettiin noudattavan. Elvytyskeskustelun yhteydessä julkisissa puheenvuoroissa esiin nostetut toimenpiteet yksityisen kulutuksen kasvattamiseksi otettiin vastaan hämmästyksellä. Esimerkiksi *Talouselämässä* ihmeteltiin tällaisia säästämisen vastaisia puheenvuoroja seuraavasti:

*Ekonomistit ovat kauhistelleet jopa yllättävän korkeaksi noussutta säästämisastetta. Eikö siitä päin vastoin pitäisi iloita? Mitä kauhistelemista siinä on.*³⁹⁷

Mikäli kansantaloutta haluttiin vauhdittaa elvytyksellä, taluslehdistön mukaan paras vaihtoehto oli keventää verotusta säästämisasteen laskemisen sijaan. Matalammalla verotuksella nähtiin olevan ostovoiman kasvuun liittyvien vaikutuksien lisäksi myös kansalaisten moraaliiin ja käyttäytymiseen vaikuttavia seurauksia. Esimerkiksi eräässä *Taloustaidossa* julkaistussa pääkirjoituksessa matalamman tuloverotuksen käyttäytymisvaikutuksia havainnollistettiin vertaamalla kansalaisia lapsiin ja kotieläimiin:

³⁹³ Luotonen, Jouni. "Toisen luokan kansalaiset". *Talouselämä* 12/1992, Pk.

³⁹⁴ Ks. esim. *Taloustaito* 2/1993, "Veroelvytykseen", Pk.

³⁹⁵ Ks. esim. Leppiniemi, Jarmo. "Vastuuta osakesäästäjille". *Arvopaperi* 1/1993, Pk.

³⁹⁶ Ollikainen, Hannu. "Veljeilyä velan kanssa". *Talouselämä* 23/1993, Pk.

³⁹⁷ Rantanen, Esko. "Kannattaa säästää". *Talouselämä* 26/1993, Pk.

Meillä ei tunnuta tiedettävän, että veronmaksajiin tehoaa parhaiten sama resepti kuin lapsiin ja kotieläimiin. Palkitseminen antaa paljon paremman tuloksen kuin rankaiseminen. Siis valtio: palkitse, älä rankaise!³⁹⁸

Matalampien tuloveroasteiden uskottiin saavan suomalaiset työskentelemään ahkerammin. Vaikutus yksilön työmoraaliin katsottiin niin suureksi, että sen uskottiin kompensoivan verotuksen laskun seurauksena aiheutunutta lovea valtion budjettiin ainakin pidemmällä aikavälillä. Velanoton sijasta budjetin lyhyen aikavälin tasapaino tuli saavuttaa joko leikkaamalla valtion menoja tai vaihtoehtoisesti kohdentamalla verotuksen painopistettä siten, että se kannustaisi kansalaisia työntekoon.³⁹⁹ Suomalaisia velvoitettiin ottamaan vastuuta omasta toimeentulostaan niin paljon kuin mahdollista. Valtion velvollisuutena katsottiin 1990-luvun ensimmäisellä puoliskolla olleen sellaisten yhteiskuntarakenteiden luominen ja ylläpitäminen, jotka antaisivat yksilöille mahdollisimman suuret mahdollisuudet menestyä taloudellisesti. Lopullinen vastuu omasta menestymisestä katsottiin kuitenkin olleen yksilöllä itsellään. Valtion 1990-luvun alussa toteuttamat suuren mittaluokan leikkaukset muun muassa koulutuksesta hankaloittivat osaamisen kehittämisen mahdollisuuksia, ja talouslehdissä kansalaisilta vaadittiin uuteen tilanteeseen sopeutumista. Yksilön odotettiin etsivän entistä ahkerammin tietojaan ja taitojaan kehittäviä kanavia.⁴⁰⁰

³⁹⁸ *Taloustaito* 5/1992, "Palkitse, älä rankaise", Pk.

³⁹⁹ *Taloustaito* 2/1993, "Verovelvytykseen", Pk; *Taloustaito* 5/1992, "Palkitse, älä rankaise", Pk; *Taloustaito* 7/1993, "Palkansaaja odottaa tuloveroremonttia", Pk.

⁴⁰⁰ Leppiniemi, Jarmo. "Aika investoida osaamiseen". *Arvopaperi* 4/1993, Pk.

5 Yhteenveto

Aineiston perusteella 1990-luvun lama aiheutti talouslehdissä järkytystä ja turhautumista. Räjähdysmäisesti kasvanut työttömyys sekä koko maata koskettanut historiallisen laaja konkurssiaalto olivat ennennäkemättömydessään niin käsittämättömiä ilmiöitä, etteivät talousjournalistitkaan osanneet sanoittaa laman syitä talouden kielellä. Riskiä kuvattiin tarkasteluvälillä talouslehdissä yleensä taloustieteen käsitteistöllä. Lama-aikana riskinotto kuitenkin nähtiin esimerkiksi hedelmäpelin kaltaisena onnellisuuslottona, jossa menestyminen ei perustunut etevyyteen tai sinnikkyYTEEN, vaan sattumaan. Kun taloustieteellinen esitystapa ei riittävällä tavalla onnistunut selittämään lamaan johtaneita kehityskulkuja, pyrittiin tapahtumia käsitteellistämään etsimällä laman syitä Suomen kansan heikentyneestä moraalista.⁴⁰¹ Suomalaisten 1980-luvulla kokeman elintason nousun kuvattiin olleen seurausta onnekkudesta, mikä teki edellisen vuosikymmenen hyvinvoinnin kasvun talouslehdistön näkemyksen mukaan moraalittomaksi ja oikeudettomaksi.

Talouslehdistön näkemys sosiaalisesta riskienhallinnasta oli 1980-luvulla murroksessa. Vaikka hyvinvointivaltiolle löytyi kannatusta, sosiaalisen riskienhallinnan mekanismeja, kuten sosiaaliturvaa ja verotusta, haluttiin muuttaa yksilönvapautta ja riippumattomuutta korostavampaan suuntaan. Sosiaalisen riskienhallinnan haluttiin kuvastavan selkeämmin kansalaisten yksilöllisiä taloudellisia mahdollisuuksia. Jokaisen suomalaisen katsottiin olevan vastuussa omasta hyvinvoinnistaan ja toimeentulostaan käänteisessä suhteessa yksilön veronmaksukykyyn. Yhteiskunnan tarjoama tuki olisi siten täytynyt sitoa selkeämmin tuensaajan tulotasoon sosiaalisen tarpeen sijasta. Tämä tarkoitti sitä, että yksilön nähtiin olevan vastuussa elämänsä liittyvistä sosiaalisista riskeistä veronmaksukykynsä mukaan siten, että tulojen noustessa myös yhteiskunnalta saatavan tuen määrän olisi tullut pienentyä samassa suhteessa.

Talouslehdissä sosiaalipalveluiden järjestämisvastuu haluttiin siirtää yksityisen sektorin vastuulle, sillä markkinatalouden ehdoilla toimivat sosiaalipalveluita tarjoavat yritykset nähtiin julkisia palveluntarjoajia kustannustehokkaampana vaihtoehtona tuottamaan kansalaisille riittävät sosiaalipalvelut. Sosiaaliturvajärjestelmän rahoittaminen velaksi nähtiin epäoikeudenmukaisena, sillä kysymys järjestelmän kestävydestä olisi siten siirtynyt seuraaville sukupolville.

⁴⁰¹ Vrt. Eräsaari 2002, 47–48.

Ennen lamaa talouslehdissä kuitenkin katsottiin, että valtion vastuulla oli huolehtia sellaisista kansalaisista, jotka sairauden, vian, vamman, iän tai muun työkykyä heikentävän ominaisuuden seurauksena eivät pystyneet huolehtimaan omasta hyvinvoinnistaan eivätkä järjestämään elatustaan työnteolla. Lama-aikana heikommassa asemassa olevien hyvinvointi ei kuitenkaan enää herättänyt juurikaan huolta talouslehdissä. Yksilöltä odotettiin entistä enemmän vastuuta omasta hyvinvoinnistaan. Kansalaisten odotettiin varautuvan yksilöllisesti sairastumiseen, vanhenemiseen, työttömyyteen tai muihin vastaaviin sosiaalisiin riskeihin säästämällä ja oikeanlaisilla elintavoilla.

Lama-aikana yksilönvastuun eetos valtasi hyvinvointikeskustelun miltei täydellisesti. Yhteisvastuullisuuden ongelmana nähtiin rahoitusvastuun kasautuminen tuloluokkien yläpäähän, minkä uskottiin heikentävän etevimpien yksilöiden motivaatiota kehittyä ja menestyä. Valtion yhteisvastuuseen perustunut strategia hallita sosiaalisia riskejä alettiin nähdä entistä selkeämmin turhana holhoamisena, joka oli vaikuttanut suomalaisten moraaliseen kykyyn kantaa vastuuta omasta hyvinvoinnistaan ja tehnyt kansasta velttoa. Valtion olisi talouslehdistön näkemyksen mukaan tullut kantaa yksilöiden puolesta heidän omia sosiaalisia riskejään ainoastaan sen verran, mikä oli yksilön selviytymisen kannalta välttämätöntä. Sosiaaliturvaan perustuvan sosiaalisen riskienhallinnan nähtiin passivoivan kansalaisia, koska elannon eteen ei tarvinnut pinnistellä.

Lama-ajan talouslehdissä yhteisvastuuajattelun koettiin menneen liian pitkälle. Sen nähtiin heikentäneen ahkerampien ja älykkäämpien yksilöiden menestymistä, sillä heidän olisi tullut rahoittaa oman hyvinvointinsa lisäksi muidenkin toimeentulo. Talouslehdistön mukaan muiden elättämiseen velvoittaminen ei olisi motivoinut näitä huippuyksilöitä saamaan itsestään kaikkea potentiaaliaan irti, minkä nähtiin heikentävän koko yhteiskunnan hyvinvointia. Valtio haluttiin muuttaa eräänlaiseksi kansalaisten valmentajaksi. Sen vastuulla oli luoda yhteiskunnalliset puitteet ja olosuhteet, jotka olisivat tarjonneet yksilöille mahdollisuuksia menestyä. Esimerkiksi laadukkaan koulutuksen järjestämisellä ja siitä seuranneella ahkeralla opiskelulla ja työnteolla ajateltiin avautuvan mahdollisuuksia tavoitella parempaa hyvinvointia. Wuokon mukaan hyvinvointivaltion korvaaminen ”valmentajavaltiolla” oli myös elinkeinoelämän tavoitteena 1980- ja 1990-luvuilla.⁴⁰²

⁴⁰² Wuokko 2016, 244–245.

Talouslehdistön 1990-luvun vaihteen markkinatalousinnostuksen keskellä edes keskeisimpiä hyvinvointivaltion sosiaalisen riskienhallinnan mekanismeja, kuten eläke- ja sosiaalivakuutusta, ei nähty tarpeellisena käsitellä erillään muusta vakuutustoiminnasta. Lehtien pääkirjoituksissa vaadittiin tarkastelemaan kriittisesti sellaisiakin asioita, joita oli viimeisen parinkymmenen vuoden aikana pidetty itsestäänselvyyksinä. Esimerkiksi talousjournalismissa alkoi jo ennen lamaa levitä käsitys, jonka mukaan valtion vastuuta sosiaaliturvan järjestämisessä oli tarkasteltava kriittisesti. Sosiaaliturvan tasoa alettiin yhä useammassa puheenvuorossa pitää liian anteliaana. Liian korkea sosiaaliturva liitettiin tehottomuuteen, ja sen uskottiin johtavan kansalaisten työmoraalin heikkenemiseen. Epävarmuuden nähtiin kuuluvan markkinatalouden toimintaan, joten yksilöiden tehtävänä oli sopeutua uuteen tilanteeseen muuttamalla ajatusmaailmaansa. Kasvanut epävarmuus täytyi talouslehdistön mukaan opetella näkemään mahdollisuutena, joka oli valjastettavissa yksilöiden ja koko yhteiskunnan hyväksi. Parhaana lääkkeenä epävarmuuteen nähtiin tieto ja siihen perustunut ammattitaito, jonka jokaisen yksilön oli itse hankittava.

1980-luvun korkean elintaso oli opettanut suomalaisia siihen, ettei menestyksen eteen tarvinnut ahkeroida. 1990-luvun laman konkurssit, työttömyys ja muut taloudelliset menetykset nähtiin tervetulleena kurinpalautuksena liian helppoon elämään tottuneille suomalaisille. Lama oli talouslehdistön näkemyksen mukaan moraalinen opetus oman vastuunkannon merkityksestä sekä myös muistutus siitä, että yksilöillä oli oltava vapaus tehdä omaa elämäänsä koskevat ratkaisunsa itsenäisesti. Talouslehdistön mukaan laman myötä suomalaiset saivat kaivatun opetuksen siitä, että ainoa ja moraalisesti oikea tapa vaurastua oli kurinalainen ja ahkera työnteko. Sosiaalisten riskien hallinta haluttiin siirtää yhä voimakkaammin yksilön vastuulle. Talouslehdissä ajateltiin suomalaisten luottaneen liikaa siihen, että heikkoina aikoina hyvinvointivaltio turvaisi kansalaisten toimeentulon. Ihmisten uskottiin unohtaneen, miten tulla itsenäisesti toimeen ahkerasti yrittämällä ja työtä tekemällä. Ihmiskuvan ihanteena nähtiin 1990-luvun laman aikaisessa talouslehdistössä ahkera, harkitseva, säästäväinen sekä turhia riskejä karttava yksilö, joka oli ottanut vastuuta omasta hyvinvoinnistaan varautumalla heikkoon taloustilanteeseen säästämällä ja kouluttautumalla. Ihannekansalaisen oli myös oltava valmis tinkimään aikaisemmasta, osin ansiottomasti saavuttamastaan elintasosta yhteisen hyvän vuoksi.

Lama-ajan talouslehdistön riski- ja vastuukäsityksissä voidaan nähdä merkkejä Douglassin havaitsemasta vaaroja politisoivasta ja moralisoivasta puheesta, jonka mukaan vastuuta toteutuneiden riskien seurauksista kuvataan kuten kristillisessä moraalifilosofiassa syntyä ja

syntien sovittamista.⁴⁰³ Talouslehdistö vaikutti luovan mielikuvaa, jossa 1990-luvun lama kehystettiin rangaistukseksi 1980-luvun moraalittomalle elämäntavalle, jota hallitsi kulutusjuhla, spekulatiivinen sijoittaminen ja velkaantuminen. Näin ollen lama toimi tarpeellisena kurinpalautuksena ja muistutuksena suomalaisille siitä, että vastuuttomilla valinnoilla on seurauksensa. Lamaan johtaneet "synnit" oli sovittava noudattamalla protestanttisen työetiikan perushyveitä eli ahkeraa ja tunnollista työntekoa. Myös poliittista eliittiä 1990-luvun lamassa tutkinut Kantola havaitsi, että ainakin osa poliittisesta eliitistä uskoi talouden ongelmien juurisyyn johtuneen siitä, että rahamarkkinoiden avautuminen oli saanut tavalliset kansalaiset joukoittain syyllistymään viidenteen kuolemansyntiin eli ahneuteen.⁴⁰⁴

Vuonna 1989 alkaneesta telakkateollisuuden kriisistä aina aineiston loppupuolelle asti vilkkaana jatkuneeseen yhteiskunnalliseen keskusteluun konkurssiin menneiden yritysten ja yrittäjien taloudellisesta tukemisesta oli tunnusomaista, että valtiolla ei katsottu olevan mitään vastuuta pelastaa näitä yrittäjiä tai yrityksiä. Markkinavoimilla ajateltiin olevan tuomiovalta siitä, oliko liiketoiminta kannattavaa. Talousvaikeuksia pidettiin selkeänä merkinä yritystoiminnan tehostommuudesta. Kansantalouden kannalta nähtiin jopa toivottavana, että tällaiset yritykset olisivat kaatuneet. Tällöin resurssit ja voimavarat olisivat kohdentuneet kannattavaan liiketoimintaan, mikä olisi tukenut talouden uusiutumista. Lisäksi yritystuet olisivat uhanneet antaa kansalaisille vääränlaisen viestin, jonka mukaan omista ratkaisuistaan ei tarvitsisi olla itse vastuussa, minkä pelättiin heikentävän kansalaisten moraalialia.

Poikkeuksen täysin yksimielisesti kielteiseen suhtautumiseen yritystuista teki keskustelu pankkien tukemisesta. Periaatteen tasolla pankkien tukemista paheksuttiin, mutta pankkitukia pidettiin välttämättömänä. Ilman valtion tukea koko suomalainen finanssisektori olisi saattanut romahtaa. Talouslehdistö vetosi moralistisiin perusteluihin esittäessään, että pankkitukien tukemisen oli oikeudenmukaista. Suomen valtion nähtiin olleen vastuussa pankkikriisistä, sillä se oli ylläpitänyt sellaisia talouden rakenteita, jotka olivat kannustaneet pankeja liialliseen riskinottoon. Tämä oli mahdollistanut pankeille kansantaloudella uhkapelaamisen ilman vastuuta mahdollisista seurauksista. Myös suomalaisten nähtiin olleen yhteisvastuussa pankkien ongelmista, sillä kansan taipumus tuhlailevaisuuteen ja spekulatiiviseen sijoittamiseen helpon elämän toivossa olivat luoneet pankeille

⁴⁰³ Douglas 1992, 25–26.

⁴⁰⁴ Kantola 2002, 122–124.

mahdollisuuden lainata kansalaisille suuria summia rahaa. Suomalaisille tuli 1980-luvun kasinotalousvuosien jälkeen antaa kurinpalautus velaksi elämisen vastuuttomuudesta, joten pankkituet tuli talouslehdistön mukaan rahoittaa julkisia menoja leikkaamalla.

Talouslehdistö suhtautui ajatukseen valtiosta riskien tasaajana ja taloudellisen vastuun kantajana varauksellisesti jo ennen 1990-lamaa, mutta viimeistään lama vahvisti talouslehdistön kielteisiä näkemyksiä. Yhteiskunnallista vastuunjakoä käsittelevissä keskusteluissa talouslehdistön keskeisenä tavoitteena oli osoittaa, että vapaiden markkinoiden ja yksilöiden omaan harkintakykyyn luottaen riskit ja vastuut jakautuisivat yhteiskunnassa oikeudenmukaisemmin kuin valtion ohjauksen ja sääntelyn alaisena. Valtion, yksilön ja markkinoiden välisen vastuunjaon logiikka noudatti talouslehtien pääkirjoituksissa eräänlaista hyötyjä maksaa -periaatetta. Toisin sanoen riskien ja vastuun nähtiin jakautuvan yhteiskunnan tasolla oikeudenmukaisesti silloin kuin ne, jotka riskin ottavat, kantavat toimintansa seurauksista myös vastuun.

Jo 1980-luvulla voimistunut hyvinvointivaltiokritiikki muuttui laman myötä periaatetasolla käydystä keskustelusta konkreettisiksi toimenpide-ehdotuksiksi siitä, millä tavalla valtion, yksilöiden ja markkinatalouden väliset riskit ja vastuut tulisi tulevaisuudessa jakaa. Talouslehdistön keskeisinä vaatimuksina oli vähentää valtion roolia kansantalouden toimintaan liittyvien epävarmuuksien hallinnassa. Tämä tarkoitti talouden ja yhteiskunnan kehitykseen liittyneiden, valtion vastuulla olleiden toimintojen ja instituutioiden karsimista ja siirtämistä joko markkinavoimille tai yksilöille. Valtion vastuulla ei olisi tullut olla mitään sellaista, jonka yksilöt tai yksilöiden yhteenliittymät olisivat pystyneet itse hoitamaan. Markkinatalousideologia haluttiin ulottaa osaksi kaikkea valtionhallintoa, sillä valtionohjausta pidettiin vanhanaikaisena ja tehottomana. Byrokratiaa pyöritettiin verovaroin, joten byrokraateilta edellytettiin tulostuuta veronmaksajille eli avointa, harkitsevaista ja säästäväistä julkista rahankäyttöä. Talouslehdistö kuitenkin toivoi, että yksityistäminen olisi toteutettu hallitusti ja harkiten. Valtiovallan haluttiin toimivan ennakoitavasti sekä turhaa tempoilua vältellen. Talouslehdistölle oli myös tärkeää, ettei julkinen päätöksenteko olisi lisännyt talousjärjestelmään epävarmuutta.

Markkinatalouden vastuulla nähtiin olevan yhteiskunnan resurssien jakaminen tehokkaasti ja oikeudenmukaisesti. Sen sijaan valtion läsnäolon nähtiin uhkaavan suomalaisten yritysten tehokkuutta ja siten vaarantavan näiden kilpailukykyä. Valtio nähtiin liian kankeana ja byrokraattisena ja siten tehottomana harjoittamaan kannattavaa elinkeinotoimintaa. Siten

talouslehdissä haluttiin, että valtio olisi luopunut lähes kaikesta elinkeinotoiminnastaan. Valtionyhtiöiden ja liikelaitosten omistus pohja ja määräysvalta haluttiin siirtää yksityisille osakkeenomistajille, sillä etenkin 1980-luvulla valtio nähtiin liian varovaisena omistajana. Yksityisomistajien käsissä yhtiöt olisivat voineet ottaa suurempia riskejä, mikä olisi edistänyt valtionyhtiöiden kasvua. 1980-luvulla valtionyhtiöiden parhaimpina omistajina pidettiin tavallisia suomalaisia, jolloin johto olisi ollut suoraan tulosvastuussa kansalaisille. Vielä 1980-luvulla osakeomistukseen liitettiin vaatimuksia laajemmasta yhteiskunnallisesta vastuusta. Yritysten pääasiallisena päämääränä nähtiin arvonluonti osakkeenomistajille, mutta myös vastuu suojella kotimaista tuotantoa ja työllisyyttä.

Valtion säännöstelyllä ja ohjauksella tavoittelemaa vakaata kehitystä ei pidetty hyödyllisenä, sillä sen katsottiin rajoittavan talouskasvua. Näin ollen rahamarkkinoita ja elinkeinoelämää koskevaa sääntelyä haluttiin purkaa. Esimerkiksi rahamarkkinoita haluttiin liberalisoida ja antaa markkinoiden määrittää rahan ulkoisen arvon ja korkotason. Markkinoiden liberalisoinnin kielteisten vaikutusten ei katsottu talouslehdissä johtuneen sääntelyn purkamisesta, vaan siitä, että ihmiset eivät osanneet toimia uudessa tilanteessa vastuullisesti. Kansalaisten katsottiin hullaantuneen lisääntyneestä rahan tarjonnasta, mikä oli vähentänyt työnteon merkitystä ihmisten toimeentulossa. Talouslehtien pääkirjoituksissa kritisoitiin sitä, että kasvanut rahan tarjonta oli saanut suomalaiset kuluttamaan yli varojensa ja velkaantumaan sen sijaan, että lisääntynyt varallisuus olisi laitettu säästöön. Yrityksille rahamarkkinoiden liberalisointi nähtiin kuitenkin pelkästään mahdollisuutena.

Rahamarkkinoiden liberalisoinnilla oli selviä vaikutuksia siihen, miten taloudellisesta riskinotosta puhuttiin. Vielä vuosien 1985–1986 välisenä aikana sijoituskeskustelussa käsiteltiin yritysdemokratiaan ja yhteisvastuulliseen omistamiseen liittyviä teemoja, kuten palkansaajarahastoja. Tämä kertoi kuitenkin enemmän 1980-luvun puolivälin yleisestä asenneilmapiiristä, sillä talouslehdet suhtautuivat palkansaajarahastoihin lähtökohtaisesti torjuvasti. Lisäksi ay-liike nähtiin jo ideologisilta lähtökohdiltaankin kykenemättömäksi ottamaan taloudellista riskiä, sillä palkansaajajärjestöillä ei uskottu olevan kykyä ymmärtää, mitä taloudellinen riskinotto tarkoitti.

Vastoin rahamarkkinoilla tapahtunutta kehitystä, oli arvopaperimarkkinoiden sääntely tarkastelujakson alussa Suomessa hyvin kevyttä. Arvopaperimarkkinoiden suitsemista lainsäädännöllä ei pidetty vielä 1980-luvun puolivälissä tarpeellisenä, sillä vastuulliset toimintatavat uskottiin voivan saavuttaa ainoastaan edellyttämällä arvopaperimarkkinoilta

hyvää moraalialia. Toimijoiden jakaman yhteisen moraalikäsitteen pohjalta uskottiin olleen mahdollista luoda kaikkia osapuolia sitouttavat eettiset pelisäännöt, joiden kehittämisestä ja valvonnasta vastuussa olisivat olleet arvopaperimarkkinoilla toimineet osapuolet yhdessä. 1990-lukua lähestyttäessä usko itsesääntelyyn alkoi horjua. Tuolloin ilmeni, ettei itsesääntely riittänyt estämään arvopaperimarkkinoilla ilmenneitä väärinkäytöksiä. Itsesääntelyn ensisijaisuutta korostettiin edelleen, mutta sääntelyä pidettiin tarpeellisena muun muassa kartellien torjumiseksi ja piensijoittajien suojaamiseksi. 1980-luvun loppupuolelta alkaen säännöstelykeskustelu liitettiin yhä useammin Euroopan integraatioon. Sääntelyn kiristäminen hyväksyttiin, mikäli sillä lähestyttäisiin yleiseurooppalaista lainsäädäntöä.

Rahamarkkinoiden vapautuessa taloudellinen riskinotto alettiin yhä selkeämmin nähdä vaurastumisen mahdollisuutena. Vaikka lukijoita muistuteltiin tasaisin väliajoin myös sijoitustoimintaan liittyvistä riskeistä, pidettiin niitä vähäpätöisinä verrattuna mahdollisuuksiin, joita rahamarkkinasääntelyn vapauttaminen synnytti. Osakesijoittamisen katsottiin olevan varma ja turvallinen sijoitusmuoto. Aikaisemmin uhkapelaamiseen rinnastettu johdannaiskauppa alettiin hyväksyä samanlaisena rationaalisen ja erityistä ammattitaitoa vaativana sijoittamisena kuin mikä tahansa arvopaperikauppa.

Kasinotalousvuosina taloudellista riskinottona pidettiin mahdollisuutena likipitään kaikille. 1980-luvulla talouslehtien pääkirjoituksissa oli usein esillä ajatus kansankapitalismista, ja yhä useamman toivottiin kiinnostuvan sijoittamisesta.

Pörssikeinottelua pidettiin 1980-luvun puolivälissä marginaalisena ilmiönä eikä siten suurena uhkana. Pörssikeinotteluun nähtiin syyllistyvän ulkomaalaiset, ”kasinotalousnuoriso”, tai tavallinen kansa, joita pikavoittojen mahdollisuus viehätti. Edes selvää pörssikeinottelua tai kurssimanipulaatiota ei pidetty moraalisesti tuomittavana, mikäli toimija oli talousalan ammattilainen ja mikäli keinottelu oli joka tapauksessa vaatinut erityistä ammattitaitoa ja ymmärrystä rahoitusmarkkinoiden toiminnasta. Valtion katsottiin olleen vastuussa keinottelun seurauksista, koska se oli ylläpitänyt keinotteluun kannustavia rakenteita ja laiminlyönyt lainsäädännön kehittämistä ja valvontaa. Riskinotolla rikastumista pidettiin 1980-luvulla moraalisesti hyväksyttävänä, sillä sijoittamalla saavutettu vauraus oli merkki yksilön kyvykkyydestä.

Liukon mukaan suomalaisten 1950–1970-lukujen riskikäsitteitä hallitsivat klassisen liberalismiin hyveet riskinoton näkemisestä vastuullisena riskien minimointina. Hänen mukaansa 1980-luvulla riskikäsitteissä tapahtuneet muutokset liittyivät uusliberalististen

ajatusten läpimurtoon, minkä seurauksena käsitys riskinotosta muuttui vastuullisesta riskien minimoinnista vastuulliseksi riskinotoksi.⁴⁰⁵ Mikäli Liukon ajatuksia soveltaa tämän tutkimuksen aineiston pohjalta tehtyihin havaintoihin, lama-aikana suomalaisten riskikäsitteet palasivat takaisin klassisen liberalismiin hyveisiin. Taloudellisesta riskinotosta alettiin lama-aikana puhua uhkien ja tappion mahdollisuuden kehyksessä. Sijoittajan kokemien taloudellisten menetysten tulkittiin aina johtuvan sijoittajasta itsestään, sillä sijoittajan vastuulla oli tunnistaa sijoituspäätöksiinsä liittyvät riskit ammattitaitoaan hyödyntävällä rationaalisella harkinnalla. Sijoittamista käsittelevissä pääkirjoituksissa alettiin kiinnittämään huomiota erilaisiin riskienhallinnan teemoihin kuten sijoitussalkun hajauttamisen merkitykseen, tappioiden sietämiseen sekä rationaalisen harkinnan merkitykseen sijoituspäätöksissä. Sijoittajilta vaadittiin malttia ja rauhallisuutta. Liiallista riskinottoa alettiin pitää moraalisesti tuomittavana ja vastuuttomana uhkapelaamisena. Taloudellista riskiä tuli ottaa ainoastaan itse kurinalaisesti säästetyllä omaisuudella ja silloinkin vain rationaaliseen riskien punnintaan perustuen. Velkaantumista pidettiin merkinä heikosta moraalisesta, sillä muiden varallisuuden asettamista riskille alttiiksi pidettiin vastuuttomana.

Rahamarkkinoiden liberalisoituminen ja yksityishenkilöiden lisääntynyt kiinnostus sijoittamista kohtaan alkoi jakaa talouslehtien mielipiteitä jo ennen 1990-luvun lamaa. Viimeistään laman myötä suhtautuminen institutionaalisiin sijoittajiin ja piensijoittajiin polarisoitui. Tavallisesta kansalaisesta haluttiin luoda mielikuva osakesäästäjänä, jonka sijoitushorisontin olisi tullut olla mahdollisimman pitkä, riskinoton maltillista ja tuottotavoitteet kohtuullisia. Taloudellinen riskinotto nähtiin yhä tavallisen kansalaisenkin näkökulmasta mahdollisuutena, mikäli sijoittamisen aikahorisontti mitattiin vuosissa ja mikäli sijoittamisen motiivi oli hakea taloudellista turvaa äkkirikastumisen sijaan.

Lama-aikana talouslehdissä alettiin epäillä kotitalouksien riskinottokykyä, ja kansan harrastamaan spekulatiiviseen sijoittamiseen suhtauduttiin moralistisen tuomitsevasti. Lehdissä rakennettiin arvopohjaista vastakkainasettelua siitä, miten kansalaisten olisi ollut moraalisesti hyväksyttävää vaurastua ja siten parantaa omaa hyvinvointiaan. Työntekoa kuvattiin positiivisessa valossa, sillä sen katsottiin edellyttävän sinnikkyyttä ja pitkäjänteisyyttä. Sen sijaan tavallisten ihmisten pyrkimyksiä rakentaa toimeentuloaan taloudellisen riskinoton varaan kuvailtiin moraalittomiksi, sillä riskinotolla rikastumisen

⁴⁰⁵ Liukko 2013, 189.

katsottiin vaativan ainoastaan hyvää tuuria ja riittävästi ahneutta. Piensijoittajien yleistettiin tekevän sijoittamispäätöksiä impulsiivisesti. Taloudellinen riskinotto haluttiin jättää ammattilaisille ja institutionaalisille sijoittajille, joilla katsottiin olleen toiminnan vaatima ammattitaito punnita rationaalisesti erilaisiin sijoituspäätöksiin liittyneitä riskejä. Lama muutti myös perustavanlaatuisesti talouslehdistön suhtautumista ulkomaisiin sijoittajiin. 1980-luvulla heitä pidettiin uhkaavina keinottelijoina, valtaajina ja spekulantteina. Laman myötä ulkomaalaiset kuvattiin suomalaisia parempina ja rationaalisempina riskinottajina, joiden tuomien pääomavirtojen uskottiin pelastavan Suomen talouden.

Tämä tutkielma on ainoastaan pintaraapaisu siitä, miten suomalainen media on käsitellyt riskiä ja vastuuta. Vastaisuudessa voisi tutkia esimerkiksi, miten muu media käsitteli riskiä ja vastuuta kasinotalousvuosina ja lama-aikana. Hedelmällistä aineistoa voisivat olla esimerkiksi yleissanomalehtien taloustoimitukset, pankkien ja vakuutusyhtiöiden asiakaslehdet tai tämän tutkielman aineiston ulkopuolelle jääneet talousaiheiset lehdet kuten *Kauppalehti*, *Kauppalehti Optio*, *Teollisuusviikko* tai *Tekniikka & Talous*. Vastaavalla tavalla voisi myös tarkastella talouslehdistön käsityksiä riskistä ja vastuusta eri aikoina, esimerkiksi muiden talouskriisien yhteydessä. Hyviä tarkastelun kohteita voisivat mielestäni olla esimerkiksi vuoden 2008 finanssikriisi, koronaviruspandemia tai 1970-luvun öljykriisit. Mielenkiintoista voisi olla myös tarkastella ulkomaisen talouslehdistön tai muun median käsityksiä riskistä ja vastuusta.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Arvopaperi 1985–1993

Talouselämä 43/1938, 1985–1993

Taloustaito 1989–1993

Veronmaksaja 1985–1989

Kirjallisuus

Ailon, Galit. ”The Discursive Management of Financial Risk Scandals: The Case of Wall Street Journal Commentaries on LTCM and Enron”. *Qualitative Sociology* 3/2012, 251–270. <https://doi.org/10.1007/s11133-012-9217-5>.

Ainamo, Antti, Janne Tienari ja Eero Vaara. 2006. ”Between West and East: A Social History of Business Journalism in Cold War Finland.” *Human Relations* 5/2006, 611–636. <https://doi.org/10.1177/00187267060666550>.

Alasuutari, Pertti. *Toinen tasavalta: Suomi 1946–1994*. Tampere: Vastapaino, 1996.

Baker, Tom ja Jonathan Simon. ”Embracing Risk”. *Embracing Risk: the Changing Culture of Insurance and Responsibility*, toim. Tom Baker ja Jonathan Simon. Chicago: University of Chicago Press, 2002, 1–26. <https://doi.org/10.7208/9780226035178>.

Baker, Tom. ”Risk, Insurance and the Social Construction of Responsibility”. *Embracing Risk: the Changing Culture of Insurance and Responsibility*, toim. Tom Baker ja Jonathan Simon. Chicago: University of Chicago Press, 2002, 33–51. <https://doi.org/10.7208/9780226035178>.

Beck, Ulrich. *Risk Society: Towards a New Modernity*. Theory, Culture & Society. London: Sage, 1992.

Bernstein, Peter L. *Against the Gods: The Remarkable Story of Risk*. New York: Wiley, 1996.

Blom, Anders. *Taloudelliset eturyhmät politiikan sisäpiirissä: tutkimus liike-elämän poliittisesta vaikuttamisesta kolmikantaisessa Suomessa 1968–2011*. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, Scripta lingua Fennica edita, osa 454. Turku: Turun yliopisto, 2018.

Denney, David. *Risk and Society*. 1st ed. London: SAGE Publications, 2005. <https://doi.org/10.4135/9781446216323>.

Douglas, Mary. *Risk and Blame: Essays in Cultural Theory*. 1st ed. Oxford: Routledge, 1992. <https://doi.org/10.4324/9780203430866>.

Eräsaari, Risto. *Kuinka turvaton on riittävän turvallinen? Kunnallisan kehittämissäätiön Polemia-sarjan julkaisu; nro 46*. Helsinki: Kunnallisan kehittämissäätiö, 2002.

- Ewald, François. "Two Infinities of Risk". *The Politics of Everyday Fear*, toim. Brian Massumi. Minnesota: University of Minnesota Press, 1993, 221–228.
- Ewald, François. "Vakuutusyhteiskunnan synty". *Vakuuttava sosiaalivakuutus?* Toim. Katri Hellsten ja Tuula Helne. Helsinki: Kela, tutkimusosasto, 2004, 44–66.
- Fairclough, Norman. "Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse: The Universities". *Discourse & Society*, 2/1993, 133–168.
<https://doi.org/10.1177/0957926593004002002>.
- Giddens, Anthony. "Risk and Responsibility". *Modern Law Review* 1/1999, 1–10.
<https://doi.org/10.1111/1468-2230.00188>.
- Hale, Benjamin ja Kenneth Shockley. "Risk Mismanagement: The Illusion of Control in Indeterminate Systems". *Risk and Responsibility in Context*, toim. Adriana Placani ja Stearns Broadhead. Routledge Studies in Ethics and Moral Theory. New York: Routledge, 2024, 51–70. <https://doi.org/10.4324/9781003276029>.
- Hannikainen, Matti. "Rakennemuutos ja hyvinvointivaltio 1900–2000". *Suomen rakennehistoria: näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*, toim. Pertti Haapala. Tallinna: Raamatutrükikoja Oü, 2018, 244–247.
- Havakka, Pauliina. "Sosiaaliset riskit – määritelmiä ja merkitys yhteiskunnassa". *Riskienhallinnan ajankohtaisia teemoja*, toim. Aarno Ahteensivu, Lasse Koskinen, Jarna Kulmala ja Pauliina Havakka. Tampere: Tampere University Press, 2018, 124–177.
- Häyrynen, Janne ja Ville Kajala. *Uusi arvopaperimarkkinlaki*. Helsinki: Helsingin kamari Oy, Helsingin seudun kauppakamari, 2013.
- Hiilamo, Heikki ja Juho Saari. "Sosiaalisten mahdollisuuksien politiikka". *Hyvinvoinnin uusi politiikka: johdatus sosiaaliin mahdollisuuksiin*, toim. Juho Saari ja Heikki Hiilamo. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. A, Tutkimuksia, 27. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 2010, 13–36.
- Hirsto, Heidi. *Vastuutonta puhetta? Esseitä talouden merkityksellistämistä*. Helsinki: Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulu, 2010.
- Hirsto, Heidi ja Tanja Sihvonen. "Tuhlaamisen vaarat, säästämisen ilot – Diskurssianalyysi taloustekstien tutkimuksessa". *Näkökulmia viestintätieteisiin – Asiantuntijoiden viestinnästä digitaalisen median mahdollisuuksiin*, toim. Liisa Kääntä ja Eveliina Salmela. Vaasa: Vaasan yliopisto, 2018, 44–53.
- Holmberg, Jukka. *Etusivun politiikkaa: yhteiskunnallisten toimijoiden representointi suomalaisissa sanomalehti uutisissa 1987–2003*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2004.
- Järvinen, Jari. *Essays on Industry Portfolios and Macroeconomic News*. Tampere: Tampere University Press, 2000.
- Kantola, Anu. *Markkinakuri ja managerivalta: poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2002.

- Kantola, Anu. ”Imperiumin järki: Financial Timesin poliittinen järjestys”. *Tiedotustutkimus* 2/2006, 14–29. <https://doi.org/10.23983/mv.62357>.
- Kärriylä, Ilkka. *Democracy and the Economy in Finland and Sweden since 1960: A Nordic Perspective on Neoliberalism*. Palgrave Studies in Political History. Cham: Palgrave Macmillan, 2021.
- Kärriylä, Ilkka. ”Merkityksen ja muutoksen tutkimus käsitehistoriallisesti”. *Avaimia menneisyyteen: opas historiantutkimuksen menetelmiin*, toim. Mirkka Danielsbacka, Matti O. Hannikainen ja Tuomas Tepora. E-kirja. Helsinki: Gaudeamus, 2022.
- Kärriylä, Ilkka. ”Ideological and Pragmatic Transformations: The Adoption of Neoliberal Ideas by Finnish and Swedish Conservative Parties since the 1970s”. *Scandinavian Journal of History* 1/2024, 114–140. <https://doi.org/10.1080/03468755.2023.2230209>.
- Katajamäki, Heli. ”Uusliberalismi talousaiheisten pääkirjoitusten taustana”. *VAKKI Publications* 1/2013, 116–127. <https://doi.org/10.70484/vakki.149116>.
- Katajamäki, Heli. *Tekijän identiteetti taloussanomalehtien pääkirjoituksissa: Pääkirjoitustoimittajan sosiaalisesta roolista tuotettu, teksteistä tulkittu*. Vaasa: Vaasan yliopisto, 2018.
- Kiander, Jaakko ja Pentti Vartia. *Suuri lama: Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu*. 2. painos. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos Etla. Sarja B 143. Helsinki: Taloustieto, 1998.
- Korhonen, Tapio. *Säännöstelystä markkinoille: Suomen Pankin raha- ja valuuttapolitiikan sääntelyjärjestelmä säännöstelyn ja liberalisoinnin kaudella 1970-1980-luvulla*. Yleistajuiset selvitykset A, 114. Helsinki: Suomen Pankki, 2011.
- Kulmala, Jarna. ”Sosiaalisten riskien hallinta – Seurausten minimoinnista kokonaisvaltaiseen ymmärrykseen”. *Riskienhallinnan ajankohtaisia teemoja*, toim. Aarno Ahteensivu, Jarna Kulmala, Pauliina Havakka, ja Lasse Koskinen. Tampere: Tampere University Press, 2018, 178–219.
- Kunelius, Risto, Elina Noppari ja Esa Reunanen. *Media vallan verkoissa*. 2. korjattu painos. Julkaisuja / Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos. Sarja A, 112. Tampere: Tampereen yliopisto, 2010.
- Kuusela, Hannu ja Reijo Ollikainen. ”Riskit ja riskienhallinta-ajattelu”. *Riskit ja riskienhallinta*, toim. Hannu Kuusela, Reijo Ollikainen. Tampere: Tampere University Press, 2005, 15–54.
- Levy, Jonathan. *Freaks of Fortune: The Emerging World of Capitalism and Risk in America*. Cambridge: Harvard University Press, 2012.
- Linden, Vesa-Matti. *Sodan ja talouden Suomet: Suomen 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alun yhteiskunnallisen ja poliittisen murroksen tiedonsosiologinen tulkinta*. Tampere: Tampereen yliopisto, 2019.

- Liukko, Jyri. *Hyvinvoinnin eetos ja henkivakuutus: riskin, vastuun ja solidaarisuuden muodonmuutokset*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 82. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 2005.
- Liukko, Jyri. *Solidaarisuuskone: elämän vakuuttaminen ja vastuuajattelun muutos*. Helsinki: Gaudeamus, 2013.
- Maesele, Pieter. "Risk Conflicts, Critical Discourse Analysis and Media Discourses on GM Crops and Food". *Journalism* 2/2015, 278–297.
<https://doi.org/10.1177/1464884913511568>.
- Mannermaa, Kauko. *Ohjailusta kilpailuun: Suomen hallitusten kasvu- ja rakennepolitiikka vuosina 1962–1999*. VATT-tutkimuksia, 134. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, 2007.
- Marttila, Jouko. *Hillitty markkinatalous: Kokoomuksen ja SDP:n talouspoliittinen lähentyminen ja hallitusyhteistyö 1980-luvulla*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2016.
- Okkonen, Ville. "Elinkeinoelämän yhteiskunnallinen aktivismi politiikan muutoksen taustavoimana 1970-luvulta 1980-luvulle". *Historiallinen Aikakauskirja* 3/2013, 293–306.
- Peura-Kapanen, Liisa, Sanna Nenonen, Raija Järvinen ja Jouni Kivistö-Rahnasto. *Kuluttajien arkipäivän riskit ja turvallisuus: riskeihin liittyvät käsitykset, turvallisuuden edistäminen ja suhtautuminen sähköiseen asiointiin turvallisuuskontekstissa*. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 2007.
- Pietilä, Jyrki. *Kirjoitus, juttu, tekstielementti: suomalainen sanomalehtijournalismi juttutyyppeiden kehityksen valossa printtimedian vuosina 1771–2000 / osa 1*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2008.
- Placani, Adriana ja Stearns Broadhead. "Risk, Responsibility, and Their Relations". *Risk and Responsibility in Context*, toim. Adriana Placani ja Stearns Broadhead. 1st ed. Routledge Studies in Ethics and Moral Theory. New York: Routledge, 2024, 1–28.
<https://doi.org/10.4324/9781003276029>.
- Reunanen, Esa. *Tupo ja media: talous- ja työmarkkinapoliittisen julkisuuden toimintahorisontit kolmella vuosikymmenellä*. Tampere: Tampere University Press, 2020.
- Rooke, Martin ja Adam Burgess. "Mapping and Characterising Changes to Risk Amplification within the British Press: 1985-2017". *Journal of Risk Research* 3/2022, 303–316. <https://doi.org/10.1080/13669877.2021.1881993>.
- Simola, Anna. *Kaikki toistaiseksi hyvin: kansainvälinen finanssikriisi talousjournalismissa*. Julkaisuja / Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, journalismin tutkimusyksikkö. Sarja A, 114. Tampere: Tampereen yliopisto, 2010.
- Sorsa, Ville-Pekka ja Teppo Eskelinen. "Institutionaalisten faktojen tuotanto talouspuheessa." *Politiikka* 3/2012, 169–187.

- Systä, Jussi. ”Liikaa demokratiaa? Demokratia ja politiikka talouspolitiikan arviointineuvoston ja finanssipoliittisten neuvostojen perusteluissa”. *Politiikka* 1/2024, 31–52. <https://doi.org/10.37452/politiikka.127139>.
- Tepora, Tuomas, Mirkka Danielsbacka ja Matti O. Hannikainen. ”Johdanto: Tutkimuksen työkalut” *Avaimia menneisyyteen: opas historiantutkimuksen menetelmiin*, toim. Mirkka Danielsbacka, Matti O. Hannikainen ja Tuomas Tepora. E-kirja. Helsinki: Gaudeamus, 2022.
- Tuomi, Jouni ja Anneli Sarajärvi. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. E-kirja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 2018.
- Vihriälä, Vesa. ”Talouspolitiikka kolmessa kriisissä”. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2/2021, 211–234.
- Wuokko, Maiju. *Markkinatalouden etujoukot: Elinkeinoelämän valtuuskunta, Teollisuuden keskusliitto ja liike-elämän poliittinen toiminta 1970–1980-lukujen Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta, 41. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2016.
- Wuokko, Maiju. ”Yhteiskunnallisen kehityksen johtavat voimat”. *Ennen Ja Nyt* 1/2021, 92–106. <https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.99112>.
- Wuokko, Maiju, Niklas Jensen-Eriksen ja Elina Kuorelahti. ”Miten yrityshistoriaa tutkitaan?” *Avaimia menneisyyteen: opas historiantutkimuksen menetelmiin*, toim. Mirkka Danielsbacka, Matti O. Hannikainen ja Tuomas Tepora. E-kirja. Helsinki: Gaudeamus, 2022.
- Yrjänä, Jouni. *Rahan perässä, vallan kintereillä: suomalaisen talousjournalismin historia*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 2018.
- Zinn, Jens O. ja Marcus Müller. “Understanding Discourse and Language of Risk.” *Journal of Risk Research*, 3/2022, 271–284. <https://doi.org/10.1080/13669877.2021.2020883>.

Lainsäädäntö

Laki kunnan talouden vakauttamisesta ja kuntaselvityksestä (658/1994)